

Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi : Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış

İÇİNDEKİLER

<i>Kısaltmalar ve Terimler.....</i>	<i>v</i>
<i>Giriş.....</i>	<i>vi</i>
<i>Teşekkür .....</i>	<i>vii</i>
<i>Önsöz (1) .....</i>	<i>viii</i>
<i>Önsöz (2) .....</i>	<i>ix</i>
1 Giriş ve Arka Plan.....	1
<i>Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Çocuk İşçiliği .....</i>	<i>1</i>
<i>Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı .</i>	<i>2</i>
<i>Çocuk İşçiliği : Küresel bir sorun .....</i>	<i>3</i>
<i>Türkiye’de çocuk işçiliğinin doğası ve yoğunluğu .....</i>	<i>3</i>
2 Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Yolunda Ulusal Çabalar	7
<i>Türkiye’nin Kalkınma Çerçevesi .....</i>	<i>7</i>
<i>Çocuk işçiliğine ulusal yanıt.....</i>	<i>7</i>
<i>Çocuk işçiliğine karşı özgün ulusal politika geliştirilmesi</i>	<i>10</i>
<i>Başlıca ulusal kuruluşlar.....</i>	<i>11</i>
3 ILO’nun IPEC programı aracılığı ile teknik işbirliği	14
<i>IPEC’in yanıtına genel bakış : alanlar ve stratejiler (1992-2007)</i>	<i>14</i>
<i>IPEC ülke programları (1992-1997) .....</i>	<i>14</i>
<i>IPEC ülke programları (1998-2003) .....</i>	<i>16</i>
<i>Zamana bağlı program (2004-2007).....</i>	<i>19</i>
<i>Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması projesi (2005-2007)</i>	<i>20</i>
4 Çıktılar ve Kazanımlar	
<i>Ortakların geniş bir ittifakla harekete geçirilmesi .....</i>	<i>21</i>
<i>Kapasitelerin geliştirilmesi.....</i>	<i>23</i>
<i>Duyarlılık ve sosyal seferberliğin artırılması</i>	Error! Bookmark not defined.

<i>Çocuk işçiliği bilgi tabanının geliştirilmesi .....</i>	<i>26</i>
<i>Çocuk işçiliği ile mücadelede eğitimin rolünün artırılması .....</i>	<i>26</i>
<i>Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi için bölge tabanlı sürdürülebilir modellerin oluşturulması .....</i>	<i>28</i>
<i>Çocuk işçiliği izleme sisteminin geliştirilip ülke çapında yaygınlaştırılması (Çİİ).....</i>	<i>32</i>
<i>Ailelerin güçlendirilmesi .....</i>	<i>34</i>
5 Başarı unsurları	37
<i>İlk Kuşak IPEC ülkesi olarak Türkiye: vizyon ve sorumluluk</i>	<i>37</i>
<i>Siyasi liderlik ve taahhüt.....</i>	<i>37</i>
<i>Çocuklara yatırım konusunda ulusal sahiplenme ve politik istek</i>	<i>37</i>
<i>Ulusal hedeflere ulaşmada üçlü yapıda işbirliği.....</i>	<i>38</i>
<i>Hükümetin sosyo ekonomik ve yapısal reformları : ulusal ivme ve fırsatlar</i>	<i>38</i>
<i>Uygun mevzuat ve yaptırım mekanizmalarının varlığı...</i>	<i>39</i>
<i>Politika geliştirme ve tutarlılık.....</i>	<i>39</i>
<i>Kapsamlı ve bütüncül yaklaşım.....</i>	<i>i</i>
<i>Makro ve mikro düzey bağlantıların birleştirilmesi, sektörel stratejiler ve işbirlikleri</i>	<i>41</i>
<i>Ortaklık ve katılım .....</i>	<i>42</i>
<i>ILO Ankara ofisi ve IPEC yönetim ekibi .....</i>	<i>42</i>
6 Öğrenilen dersler ve sonuçlar	44
<i>Çocuk işçiliği konusunda bilgi ve anlayışın geliştirilmesi ve eylemleri destekleyici verilerin toplanması.....</i>	<i>46</i>
<i>Kurumsal gelişim ve kapasite .....</i>	<i>45</i>
<i>Savunu ve medya ittifakı .....</i>	<i>45</i>
<i>Çocuk işçiliği ile farklı açılardan mücadele .....</i>	<i>46</i>
<i>Eğitim ve çocuk işçiliği.....</i>	<i>46</i>
<i>Çabaların yoğunlaştırılması</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Dahil etme, birleştirme, bütünleştirme .....</i>	<i>47</i>

<i>Sürdürülebilirlik.....</i>	<i>48</i>
<i>Çalışmaların gerek saha gerek en yüksek ulusal düzeylerde yapılması.....</i>	<i>48</i>
<i>Doğrudan müdahaleler.....</i>	<i>49</i>
<i>İleriye yönelik olarak.....</i>	
<i>Zamana bağlı politika ve program çerçevesi : Yol haritası</i>	
<i>İşveren ve işçi kuruluşları: Temel yapılar .....</i>	<i>52</i>
<i>İl eylem komiteleri: Katılımcı yaklaşım modeli .....</i>	<i>52</i>
<i>Bağlantıların güçlendirilmesi: Kapsam ve ölçek büyütme</i>	<i>53</i>
<i>Kaynakların harekete geçirilmesi: İletişim ve diyalog</i>	
<i>Sonuç ve Yorum</i>	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
<i>Bibliografya .....</i>	<i>55</i>
<i>Ekler.....</i>	<i>64</i>
<i>Ek 1:</i> Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri	<i>65</i>
<i>Ek 2:</i> Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri	<i>67</i>
<i>Ek 3:</i> Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri	<i>68</i>
<i>Ek 4:</i> Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri.....	<i>69</i>
<i>Ek 5:</i> Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri.....	<i>71</i>
<i>Ek 6:</i> İşçi Sendikaları Konfederasyonları tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri	<i>72</i>
<i>Ek 7:</i> STK'lar tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının özetleri	<i>74</i>
<i>Ek 8:</i> Türkiye'de En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program çerçevesinin başlıca çıktıları (2004–2007) .	<i>75</i>
<i>Ek 9:</i> Türkiye'de En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması (2005– 2007)	<i>77</i>
<i>Ek 10:</i> Türkiye ILO-IPEC tarafından desteklenen çocuk işçiliği araştırmalarının listesi	<i>78</i>

Kısaltmalar ve Terimler

DG	Danışma Grubu
ŞNT	Şartlı Nakit Transferi
ÇEM	Çıraklık Eğitim Merkezi
Çİİ	Çocuk İşçiliği İzleme
ÇİA	Çocuk İşgücü Anketi
ÇÇB	Çalışan Çocuklar Bölümü
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
TKV	Türkiye Kalkınma Vakfı
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HİE	Herkes için eğitim
AK	Avrupa Komisyonu
AB	Avrupa Birliği
EKBÇİOK	En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
HAK-İŞ	Hak-İş Konfederasyonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi uluslararası programı
İTK	İş Teftiş Kurulu
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
MEKSA	Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı
İB	İçişleri Bakanlığı
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
SB	Sağlık Bakanlığı
TB	Tarım Bakanlığı
MZ	Mutabakat Zaptı
STK	Sivil toplum örgütü
UYK	Ulusal Yönlendirme Komitesi
İEK	İl Eylem Komitesi
PİO	Pansiyonlu İlköğretim Okulu
İPKO	İl proje Koordinasyon Ofisi
OTÇİİS	Okul tabanlı çocuk işçiliği izleme sistemi
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SIMPOC	Çocuk İşçiliği İstatistiksel Bilgi ve İzleme Programı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
ZBPPÇ	Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi
ZBP	Zamana bağlı program
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
BM	Birleşmiş Milletler
BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNDAF	Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USDOL	ABD Çalışma Bakanlığı
ME	Mesleki eğitim
EKBÇİ	En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği
YİBO	Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

Giriş

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğini ciddi bir küresel sorun olarak tanımlayarak, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı'nı (IPEC) başlatmıştır. Türkiye, programa katılan ilk altı ülkeden biri olmuştur. 1992 yılında ILO ve Türkiye Hükümeti arasında bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bunu takiben ILO-IPEC desteği Türkiye Hükümeti ile birlikte ulusal politika ve hedeflerle uyumlu bir biçimde formüle edilmiştir. Türkiye o zamandan bu yana çocuk işçiliği oranlarını azaltmada son derece etkin olmuş ve bu doğrultuda çocuk haklarının korunmasında çarpıcı bir gelişme sergilemiştir. Tekrarlanabilir model projelerin geliştirilmesi ve koordinasyonunda, sosyal seferberlik, kapasite geliştirme, araştırma ve analiz konularında önemli başarılar elde etmiştir. Bu deneyimlerden elde edilen sonuçlar Hükümetin çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sona erdirilmesi için ulusal düzeyde geliştirdiği Zamana Bağlı Politika ve Program çerçevesini beslemiştir (ZBPPÇ).

Bu kitabın temel amaçlarından bir tanesi başarılı deneyimlerin geniş çapta paylaşımı ve başkalarının da bu deneyimlerden ve öğrenilen derslerden yararlanmasıdır. Bu kitap ILO-IPEC ve onun Türkiye'deki ortakları tarafından gerçekleştirilen başlıca girişimlere odaklanmakta, aynı zamanda öğrenilen dersler, başarı unsurları, temel stratejiler, sonuçlar ve başarıya giden süreci de yansıtmaktadır.

Birinci bölüm ILO ve IPEC'i tanıtmakta, küresel çocuk işçiliği eğilimlerini vermekte ve Türkiye'deki çocuk işçiliği, doğası ve oranları konularına odaklanmaktadır. İkinci Bölüm Türkiye ve ulusal çabalara genel bir bakışla, özellikle çocuk işçiliği ile ilgili mevzuat ve makro düzeydeki sosyal politikalara değinmektedir. Aynı zamanda sorunla mücadelede anahtar rol oynayan ulusal ortakları listelemektedir. Üçüncü Bölüm Türkiye'deki ILO-IPEC faaliyetlerine genel bir bakışla, geliştirilen temel stratejilerin altını çizmektedir. Dördüncü Bölüm elde edilen çıktılarını tanımlamaktadır. Beşinci Bölüm başarı unsurlarını belirlemekte, Altıncı Bölüm ise öğrenilen dersleri ve elde edilen sonuçları vurgulamaktadır.

Bu kitabın hazırlık sürecinde ILO Ankara Ofisi ve IPEC Takımı, ilgili Bakanlıkların temsilcileri, işçi ve işveren kuruluşları temsilcileri, sivil toplum kuruluşları ve toplumsal ortakları da içeren pek çok uzmanla derinlemesine mülakatlar yürütülmüştür. Onların deneyimleri, bilgileri ve iç görüşleri bu kitabın ortaya çıkmasına önemli katkıda bulunmuştur. Yazarın, ILO-IPEC Takımının Türkiye ve IPEC Cenevre Genel Merkezi çalışmaları olarak edindiği deneyimleri de kitapta yansıtılmıştır. ILO-IPEC'in aylık ve yıllık teknik raporları, proje dokümanları ve değerlendirme sonuçlarından derlenen veriler de diğer kaynakları oluşturmuştur.

Teşekkür

Elinizdeki kitap, pek çok kişinin yoğun çalışmasının bir ürünüdür. Bu nedenle özellikle aşağıdaki isimlerin her biri kitabın tüm aşamalarında yaptıkları eleştirel yorum ve tavsiyeleri, katkıları, fikirleri ve ürüne olan inançlarından dolayı teşekkürü fazlasıyla hak etmişlerdir.

Ayrıca bu kitabın yazarı olarak hazırlık sürecinde değerli zaman ve emeklerini esirgemedikleri için hükümet, sivil toplum, işçi ve işveren kuruluşları temsilcilerine teşekkürü bir borç bilirim. Tüm bu kurum ve kuruluşlar, Türkiye’de binlerce çocuk ve ailenin yaşamlarında gerçekleştirdikleri değişikliklerden dolayı büyük bir alkışı hak ediyorlar.

Böyle bir kitabın gerekçesini ortaya koyan ve hazırlanma süresince kesintisiz destek vererek kitabın hazırlanmasına öncülük eden Klaus Guenther’e de burada özel bir vurgu yapmak isterim. Sayın Klaus Guenther ve Margaret Mottaz tüm süreç boyunca açık yüreklilikle çalışmaya destek vermişlerdir. Her ikisine de uzmanlık alanlarındaki nitelikli önerilerinden dolayı şükranlarımı ifade etmeliyim.

ILO Türkiye Direktörü Gülay Aslanteppe’ye de yorulmaksızın vermeyi sürdürdüğü çok değerli desteği için derin minnettarlığımı sunarım. Onun mükemmel katkıları ülke düzeyinde yapılan çalışmalarda, ILO-IPEC faaliyetlerinin başarısında ve başarılı sonuçlarında son derece belirleyici olmuştur. Ayrıca IPEC Ulusal Program Yöneticisi Nejat Kocabay ve Yardımcısı T. Serdar Kesler’e de bitmeyen enerjileri ve konuya karşı özverili ve yoğun çalışmaları için teşekkür etmek isterim.

Bu kitabın Türkçe çevirmeni Nejat Kocabay’a titiz çalışması, ayırdığı zaman, aydınlatıcı ve yapıcı yorumları için özel teşekkürlerimi iletirim.

Önsöz (1)

Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadele ulusal bir mahiyet taşımaktadır. Türkiye, çocuk işçiliği ile mücadelede etkin bir yaklaşım izlemiş ve sorunun çözümüne yönelik anayasa, kanun ve kalkınma politikaları ile desteklenen önlemler almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası açıkça “hiç kimse yaşına, cinsiyetine ve yeteneğine uygun olmayan işlerde çalıştırılmaz” demektir. Anayasanın 52. Maddesiyle güvence altına alındığı şekilde ilköğretim; tüm kızlar ve erkekler için devlet okullarında ücretsiz ve zorunludur.

1920 yılında genç bir ulus olarak geleceğe bakıldığında çocukları düşünen TBMM, 23 Nisan tarihini Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak ilan etmiştir.

Biz çocuk işçiliğinin Türkiye’nin geçmişinde kalacak bir unsur olmasını sağlayacak önemli ilerlemeler kaydetmiş durumdayız. Çocuk işçiliğinde bu önemli düşüşü getiren politika ve uygulamalar nasıl işledi? Çocuk işçiliği açıkça ortaya konmuş bir politik istek olmadan asla sona erdirilemez. Bizim bu konudaki güçlü isteğimiz, kararlılığımızla birlikte açıkça ifade edilmiş ve başarılı ortaklıklar, sosyal yükümlülükler ve toplumsal hareketlerle sonuçlanmıştır.

Biz işçi ve işveren kuruluşlarının aktif katılımıyla çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için tüm ülke düzeyinde farkındalığı teşvik ve temin ettik. Baştan sona bütüncül bir yaklaşımla, çocuk işçiliği ile mücadelenin sosyal, ekonomik, eğitim ve yetişkinler için “insana yakışır iş” politikaları içerisinde kapsanmasını sağladık. Türkiye Hükümeti çocuk işçiliği konusunu “kalkınma gündemi” ve “acil eylem planının” öncelikleri arasına yerleştirmiş, çok boyutlu bir yaklaşımla izlemekte, müdahale etmektedir. Hükümetin uzun erimli hedefi çocuk işçiliğinin tüm biçimlerini sona erdirmektir. Başarımızın merkezinde ise en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin 2014 yılı itibarıyla sona erdirilmesini hedefleyen “zamana bağlı politika ve program çerçevesi” yer almaktadır. Bu ulusal politika, hedeflerimize ulaşmada uygun politik çevreyi yaratmaya katkıda bulunması, ulusal önceliklerin çerçevesini belirlemesi ve kaynakları harekete geçirebilmesi itibarıyla önem taşımaktadır.

ILO’nun 138 sayılı “istihdama kabulde asgari yaş” sözleşmesi ve 182 sayılı “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için acil eylem” sözleşmelerinin uygulanması konusunda kararlıyız. Uluslararası Çalışma Örgütü’ne 1992 yılından bu yana ülkemizde bizle birlikte ve yakın işbirliği içinde aktif olarak çalışan IPEC programı aracılığı ile çocuk işçiliği sorununa son vermede sunduğu destekler için teşekkür etmek isteriz. Tüm bu politika ve çabaların meyvalarını da 2006 yılında yapılan çocuk işgücü anketi sonuçlarında, 1994 rakamlarıyla karşılaştırıldığında ortaya çıkan önemli düşüşe tanık olarak topladığımızı söyleyebiliriz.

Herkes için temel eğitim, yoksullukla mücadele ve politik sahiplenme arasında nasıl uyumlu bir bağ kurduğumuzu, bizim politik istek ve kararlılığımızın etkin ortaklıklar

yoluyla nasıl somut eylemlere dönüştüğünü gösteren bu yayını takdim etmekten büyük memnuniyet duymaktayım.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı

Önsöz (2)

Türkiye Hükümeti çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için kararlı bir şekilde hareket etmiştir. Bu kararlılık, anayasal ve hukuki düzenlemelerle desteklenmiş, bu düzenlemelerin yaptırımları ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için tüm ülke genelinde yürütülen programlar daha ileri düzeyde gelişmelere önderlik etmiştir.

Türkiye yıllar boyunca ve çok çeşitli girişimlerle çocuk işçiliği sorununun üstesinden gelirken, çalışan çocuk sayılarında da önemli azalma sağlamıştır. Türkiye çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının kararlı bir siyasi irade, yeterli kaynak ve zamana bağlı ulusal bir programla desteklendiğinde olanaklı olduğunu kanıtlamıştır. Ulusal bir öncelik olarak eğitime yatırım, başta hükümet, işveren ve işçi kuruluşları olmak üzere tüm ortaklar tarafından sahiplenme ise diğer yapı taşlarını oluşturmuştur.

Biz Türkiye deneyiminden yalnız başımıza başaramayacağımızı ve daha ileriye gitmek için tek yolun ortak çalışma olduğunu öğrendik. IPEC; yıllar boyunca, ulusal ortaklarıyla işbirliği içinde ilgili Bakanlıklarla, STK'larla, sivil toplumla, üniversitelerle, özel sektör ve medya ile kuvvetli işbirliği ağı ve ittifaklar oluşturmuştur. Türkiye, bizlere işveren kuruluşlarının çocuk işçiliğine karşı bir kampanyada işverenin sosyal sorumluluğunu vurgulayarak nasıl anahtar rol oynayabileceğini göstermiştir. İşçi kuruluşlarının çalışan çocukların eğitime yönlendirilmesi ve duyarlılık artırma faaliyetlerinde nasıl aktif olabileceğini de göstermiştir. Okullarda, ailelerde, topluluklarda ve ülke genelinde anlamlı gelişmeler ve olumlu değişiklikler meydana gelmiştir. Böylesine bir takım çalışması ve gerçek işbirliği anlayışı IPEC'in de inanıp desteklediği niteliktedir.

Türk Hükümetinin zamana bağlı politika ve program çerçevesi yoluyla en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini 2014 yılı itibarıyla sona erdirmeye yönelik önlemleri tanımlaması bu alandaki çalışmalarını daha da ileri götürecektir temel değişikliklerden birini oluşturmuştur. Bu çerçeve ile çocuk işçiliğinin daha kapsamlı sosyal politika ve programlara dahil edilmesi sağlanmış, mevzuat düzenlemeleri, veri toplama ve analizinde gelişmeler ve çocuk işçiliği izleme mekanizması kurulması olanaklı kılınmıştır. Tüm bu çabalar binlerce çocuğun iş hayatından çekilmeleri ve rehabilitasyonu ile veya iş yaşamına atılmalarının önlenmesi ile sonuçlanmıştır.

Türkiye ileriye doğru önemli adımlar atmıştır. Çocukların çalışma yaşamından çekilerek güvenliklerinin sağlanması ve eğitime katılmaları konularında daha donanımlı bir duruma gelmiştir. Türkiye'nin çocuk işçiliğini öngörülebilir bir zaman içinde önleyecek ilk ILO üyesi ülkeler arasında yer alacağından eminim. ILO bu amaca yönelik işbirliğini sürdürmekten memnuniyet duyacaktır. Bu çabalardan öğrenilen derslerin tüm dünyada çocuk işçiliği ile mücadele faaliyetinde yer alan tüm kurum ve kuruluşlar için çok değerli girdiler sağlayacağını düşünüyorum. Önümüzdeki yıllarda bu konu ile ilgilenecek tüm

Ülkelerin Türkiye gibi sorumluluklarını yerine getirmelerini mit ediyorum. Bu süreçte IPEC'in de üzerine düşeni en iyi Şekilde yerine getireceğine olan inancımı sizlerle paylaşmak isterim.

ILO (IPEC) Direktörü

---

1 GİRİŞ VE ARKA PLAN

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve çocuk işçiliği

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1919'da kurulmuştur. ILO politika ve programları hükümet, işveren ve işçi temsilcilerini bir araya getirerek birlikte şekillendiren “üçlü yapıya” sahip tek Birleşmiş Milletler kuruluşudur. ILO uluslararası çalışma standartlarını düzenleyen ve denetleyen küresel bir organdır. ILO; üye ülkelerle birlikte çalışarak çalışma standartlarına ilkesel olarak ve uygulamada saygı gösterilmesini temin etmenin yollarını araştırır. Başlıca hedefleri çalışma yaşamına ilişkin temel hakları korumak, insana yakışır iş olanaklarını desteklemek, sosyal korumayı genişletmek ve diyalogu geliştirmektir.¹

ILO, varlığı süresince çocuk işçiliğini tanımlama ve düzenleme ölçütü olarak istihdama kabulde asgari bir yaş belirlemeyi esas almıştır. ILO 1919 yılındaki Uluslararası Çalışma Konferansının ilk oturumlarında çocuk işçiliği konusundaki ilk uluslararası anlaşmayı kabul etmiştir (5 sayılı Sanayide asgari yaş sözleşmesi-1919). Bu sözleşme 14 yaşın altındaki çocukların sanayi işletmelerinde çalışmasını yasaklamaktadır. Takip eden 50 yıl boyunca sanayi, tarım, denizcilik, sanayi-dışı istihdam, balıkçılık ve yer altında çalışma gibi farklı sektörlerde asgari yaş standartlarını belirleyen dokuz ilave sözleşme kabul etmiştir. Daha sonra 1973 yılında bu konuda daha kapsamlı bir sözleşme olan 138 sayılı “asgari yaş” sözleşmesi kabul edilmiştir. Dönüm noktası olarak da tanımlanabilecek bu sözleşme ücretli veya kendi hesabına çalışmasına bakılmaksızın tüm çocukları ve tüm ekonomik sektörleri kapsamıştır. Bu sözleşme istihdama kabulde asgari yaşa ilişkin en kapsamlı ve otoriter uluslararası tanımlamayı temsil etmektedir. Bu sözleşmeyi onaylayan ülkeler asgari yaşı sabitlemek ve çocukların çalıştırılmayacağı yaş aralıklarını tanımlamak zorundadır.

1990 yılında önceliğin en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine verilmesi konusunda bir genel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Dünya çapında artan ilgi ve alaka bağlamında ILO 1999 yılında 182 sayılı en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği sözleşmesi ve buna bağlı 190 sayılı tavsiye kararını hazırlamış ve kabul etmiştir. 182 sayılı sözleşmeyi onaylayan ülkeler en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini acil bir konu olarak ele almak, yasaklamak ve sona erdirmeye yönelik ivedi ve etkin önlemler almak zorundadır.

Bu sözleşmenin amaçları bakımından en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği (EKBCİ) ifadesi;

---

¹ ILO hakkında daha fazla bilgi için , bakınız : http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/lang-en/index.html

1. çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
2. çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
3. çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
4. doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsar (ILO, 2002).

Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

ILO'nun Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) 1992 yılında çocuk işçiliğinin kademeli olarak sona erdirilmesi genel hedefi ile kurulmuş, bu hedefin çocuk işçiliği ile mücadelede dünya çapında bir hareketin desteklenmesi ve sorunla ilgilenen ülkelerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ile başarılabilceğini savunmuştur. IPEC halihazırda 80'den fazla ülkede faaliyet göstermekte olup, 2008 yılında teknik işbirliği projeleri için ayırdığı yıllık harcama 61 milyon ABD Doları'nın üzerindedir. IPEC ILO'nun en büyük teknik işbirliği ve türünün küresel anlamdaki en yaygın programıdır.

Yıllar içinde IPEC program ortaklarının sayısı ve oranı genişleyerek, halihazırda işveren ve işçi kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, kamu kuruluşları, özel işletmeler, topluluk tabanlı kuruluşlar, STK'lar, medya, parlamenterler, hukukçular, üniversiteler, dini gruplar ve aynı zamanda çocuklar ve aileleri de içine almıştır.

IPEC'in çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi çalışmaları ILO'nun "İnsana Yakışır İş" gündeminin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Çocuk işçiliği çocukların daha iyi bir gelecek için gereksinim duydukları eğitim ve becerilere kavuşmalarını engellerken, aynı zamanda rekabet edebilirlik, verimlilik ve olası gelir kayıpları yoluyla ulusal ekonomileri de etkilemektedir. Çocukların çalışma yaşamından çekilmeleri, eğitime yönlendirilmeleri, ailelerinin eğitim ve istihdam olanaklarıyla desteklenmesi yetişkinler için insana yakışır iş yaratma çabalarına doğrudan katkıda bulunur. IPEC'in² amacı her türlü çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi iken, acil eylem için öncelikli hedefler ILO'nun 1999 tarih ve 182 sayılı en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği sözleşmesinde tanımlanan çocuk işçiliği biçimlerine yöneliktir.

---

² IPEC hakkında daha fazla bilgi için, bakınız : <http://www.ilo.org/ipecc/programme/lang--en/index.htm>

Çocuk İşçiliği : Küresel bir sorun

Küresel ölçekte yayılan çocuk işçiliğini sona erdirmeye çabalarının önemli etkisi 2006 yılında yayınlanan “Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef” başlıklı ILO raporunda da ortaya konmaktadır. Küresel Rapor özellikle en kötü biçimler olmak üzere, çocuk işçiliği oranlarında dünya genelinde bir düşüş eğilimine işaret etmektedir. Sayılar ve eğilimler raporda karşılaştırılmakta ve dört yıl süresince (2000-2004) gerçekleştirilen sonuçlar cesaret verici olarak değerlendirilmektedir.

2000-2004 yılları arasında 5-17 yaş gruplarındaki çocuk işçilerin sayısı dünya genelinde yüzde 11 azalmıştır. Tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısı 5-17 yaş grubunda yüzde 26, 5-14 yaş grubunda ise yüzde 33 azalmıştır. 2004'te 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan faal yaklaşık 317 milyon çocuk bulunmakta, bunların 218 milyonu çocuk işçi olarak değerlendirilirken, 126 milyon çocuk tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Aynı yılda 5-14 yaş grubunda ekonomik açıdan faal 191 milyon çocuk, 166 milyon çocuk işçi ve tehlikeli işlerde çalışan 74 milyon çocuk bulunuyordu. Üç temel sektör -tarım, sanayi ve hizmet- arasında tarım en yüksek oranlardaki çocuk işçiliği oranlarına sahiptir.

5-14 yaş grubu çalışan çocuk oranlarının 2000 yılında yüzde 16.1 olduğu Latin Amerika ve Karayipler'de en ciddi azalma gerçekleşerek 2004 yılında bu oran yüzde 5.1'e düşmüştür. Böyle anlamlı bir düşüş tüm çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden çekilmesinin erişilemez bir hedef olmadığını akla getirmekte, fakat tedbiri elden bırakmama gereğini düşündürmektedir. 2006 Küresel Rapor tahminleri Avrupa ve Orta Asya'nın geçiş dönemi ekonomilerinde çocuk işçiliğinde düşüş kayıt ederken, Afrika'da tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayılarının arttığını göstermektedir. Bu tahminler politik kararlılığın, ekonomik büyüme ve yoksulluk azalmasıyla ilintilendirildiğinde çocuk işçiliği ile mücadelede önemli gelişme sağlanabileceğini açıkça göstermektedir.

Türkiye’de çocuk işçiliğinin doğası ve yoğunluğu

Türkiye tarımsal ekonomiden sanayileşmeye dayalı serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecindedir. Çocuk işçiliği olgusu pek çok birbiriyle bağlantılı nedenden ortaya çıkmakta çok farklı boyutlarıyla değerlendirilme gereğini de beraberinde getirmektedir. Yıllar boyunca çocuk işçiliği Türkiye'nin ulusal gündeminde önemli yer tutmuş, ülke 1990'lı yıllarda artan ilgi ve alakaya bağlı olarak sorunun yoğunluk ve doğası nedeniyle mücadelede dikkate değer çabalar geliştirmiştir..

Türkiyede gittikçe azalan çocuk işçiliği artık sona ermek üzeredir. Pek çok ilişkilendirilmiş çabanın sonucu olarak çalışan çocuk sayılarında önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ILO-IPEC'in “Çocuk İşçiliği İstatistiki Bilgi ve İzleme Programı” (SIMPOC) desteğiyle 1994,1999 ve 2006 yıllarında ulusal düzeyde üç “çocuk işgücü anketi”ni başarıyla uygulamıştır. Anketler ekonomik faaliyetlere katılan çocuklarla birlikte, aileleri hakkında da bilgi sunmuştur.

TÜİK tarafından açıklanan veriler 2006 yılında 6-17 yaş grubunda 958,000 çocuğun bir ekonomik faaliyette bulunduğunu göstermektedir. Bu, Tablo 1’de de belirtildiği şekilde çağ nüfusu içinde % 5,9’luk bir oranı temsil etmektedir. 2006 yılında çalışan çocukların 392,000’i tarımda, 271,000’i sanayide, 294,000’i ise ticaret ve diğer hizmetlerde yer almıştır. Aile çiftliklerinde, aile işletmeleri veya dükkanlarında ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuk sayısı da yarı yarıya azalmıştır.

Tablo 1: Çocuk işgücü göstergeleri (bin)

	1994	1999	2006
0-5 yaş grubu çocuk nüfusu	8,469	7,930	8,479
6-17 yaş grubu çocuk nüfusu	14,968	15,821	16,264
6 yaş ve üzeri toplam istihdam	20,984	22,124	22,963
6-17 yaş grubu çocuk istihdamı	2,269	1,630	958
6-17 yaş çalışan çocuk oranı	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1,659	1,151	502
Erkek	1,372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1,510	990	392
Tarım-dışı	759	640	566
Ücretli	648	617	513
İşveren veya kendi hesabına	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1,570	985	420

Kaynak: TÜİK 2007

Anket çocuğun çalışmasının okullaşma önünde bir engel olduğunu açıkça göstermektedir. 2006 Çocuk işgücü anketine göre 6-17 yaş grubu tüm çocukların % 84,7’si okula devam ederken, aynı yaş grubunda çalışan çocukların yalnızca % 31,5’i okula gitmektedir. 2006 anketine göre 6-17 yaş grubundaki tüm kız çocuklarının % 53’ü ve erkek çocukların % 33’ü ev hizmetlerinde çalışmaktadır (bu oranlar 1999 anketinden daha yüksek değerlere karşılık gelmektedir).

1994 yılından 2006’ya kadar Tablo 2’de de gösterildiği şekilde en küçük yaş gruplarında en yüksek oranlarda olmak üzere her yaş grubunda çocuk işçiliği oranlarında kayda değer düşüşler gerçekleşmiştir. Aralık 2006’da gerçekleştirilen çocuk işgücü anketi Türkiye’de çocuk işçiliği oranlarının düşmeye devam ettiğini göstermektedir. 3 anketin sonuçlarına göre 6-17 yaş grubunda 1994 yılında 2,269,000 (çağ nüfusunun % 15,2’si) çocuk çalışmaktayken, 1999’da bu sayı 1,630,000’e düşmüş (çağ nüfusunun % 10,3’ü) ve 2006 yılında 958,000 olarak gerçekleşmiştir (çağ nüfusunun % 5,9’u). Özellikle ekonomik faaliyete katılan kız çocukları sayısında da önemli düşüşler tespit edilmiştir. 1994 yılında

6-17 yaş grubunda 897,000 kız çocuğu ekonomik faaliyete katılırken, bu sayı 1999 yılında 675,000'e, 2006 yılında ise 326,000'e düşmüştür.

1997 yılında kabul edilen Zorunlu Temel Eğitim Yasası başta kırsal alanlarda olmak üzere kız çocuklarının eğitime yönlendirilmesine önemli katkı sağlamıştır. İlköğretimde kız ve erkek çocuklar arasındaki farkı azaltmak üzere politikalar geliştirilmiş, çeşitli projeler ve eğitim programları yürütülmüştür. Sonuç olarak 8 yıllık zorunlu ilköğretimi tamamlayan kız çocuklarının sayısı artmıştır. "Haydi Kızlar Okula" başlıklı ulusal kampanyada geleneksel topluluklarda eğitim yoluyla kız çocuklarının güçlendirilmesine yönelik çabalar gerçekleştirilmiş ve toplumun genelinin değerleri ve beklentilerinde duyarlılık artışı yoluyla değişim sağlanmıştır. Bu kampanya aynı zamanda çalışma yaşamındaki kızların sayısının azaltılmasına da katkıda bulunmuştur.

Tablo 2: Türkiye'de çalışan çocukların yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımı (000)

Toplam	6-17 yaş			6-14 yaş			15-17 yaş		
	toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek
1994	2,269	897	1,372	958	391	567	1,311	507	805
1999	1,630	675	954	609	269	340	1,021	406	615
2006	958	326	631	318	112	206	639	214	425
Tarım									
1994	1,510	748	762	730	343	388	779	405	374
1999	990	529	460	461	235	226	529	294	235
2006	392	189	203	182	80	102	210	109	101
Sanayi									
1994	385	109	276	106	37	70	279	73	206
1999	322	83	239	70	20	50	252	63	189
2006	271	85	186	50	19	31	221	66	155
Ticaret									
1994	180	11	168	50	4	46	130	7	23
1999	159	34	125	31	4	27	128	30	98
2006	205	30	175	65	10	55	140	20	120
Hizmetler									
1994	195	29	166	71	7	65	123	22	101
1999	159	29	130	47	10	37	112	19	93
2006	89	22	67	31	3	18	68	19	49

Kaynak : TÜİK 2007

1994-2006 yılları arasında çalışan çocuk sayılarındaki karşılaştırmalı ve mutlak düşüşler zorunlu eğitim çağı olan 6-14 yaş grubu çocuklarda daha belirgindir. Bu yaş grubu için tablo 2'de gösterildiği şekilde, 12,478,000 çocuktan 318,000 çocuk çalışmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayıları 1994 yılında 958,000'den, 1999'da 609,000'e, 2006'da ise 318,000'e inmiştir. 1994 ve 2006 yılları birbiriyle karşılaştırıldığında % 67'lik bir azalma söz konusudur. Aynı dönemde tarımda çalışan

çocuklar % 75 oranında keskin bir düşüşle 730,000'den 182,000'e gerilemiştir. Sanayiye bakıldığında çalışan çocuk sayıları % 53'lük bir oranda azalışla 106,000'den 50,000'e düşmüştür. Hizmetler sektöründe ise 70,000'den 21,000'e, % 70'lik bir oranda düşüş gerçekleşmiştir.

Bu başarılar rağmen ticaret sektöründe bu yaş grubunda çalışan çocuk sayıları 1994'ten 1999'a azalırken (50,000'den 31,000'e), 1999'dan 2006'ya tekrar artmıştır (31,000'den 65,000'e). Sektörlere göre incelendiğinde 1994'ten 2006 yılına kadar %74'lük bir oranla en etkileyici düşüş tarım sektöründe çalışan çocuk sayılarında gerçekleşmiştir. Hizmetler ve sanayi sektörlerinde de önemli düşüşler gerçekleşmiştir.

Türkiye'de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği ile ilgili olarak, Hükümet 2 Ağustos 2001 tarihinde 182 sayılı ILO sözleşmesini kabul etmiş ve sözleşme hükümlerine göre ulusal mevzuatını yeniden düzenlemiştir. Buna ilave olarak Hükümet, 4 Eylül 2002 tarihinde geçerli hale gelen EKBCİ'nin sona erdirilmesi için zamana bağlı politika ve program çerçevesini hazırlamıştır. Bu çerçevede mevsimlik ticari tarım işleri, kentsel enformel ekonomi ve sokakta çalışma öncelik verilecek alanlar olarak belirlenmiştir. Bu değerlendirme mevcut veriler ve sosyal ortakların çocuk işçiliği konusundaki geniş saha deneyimine dayanarak yapılmıştır.

Mevsimlik tarım işleri: Düşüşe rağmen, kırsal alanlardaki çocuk işçiliği özellikle okullaşma ve çalışmaya başlama için asgari yaş hükümlerini uygulamadaki kapasite eksikliğine bağlı olarak halen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım işlerinin yoğunlaştığı dönemlerde çocuklar düzenli olarak okula devam edememekte, sınıflarında geride kalmakta ve okula döndüklerinde müfredatı yakalayamamaktadırlar. İşbu nedenlerle ve bu tip işlerde çalışan çocukların çok küçük yaşlarda olması itibarıyla bu sektöre öncelik verilmiştir.

Kentsel enformel ekonomi : Bu sektöre önem verilmesinin nedeni, bu kapsamda çalışan çocukların sanayi sitelerinde yetersiz altyapıya sahip işletmelerde, sağlık ve güvenlik gereklerinden habersiz olarak ve temel çalışma şartlarına uygun olmayan koşullarda istihdam edilmeleri ve bu tip işyerlerinin de çocuklar için daha büyük risk teşkil etmesidir.

Sokakta çalışma : Türkiye'de sokakta çalışan çocuklar sorunu hakkında artan bir duyarlılık mevcuttur. Sokakta çalışan çocuk sayılarının özellikle yoğun nüfusun yer aldığı kent merkezlerinde artması, sokakta çalışmanın iş kanunu kapsamına girmemesi ve bu çocukların fiziksel ve psiko-sosyal risklere açık olması öncelikli olarak belirlenme nedenleri olarak sıralanabilir.

---

2 ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN SONA ERDİRİLMESİNE YÖNELİK ULUSAL ÇABALAR

Türkiye'nin Kalkınma Çerçevesi

Türkiye Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan özgün konumu ile üst-orta gelir grubundaki bir ülkedir. Türkiye 1949 yılında Avrupa Konseyi'nin, 1952 yılında ise NATO'nun üyesi olmuştur. Türkiye; Ekonomik Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 1961 yılındaki kuruluşundan bu yana üyesi durumundadır. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği uygulaması 1996 yılında başlamış, AB'ne katılım müzakereleri Ekim 2005 itibarıyla açılmıştır.

Yıllık binde 13'lük bir nüfus artış oranı olan Türkiye nüfusu 70,5 milyondur. Türkiye toplam nüfusunun yarısının 28 yaşından küçük olduğu genç bir nüfusa sahiptir. Toplam nüfusun % 66,5'i 15-64 yaş arasında olup, % 70,5'i şehirlerde yaşamaktadır (TÜİK 2008). Türkiye sosyo ekonomik altyapısını geliştirirken önemli aşamalar gerçekleştirmiştir. 2007-2008 İnsani Gelişim Endeksi'ne göre kalkınmışlık bakımından 177 ülke arasında 84. Sıradadır (UNDP, 2008). Dünyanın en büyük 20 ekonomisi arasında yer alan Türkiye'de, 2006 yılında kişi başı milli gelir 5,482 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Mutlak yoksulluk % 1 ile düşük seviyededir. Milli gelirin % 59,5'i hizmetler, % 29,5'i sanayi ve % 11'i tarım sektörlerinden sağlanmaktadır (TÜİK 2007).

Son 10 yılda eğitim kalitesini yükseltme ve ilköğretimde okullaşma oranlarını artırmada kayda değer gelişim sağlayan güçlü çabalar sergilenmiştir. MEB 2009 verilerine göre 2008-2009 öğretim yılında ülke genelinde ilköğretim kayıt oranları % 96,49 olarak gerçekleşmiştir (% 96,99 erkek ve % 95,97 kız). Orta öğretim düzeyindeki okullaşma oranındaki artışlar, eğitimden yararlanan kız ve erkek çocuk sayıları arasındaki farklılıkların kapatılması ve okul terklerinin azaltılmasında önemli başarılar elde edilmiştir.

Çocuk işçiliğine karşı ulusal yanıt

Türkiye çocuk işçiliği ile mücadelede anlamlı bir ilerleme sağlamıştır. Bu başarı Hükümetin sorunun çözümüne yönelik politik istek ve kararlılığının yanısıra, işveren ve işçi kuruluşlarının STK, ve sivil toplumun işbirliği ve sıkı bağlantılar içerisinde ön saflardaki, çok yönlü ve yoğun çabaları ile sağlanmıştır. Ayrıca, son yıllarda yasalarda, ulusal strateji ve politikalarda, program çerçevelerinde yapılan değişiklikler, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik olarak çok ciddi hukuki ve politik destek sağlamıştır.

Türk ulusunun çocuklarına ve onların geleceğine yönelik taahhüdü çocuklar için ulusal bir günün varlığıyla da kanıtlanmaktadır. Türkiye her yıl 23 Nisan tarihini “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” olarak kutlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, 1920 yılında bu günü çocuklara armağan etmiş ve Cumhuriyetin geleceğinde bugünün çocuklarının olacağını vurgulamıştır. Her yıl bu tarihte gerçekleştirilen faaliyetlerde çocuklar kendi temsilcilerini kamu görevlilerinin ve üst düzey bürokratların yerine göndermektedir. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar ve Valiler hep birlikte 23 Nisan günü makamlarını çocuklara devretmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası “hiç kimse yaşına, cinsiyetine ve yeteneğine uygun olmayan işlerde istihdam edilemez” hükmü ile çocukları koruma altına almıştır. İlköğretim; tüm kızlar ve erkekler için devlet okullarında ücretsiz ve zorunludur. Bu durum Anayasa, Milli Eğitim Temel Kanunu ve İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile güvence altına alınmıştır.

Ulusal kanunlar ve politikalar çocuk işçiliği sorunu ile mücadelede sağlam bir zemin oluşturmakta ve diğer eylemler bu temel üzerinde inşa edilmekte, sorunla etkin bir mücadele için geliştirilmekte ve uyarlanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye etkin bir donanımına sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer alan haklara ek olarak, çocukların istihdamıyla ilgili olarak bütüncüsel temel yasalar bulunmaktadır. 2003 yılında çıkartılan 4857 sayılı İş Kanunu, ulusal çalışma mevzuatını ILO’nun 138 ve 182 sayılı sözleşmeleri ve AB’nin 94/33 sayılı yönergesini de içeren uluslararası araçlarla uyumlu hale getirmiştir. 4306 sayılı İlköğretim Kanunu da aynı zamanda çocuk işçiliğine referans vermekte ve okula devam etmeyen ilköğretim çağındaki çocukların istihdama katılımını yasaklamaktadır. 4702 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu çırak statüsünde çalışabilmek için bir bireyin ilköğretim diplomasına sahip olması ve 14-19 yaş grubu içinde bulunmak zorunda olduğunu açıkça belirtmektedir. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu da çocukların çalışma şartlarına ilişkin maddeler içermektedir (ÇSGB 2008). Yeni ve geniş kapsamlı Çocuk Koruma Kanunu (5395 sayılı) çocuklarla ilgili temel hukuki metin olarak 2005 yılında TBMM’de kabul edilmiştir.

Türk Hükümetinin çocuk işçiliğini sona erdirme kararlılığı ilgili uluslararası sözleşmeleri onaylamakta gösterdiği olumlu yaklaşım ve ulusal mevzuatını uluslararası sözleşmelerle uyumlu hale getirmesinden de anlaşılmaktadır. 1994 yılında Türkiye Çocuk Hakları Sözleşmesini kabul etti ve bir sektörlerarası konsey kurarak Sözleşmenin uygulamasını ve yaptırımlarını izlemeye başladı. 1998 yılında ILO’nun Asgari Yaş Sözleşmesi’ni (1973, 138 sayılı) kabul ederek istihdama kabulde asgari yaşı 15 olarak belirledi. Türkiye ayrıca çocuk işçiliği ile ilgili olan 5 diğer ILO sözleşmesini de kabul etti³. 2001 yılında Türkiye, 18 yaş altındaki tüm çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden korunmasına ve EKBCİ’nin sona erdirilmesine yönelik olarak hükümetin acil önlemler

---

³ Bu sözleşmeler : Sözleşme 15 : Asgari Yaş (Trimci ve ateşçiler), 1959; Sözleşme 58: Asgari Yaş (Deniz) (revize), 1959; Sözleşme 77: Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Sanayi) 1984; Sözleşme 123: Asgari Yaş (Yeraltı işleri), 1992; Sözleşme 59: Asgari Yaş (Sanayi) (revize), 1993.

almasını öngören ILO sözleşmesini onayladı (1999, 182 sayılı). Türkiye aynı zamanda kız çocuklarla da özel olarak ilgisi olan, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığa Son verilmesi (CEDAW) sözleşmesine de 1985 yılından bu yana taraf olmuştur. Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Anlaşması ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin uluslararası sözleşmeyi de imzalamıştır.

Türk Hükümetinin kararlı yaklaşımı sorunu çevreleyen sosyo ekonomik konulara verdiği önem ve çocuk işçiliğini daha geniş bir bağlamda çözmeyi hedefleyen hukuki ve politik çerçeveyi temininden de anlaşılmaktadır. On yıldan uzun süredir, Hükümet ülkedeki çocuk işçiliği sorununa çözüm getirici, sistemli bir değişimi vurgulayan ve ulusal çıktılar üreten geniş kapsamlı politika ve programları yürürlüğe koymuştur. Bu durum herkes için kaliteli eğitim sağlama çabaları, çok sayıda yoksulluk giderici program ve sosyal koruma stratejilerini geliştirmesi ve bunları sağlamak üzere gerekli bütçeyi ayırmasından da görülebilir.

Gerekli çevrenin yaratılmasında eğitim politikası reformu önem taşımaktadır. 1997 yılında Hükümet çocuk işçiliği ile mücadelede çok önemli bir adım atarak sekiz yıllık ilköğretimi zorunlu kılan eğitim yasasını kabul etti. Zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran 4306 sayılı Kanunun kabulü Türkiye’de 6-14 yaş grubundaki her çocuğun okulda olmasının sağlanmasında çok önemliydi. 1997 yılından başlayarak yeni sekiz yıllık ilköğretim yasasının uygulanması için gerekli mekanizmaları çalıştırmayı teminen ulusal düzeyde dikkate değer özen gösterildi. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Türkiye’deki tüm çocukların akademik başarılarını ve okul devamlılıklarını sağlamak için gerekli programları yürütmektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Türkiye’de çocuk hakları sözleşmesinin uygulanmasındaki koordinatör kuruluştur. SHÇEK, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarıyla işbirliği içinde çalışarak ülke genelinde bir önleyici strateji çerçevesi çizen sokakta çalışan ve yaşayan çocukların rehabilitasyonu ve önlenmesi için yeni hizmet modelini yürürlüğe koymuştur (SHÇEK, 2007). Bu kapsamda sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar hakkında bir rapor yayınlandı ve buna bağlı olarak çocukların korunmasına yönelik olarak ayrılan kaynaklarda artış gerçekleşti. 25 Mart 2005 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Başbakanlık genelgesi ülkenin büyük kentlerinde sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara yardım edilmesi için gerekli önlemleri belirtirken aynı zamanda göç sorununa da vurgu yapmıştır. TBMM’de Çocuk Hakları İzleme Komitesi kurulmuştur.

Ayrıca Avrupa Birliği ile katılım ortaklığı anlaşması (19 Mayıs 2003) ve 24 Temmuz 2003 tarihli Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin ulusal programa çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi konusu da dahil edilmiştir. En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği katılım ortaklığının kısa erimli öncelikleri arasına alınmış, sorunun çözümüne yönelik çabaların devamı gereğine vurgu yapılmıştır (AB, 2004)

Hükümetin ekonomik ve kalkınma önceliklerini belirleyen Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ile Başbakanlık tarafından en üst politik ve idari düzeyde güçlü bir taahütte bulunulmuştur. Plan çocuk işçiliğine yönelik dolaylı hedeflere değinirken aynı zamanda

255,258 ve 623 maddelerde doğrudan referanslar da yer almıştır. Plan çocuk işçiliği eğilimlerinden doğan taleplere cevap verirken, bu eğilimleri yok etmeye yönelik politikalar geliştirme konusunda da Hükümetin kararlılığını ifade etmektedir (DPT, 2007). Türkiye'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında da çocuk işçiliği konuları açıkça belirtilmiştir.

Çocuk işçiliğine özgün ulusal politika geliştirilmesi

Yıllar boyu süren tüm bu faaliyetlerin ulaştığı en son noktada 2002 yılında Hükümet çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sona erdirilmesi hedefini teyiden mevcut politik kararlılığını daha ileri taşıyarak Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesini geliştirdi. Bu gelişimin temelinde 1990'larda edinilen kazanımlar, gelişen politika çevresi ve önemli başarılarla imza atan çeşitli kuruluşların varlığı yer almaktaydı.

ZBPPÇ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Birimi Ulusal Yönlendirme Komitesi'nin de (UYK) desteğini alarak, hükümet, işveren ve işçi kuruluşlarıyla, esnaf ve sanatkarlarla, yerel ve ulusal STK'larla, üniversiteler ve Türkiye'de aktif olarak faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde çalışmalarını koordine etmiştir.

Bu çerçeve çocuk işçiliği dinamiklerinin ulusal kalkınma stratejileri, politikaları ve bütçeleri içine alınması için eşsiz bir fırsat sunmuş ve nihayetinde bunun eyleme dönüşmesi önem kazanmıştır. ZBPPÇ çok yönlü soruna bütüncül bir yaklaşım geliştirmiş, çocuk işçiliğini sorununu ekonomik ve sosyo kültürel şartlarla ilişkisini de dikkate alarak değerlendirmiştir. Çocuk işçiliğini ve özellikle en kötü biçimlerini etkin bir şekilde sona erdirebilmek için bir dizi kapsamlı politika, amaç, gösterge, hedef grup, faaliyet ve sorumluluğu ayrıntılı bir şekilde belirlemiştir. Sektörler arasında işbirliği içindeki çabaların başarıyla uygulanması için bir rehber özelliği taşımakta, katılımcı kuruluşların rol ve sorumluluklarını tanımlamaktadır.

ZBPPÇ çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi hedefi için sosyal, ekonomik ve eğitim alanlarındaki gelişmelerin birbiriyle yüksek ilişkisini vurgulamakta ve 2004-2014 dönemi için öncelikli alanları aşağıdaki şekilde belirlemektedir: (a) ulusal kapasitenin daha da geliştirilmesi (b) ortaklıkları teşvik etmek, koordine etmek ve kuvvetlendirmek (c) yoksullukla mücadele; (d) ailevi kırılmalıkları azaltma; (e) herkes için eğitim⁴, fakir ailelerin çocuklarına eğitim masraflarının ücretsiz sağlanması i (f) EKBÇİ'nin sona erdirilmesinin acil bir konu olarak ele alınması (g) sağlık ve güvenlik önlemleri sunmak; (h) duyarlılık artırma, savunu ve politika diyalogu ve (i) mevzuat ve yaptırım

---

⁴1990 yılında Tayland Jomtien'de Herkes için Eğitim Dünya Konferansı'nda 155 ülke ve 150 kuruluşun temsilcileri 2015 yılı itibarıyla herkesin eğitim olanaklarından yararlanmasını hedefleyen Herkes İçin Eğitim Dünya Deklarasyonunu tanımlamışlardır.

Bu kapsamda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü Başbakanlık Ofisi ile birlikte Başbakanlık tarafından yayınlanacak bir ZBPPÇ genelgesi üzerinde çalışmaktadır.

Başlıca ulusal kuruluşlar

Hükümet, işveren ve işçi ve hükümet dışı kuruluşlar, yerel ve merkezi düzeyde çocuk işçiliği ile mücadelede önemli çaba ve katkılar vermektedir. Çocuk işçiliği ve onunla ilişkili koruma, eğitim ve sosyal güvenlik konuları bu kuruluşların resmi gündemlerine sıklıkla girerek, soruna daha özgün bir şekilde yanıt bulmalarını kolaylaştırmaktadır.

Ulusal kuruluşlar ve gerçekleştirdikleri zengin etkinlikler listesi aşağıda sıralanmaktadır:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)

IPEC'in Hükümet tarafındaki ortağı olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 1992 yılından bu yana iki önemli birimi vasıtasıyla çocuk işçiliği ile aktif bir şekilde mücadele etmektedir. İlk olarak, 1991 yılında ülkedeki çocuk işçiliği ile mücadele faaliyetlerini planlamak, koordine etmek ve izlemek için resmi temas noktası olarak ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü içinde bir Çalışan Çocuklar Bölümü kurulmuştur. ÇÇB çok sayıda başarılı program yürütmüş, çocuk işçiliği ve ilgili politika konularında derinlemesine bilgi birikimi sağlamıştır. Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili konularda geniş bir kesim tarafından bilinen ve irtibat noktası olarak tanınan bir konumdur. İkinci olarak, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı IPEC ile işbirliği içinde çok değerli çabalar göstermiş, çocuk işçiliği ile mücadele faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmıştır. İTK çocuk işçiliği sorununa daha geniş bir bağlamda ülkedeki istihdam politikaları kapsamında yaklaşmış, ulusal çabalara önemli katkıda bulunan çocuk işçiliğine karşı hedefe yönelik ve iyi odaklanmış eylemler geliştirmiştir. İTK çocuk işçiliği programlarının başarısında personel ve saha yapılanmasına bağlı olarak anahtar bir rol oynamış, bilginin paylaşımı, destek faaliyetlerinin yürütülmesi yanında politika oluşturmada da son derece önemli bir rol oynamıştır. ÇSGB'nin IPEC ile işbirliği içinde gerçekleştirdiği çocuk işçiliği ile mücadele programları EK 1'de listelenmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)

Milli Eğitim Bakanlığı ve IPEC Türkiye, çocuk işçiliğinde eğitim boyutu ile ilgili olarak çok uzun süreli bir işbirliği ve ortaklık yürütmüştür. IPEC'in başlangıcından bu yana MEB eğitim ve çocuk işçiliğine karşı eylemlerde ön saflarda yer almıştır. MEB okullaşma ve devamlılık oranlarını artırmaya yönelik önemli çabaların yanı sıra eğitim stratejisi içinde çocuk işçiliği ile mücadeleyi hedeflemiş çocukların iş yaşamından çekilmesi, okula yönlendirilmesi ve okul bitene kadar izlenmesine yönelik pek çok program yürütmüştür. Bu programlar ve çıktıları EK 2'de sunulmaktadır.

Başbakanlık, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK)

SHÇEK çocuklarla ilgili konularda Türkiye'nin en eski kuruluşudur. Türkiye'de ÇHS'nin izlenmesi ve koordinasyonundan sorumlu kuruluş olarak faaliyet göstermektedir. Sağlam temellere dayanan kurumsal yapısı politika oluşturmada rol oynamasını sağlamanın

yanında destek programları ve bilgi dağıtımında da güçlü bir kapasite sunmaktadır. Dahası, pek çok proje faaliyeti sürdürülebilir ve tekrarlanabilir niteliktedir. SHÇEK'in sokakta çalışan çocuklar sorununun çözümünde anahtar rol oynama oldukça yüksek bir potansiyeli vardır. Çocuk işçiliği ile ilgili faaliyetleri Ek 3'te sunulmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

TÜİK Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel konularda bilgi gereksinimine cevap vermek üzere bilimsel araştırmalar ve yayınlar üreten bir kuruluştur. TÜİK, verileri toplamakta, tasnif etmekte ve yararlanıcılarına en yüksek uluslararası standartlarda bilgi sunmaktadır. IPEC, SIMPOC ile ortaklık halinde çocuk işçiliği konusunda 3 ulusal anket düzenlemiştir (1994,1999,2006). TÜİK Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili bilgi birikimine ve bu bilginin yönetimine güçlü teknik kapasitesi ile katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda paydaşlarının zaman içinde çocuk işçiliği oranları hakkında karşılaştırmalar yapmalarını ve uygun politikalar geliştirmelerini olanaklı kılmaktadır.

Diğer önemli hükümet kuruluşları

Sorunla ilgilenen diğer kamu kuruluşları arasında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı sayılabilir. Belediyeler ve Valilikler de pek çok yüksek başarılı programlar yürütmüşlerdir.

İşveren ve işçi kuruluşları

İşveren ve işçi kuruluşları çocuk işçiliği ile mücadelede daima ön safhalarda yer almış ve buna bağlı olarak son derece önemli ve stratejik bir rol oynamışlardır.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)

TİSK Türkiye'deki en büyük işveren kuruluşu olup, Ulusal Yönlendirme Komitesinde de temsil edilmektedir. Personel ve saha yapılanması politika oluşturma, destek programları yürütme ve bilgi dağıtım faaliyetlerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. TİSK projeleri tekrarlanabilir modeller yaratmış, bunların sürdürülebilirliğini sağlamış ve STK'lar ve işçi kuruluşları başta olmak üzere ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde çok sektörlü yaklaşımlar geliştirmede ciddi başarı göstermiştir. TİSK özellikle işverenlerin duyarlılıklarını artırmaya ve çocukların çalışma koşullarını iyileştirilmesine yönelik projeler gerçekleştirmiştir. TİSK'in çocuk işçiliği ile ilgili faaliyetleri EK 4'te sunulmaktadır.

Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)

TESK Türkiye'nin küçük ve orta ölçekli işverenlerinin profesyonel kuruluşudur. İşyeri Danışma ve Denetleme Gruplarını (İDDG) kurmuş, çocukların çalışma koşullarını ve mesleki eğitimin kalitesini yükseltmeyi hedeflemiştir. TESK işverenlerin, çocukların ve ailelerin destek ve katılımlarını sağlayarak sanayide çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir. TESK'in çocuk işçiliği ile ilgili faaliyetleri EK 5'te sunulmaktadır.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)

TÜRK-İŞ 1993 yılından bu yana çocuk işçiliği programları yürüten ve konu hakkında derin bilgi ve tecrübeye sahip bir işçi kuruluşudur. TÜRK-İŞ çocuk işçiliğine karşı

bölgesel ve merkezi eylem komiteleri kurarak, bölgelere özel sorunların tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgesel komiteler çalışan çocukların ve ailelerinin durumlarına odaklanmış, işverenler ve kendi kuruluşları arasında etkin iletişim mekanizmaları geliştirmiştir. Ayrıca bölgeye özel çocuk işçiliğine yönelik doğrudan eylemlerde de bulunmuştur. TÜRK-İŞ böylece politika oluşturmada önemli rol oynamış ve faaliyetlerinde EK 6'da detaylandırıldığı şekilde büyük başarı sağlamıştır.

Hak-İş Konfederasyonu (HAK-İŞ)

HAK-İŞ politika oluşturmada önemli rol oynamış ve bölgesel ve ulusal düzeylerde çocuk işçiliği ile mücadeleyi hedeflemiştir. Üyeleri çok sayıda yetişkin çalışanla iletişime geçmiş, ailelere ulaşmış, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi kavramını savunmuş ve diyalog ve duyarlılık artırıcı faaliyetler yoluyla hükümet ve işverenleri etkilemiştir. HAK-İŞ'in çocuk işçiliğine karşı yürüttüğü geniş kapsamlı projeler EK 6'da sunulmaktadır.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)

DİSK bölgesel ve il eylem komitelerini kurmuş ve harekete geçirmiştir. Bu komiteler üyelerinin kapasite gelişimini desteklemiş ve onların çocuk işçiliği ile mücadeledeki somut adımlarını daha sistematik ve planlı atmalarını sağlamıştır. DİSK'in politika oluşturma, savunu ve sosyal mobilizasyondaki önemli rolü EK 6'da verilen proje detaylarında sunulmaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşları (STKlar)

STK'lar her zaman çocuk işçiliği ile mücadele faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmışlar ve ulusal çabaların önemli katkı sağlayıcıları olmuşlardır. Pek çoğu, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve önlenmesi için tekrarlanabilir modeller üretme, çocuk işçiliğini izleme ve raporlama, sosyal mobilizasyon ve savunu alanlarında ortak veya destekleyen olarak önemli rol oynamışlardır. Bu konuda aktif katılım sağlayan STKlar aşağıda sunulmaktadır.

Fişek Enstitüsü Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı sanayide çocuk işçiliği sorununa yönelik pek çok özgün yaklaşım geliştirmiş, özellikle çalışan kız çocuklarının sorunlarıyla ilgilenmiştir. Fişek Enstitüsü TİSK ile etkin bir ortaklık geliştirerek, metal sektöründe çalışan çocuklar için sağlık hizmetleri sunumunda birlikte çalışmıştır. Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) kırsal kesimdeki çocuk işçiliği sorununa başarılı çözümler geliştirmiş ve aileler için gelir getirici faaliyetler, eğitim, yerel yönetimlerin katılımını sağlama, savunu ve sosyal mobilizasyonu da içeren sürdürülebilir modeller yaratmıştır. Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı (MEKSA) Türkiye'nin güney doğusunda sokakta çalışan çocuklara odaklanmış ve onların sokaktan çekilmesi, beceri eğitimi ve istihdam olanaklarının sağlanmasında büyük başarı sağlamıştır. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ev hizmetlerinde çalışan çocuklar üzerine bir araştırma yürütmüştür. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı MEB ile yakın işbirliği içinde çalışmış ve okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, okul-aile birliklerinin, okul dayanışma kuruluşlarının çocuk işçiliği konusundaki duyarlılıklarını artırmıştır. STK'ların listesi ve çocuk işçiliğine karşı yürüttükleri projeler EK 7'de sunulmaktadır.

---

3 ILO'NUN IPEC PROGRAMI ARACILIĞI İLE TEKNİK İŞBİRLİĞİ

IPEC'in yanıtına genel bakış: alanlar ve stratejiler (1992-2007)

Türkiye'deki IPEC programları en başından itibaren hükümet, işveren ve işçi kuruluşlarının sorunun çözümüne yönelik kararlılık ve isteklilikleri üzerine inşa edilmiş, sivil toplumun tüm katmanları ile işbirliği geliştirilmiştir. Alman Hükümeti başlangıçtaki ana finansman sağlayıcı iken, program 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Bakanlığı ve 2005 yılında da Avrupa Birliği'nden ilave kaynak sağlamada başarılı olmuştur.

Ulusal sahiplenme ve liderliğe verilen önem Türkiye'deki IPEC çalışmalarına yön veren temel ilkedir.

IPEC ülke stratejileri Hükümetin beş yıllık kalkınma planlarında belirtilen ulusal politika, öncelik ve stratejiler doğrultusunda ve her aşamada ulusal kuruluşlarla danışma ve işbirliği içerisinde oluşturulmuştur. Programlama yaklaşımı ayrıca temel çocuk işçiliği göstergelerinin istatistikî analizi, araştırma verileri ve paydaşlarla gerçekleştirilen danışma toplantıları ve analizleri üzerine kurgulanmıştır.

Türkiye'deki IPEC stratejisinin başlıca güçlü yanlarından biri işveren ve işçi kuruluşlarının çocuk işçiliği ile mücadelede oynayabileceği önemli rolün anlaşılması ve programın 1992 yılındaki başlangıcından itibaren aktif katılımlarının sağlanmasıdır. IPEC işveren ve işçi kuruluşları ile yakın ortaklık içerisinde, bu kuruluşların çocuk işçiliği ile mücadele konusundaki etkinliklerinin planlaması, uygulanması, koordine edilmesi ve özgül rol ve sorumluluklarının açık bir şekilde tanımlanması konularında destek vermiştir.

Hükümetle mutabakat zaptının imzalanmasını takiben, IPEC desteği ülke programı yaklaşımı ile çok sektörlü stratejiler ve iki yıllık safhalara bölünmek suretiyle başlatılmıştır.

IPEC ülke programları (1992-1997)

IPEC'in ilk üç ülke programı (1992-1997 yılları arasında yürütülen) aşağıda belirtilen alanlardaki ulusal girişimleri geniş bir ölçekte desteklemiştir: Bu alanlar kapasite geliştirme, ortaklıkların koordinasyonu ve teşviki, mevzuat geliştirme ve yaptırımlar,

çocuk işçiliği konusunda bilgi temeli oluşturmak ve bunun kullanımı, duyarlılık artırma ve sosyal diyalog olarak sıralanabilir. IPEC ayrıca çocuk işçiliğinin önlenmesi, çocukların çalışma yaşamından çekilmesi ve rehabilitasyonu konularında başlıca ortaklarına küçük ölçekli modeller geliştirme konusunda yardımcı olmuştur.

Bu dönem diyalog ve katılımı sürdürülebilir mekanizmalar kurma dönemi olarak da anılabilir. Bu doğrultuda 1992 yılında ÇSGB ortaklığında ilgili bakanlıkların üst düzey temsilcileri, işveren ve işçi kuruluşları temsilcileri ve STK temsilcilerinin katılımıyla Ulusal Yönlendirme Komitesi (UYK)⁵ kuruldu. Ulusal Yönlendirme Komitesi (UYK)⁶ IPEC destekli eylem programları mevcut uygulamaları kapsamında programın koordinasyonu ve izlemesinden sorumluydu.

IPEC kaynakları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışan Çocuklar Bölümünün kapasitesinin güçlendirilmesinde de kullanılmıştır. IPEC'in teknik ve finansal desteği ve yakın işbirliği içinde TİSK ve TÜRK-İŞ'te de çocuk işçiliği birimleri kurulmuştur. Bu çocuk işçiliği birimleri Türkiye'de çocuk işçiliği sorunuyla ilgili en uzun süreli hizmet veren kuruluşlar olup, IPEC desteğinin sona ermesinden sonra da çocuk işçiliği ile mücadele çabalarını sürdürmüşlerdir.

Çok sektörlü platformlar yoluyla çocuk işçiliğinin ele alınması gereğinden hareketle, ÇÇB, IPEC ortaklığında hükümet, STKlar, UNICEF, üniversiteler ve diğer kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir çocuk işçiliği danışma grubu (DG) kurmuştur. DG UYK'nin teknik kolunu oluşturarak çocuk işçiliğinin kademeli olarak sona erdirilmesi için ortak çabaları harekete geçirmede önemli rol oynarken, Türkiye'deki çocuk işçiliği durumuna ilişkin bilgi paylaşımı ve dağıtımında da etkili olmuştur.

1992-1997 döneminde en önemli gelişme çocuk işçiliği konusunda iki temel sözleşmenin (138 sayılı asgari yaş sözleşmesi ve 182 sayılı en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği sözleşmesi) onaylanmasıdır. IPEC ve ortakları tarafından Türkiye'de gösterilen yoğun çabalar bu sözleşmelerin onaylanması ve uygulanmasına son derece önemli katkılarda bulunmuştur. Bu kapsamda IPEC ulusal kuruluşları savunu kampanyaları ve faaliyetleri yürütmek konusunda desteklemiş, başlıca paydaşlar, karar vericiler, hukukçuların konuyu daha iyi anlamalarına, duyarlılık ve bilgilerinin artmasına katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak çocuk işçiliği konularında ulusal ve yerel düzeylerde duyarlılık artışında önemli kazanımlar sağlanmıştır.

---

⁵ Ulusal Yönlendirme Komitesi (UYK) aşağıdaki kuruluşların temsilcilerinden oluşur : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı müsteşar yardımcıları, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürü, işveren ve işçi kuruluşları temsilcileri, STK temsilcileri

⁶ Mutabakat Zaptında da belirtildiği şekilde UYK fonksiyonları : ülkede çocuk işçiliğinin sona erdirilmesini hedefleyen faaliyetlere politika desteği vermek, IPEC faaliyetlerini çocuk işçiliği ile mücadele hedefleyen diğer çabalara entegre etmek, IPEC faaliyetleri ve desteği için öncelik alanları konusunda tavsiyede bulunmak, ülkedeki IPEC faaliyetlerini dönemsel olarak gözden geçirmek ve değerlendirmek, ülkedeki IPEC programları kapsamında hükümet ve diğer kuruluşların sorumluluklarını yerine getirmelerini temin etmek.

Bu dönemde IPEC ve ortakları çok sektörlü yaklaşımı teşvik etmekte ve işbirliklerini harekete geçirmede önemli adımlar atmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile geliştirdiği uzun dönemli işbirliğine ek olarak IPEC artan sayıda Bakanlık ve kuruluşa destek vermiş ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile işbirlikleri kurmuştur. Çocuk işçiliği ve özellikle doğası, boyutları ve sonuçları konusundaki bilgi/veri açığını kapatmak üzere Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1994 yılında ulusal düzeyde bir çocuk işgücü anketi uygulamasını desteklemiştir. Yayımlanan çocuk işgücü anketi sonuçları bakanlıklarda, yerel idarelerde, işveren kuruluşlarında, işçi sendikalarında, akademik kuruluşlarda ve genel kamuoyunda yüksek düzeyde ilgi uyandırmıştır.

Bu dönemdeki IPEC programlarının önemli bir bileşeni ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığı ortaklığında yürütülen değerli çalışmadır. Çok sayıda iş müfettişi ile birlikte çalışılarak, çocuk işgücünü tanımlamada gerekli teknik beceriler ve bilgi donanımına sahip olmaları desteklenmiş, işyerindeki tehlikeler ve çalışan çocukları bu tehlikelerden kurtarmak için gerekli eylemler paylaşılmıştır. İş müfettişleri Türkiye'de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin tanımlanması ve politika geliştirmeye katkıları itibarıyla önemli ilerleme sağlamışlardır.

Bu dönemde küçük ölçekli, kolay tekrarlanabilir doğrudan eylem programları geliştirmede somut sonuçlar elde edilmiştir. Çocukların çalışma yaşamından çekilmesi ve çalışma yaşamına girmelerinin önlenmesine yönelik müdahaleler gerçekleştirilmiştir. İşten çekilen çocukların okul devam ve başarılarını temin etmek amacıyla destek hizmetleri sunulmuştur. Hizmetler örgün ve yaygın eğitim kapsamında olsa da risk altındaki çocukları da kapsamış, beceri eğitim programları sunulmuştur. Ayrıca çalışan çocuklar ve ailelerine yardım için psiko-sosyal destek sistemleri geliştirilmiştir. Bu müdahaleler belirli sektörlerde çocuk işçiliği oranlarını düşürmeyi hedeflemiş, çok sayıda paydaşla çalışma olanağı sunmuş ve bu paydaşların kendi sektörlerinde kararlı ve aktif eylemler yürütmelerine öncülük etmiştir. Sonuç olarak kırsal kesimde, kayıt dışı ekonomide ve sokakta çalışan çocukların rehabilitasyonu ve çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik tekrarlanabilir, sürdürülebilir modeller geliştirilmiştir.

IPEC Ülke programları (1998-2003)

IPEC'in dört, beş ve altıncı ülke programları (1998-2003 yılları arasında dönemselsel olarak yürütülen) koordinasyon ve sinerjileri daha da güçlendirme, başarılı pilot uygulamaları yaygınlaştırıp genişletme ve önceki yıllardaki kazanımların birleştirilmesine odaklanmıştır. Programın olgunluk dönemine ulaşması nedeniyle çocuk işçiliği konularında yoksullukla mücadele ve eğitimin önemi daha iyi kavranmış ve çocuk işçiliğinden sorumlu hükümet kuruluşlarına konuyu politika, program ve bütçelere dahil ederek sürdürülebilir önlemler almalarına yönelik teknik destek hedeflenmiştir. IPEC bu dönemde MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, ÇSGB Çocuk İşçiliği Bölümü ve iş müfettişlerine çocuk işçiliğini izleme konusunda destek vermiş, mevcut ulusal kapasiteyi artırıcı faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bu dönemdeki IPEC stratejileri ve eylemleri, politika değişimine de katkıda bulunan birbiriyle ilişkili pek çok önemli gelişmenin çıktıları tarafından şekillendirilmiştir. Aşağıda bu çıktıların başlıcaları sunulmaktadır :

- 1998’te ülke programının bağımsız değerlendirmesi (Özcan, 1999) ve 2000 yılında da ülke programı yönetimi değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme bulguları IPEC’in çocuk işçiliği konularında çalışan stratejik kuruluşların desteklenmesi ve ilgi uyandırmada önemli katkı sağladığının altını çizmektedir. IPEC çalışmasının çocuk işçiliği konularında ulusal bir tartışma başlatmakta temel bir role sahip olduğu geniş bir kesim tarafından kabul edildiğide raporlarda anlatılmıştır. Değerlendirme IPEC faaliyetleri sonucunda çocuk işçiliği meselelerinin nasıl algılandığı konusunda da önemli değişiklikler yarattığını vurgulamaktadır. Tekrarlanabilir doğrudan eylem modelleri geliştirilmesi, çocuk işçiliği ile doğrudan ilgili anahtar kuruluşlar arasında yakın işbirliği ve koordinasyon konularında da IPEC’in önemli rolü belirtilmektedir.
- 1998 yılında Türkiye, ILO’nun asgari yaş sözleşmesini kabul ederek (1973, Sözleşme 138), istihdama kabulde asgari yaşı 15 olarak belirlemiştir.
- 1999 yılında IPEC TÜİK’i ikinci çocuk işgücü anketini uygulaması konusunda desteklemiş, anket sonucunda çocuk işçiliğinde önemli azalış olduğu açıklanmıştır. 1994-1999 döneminde küçük yaştaki çocuklar (6-14 yaş) arasında çocuk işgücünün yoğunluğu yarı yarıya azalmış, çalışma yaşamına ilk atılma yaşı da benzer bir seyir izlemiştir. 18 yaş altında tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısal oranlarında da önemli düşüş gerçekleşmiştir.
- 1999 yılında Türkiye’nin batısını büyük bir deprem vurmuştur. IPEC; ÇSGB ve SHÇEK ile işbirliğinde deprem sonrası çocuk işçiliği konusunda ortaya çıkabilecek sorunları önlemeye yönelik acil önlemler geliştirmiştir. Depremden etkilenen üç bölgede çocuk işçiliği ve deprem mağdurlarının rehabilitasyonuna yönelik iki projeye teknik ve finansal destek sağlanmıştır.
- 2001 yılında, Türkiye ILO’nun en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği sözleşmesini imzalamıştır (1999, Sözleşme 182). Sözleşme ile Hükümet 18 yaş altında en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi için acil önlemler almayı taahhüt etmektedir. IPEC, ÇSGB ortaklığında ILO’nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerinin uygulanması için ortaklarına destek vermiş, 1999 ÇİA sonuçlarının tam kullanımını sağlamıştır.
- 2002 yılında önemli bir dönüm noktası ulusal düzeyde zamana bağlı politika ve program çerçevesinin geliştirilmesidir. Çocuk işçiliği konusunda 10 yıllık kapasite gelişimi, bilgi birikimi ve ilgili politikaların geliştirilmesi IPEC ve ortaklarının bu stratejik yönelimine aracılık etmiştir. ZBPPÇ’nin en önemli özelliklerinden birisi tamamen ulusal bilgi birikimi ve deneyimle hazırlanmasıdır.

Hükümet tarafından başlatılan ve geliştirilen ZBPPÇ, her düzeydeki ulusal kuruluşun deneyimini harekete geçirmiştir.

Çocuk işçiliğinin çok nedenli doğası gereği , IPEC programları kendi başına programlar olmamış, projelerin daha büyük programlarla bağlantılandırılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'deki pek çok AB, BM ve diğer donör kuruluş programlarıyla tamamlayıcı ve ortaklaştırıcı ilişkiler kurulmasına gayret edilmiştir. UNICEF ile kız çocuklarının eğitimi kampanyasında bağlantı kurulmuştur. IPEC ayrıca Dünya Bankası tarafından finanse edilen Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programıyla da yakın çalışmıştır. Türkiye'nin AB katılım sürecindeki ana hatları belirten ortak içerme belgesi (JIM) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi (UNDAF) dokümanlarında da çocuk işçiliği konusu öncelikli gösterge olarak yer almıştır.

2002-2003 dönemi IPEC için gerek değişim, gerek devamlılık anlamında önem taşımıştır. IPEC ortaklarıyla birlikte programlı bir strateji çerçevesinde çocuk işçiliği konusunun ulusal ve sektörel politikalara dahil edilmesini amaçlayan katkılar sunmuş ve bu politikaların etkin bir şekilde uygulanmasını desteklemiştir. Yerel düzeyde çocuk ve ailelerine hizmet sunan müdahalelere de destek verilmiş, bu dönemde yürütülen programlarda en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği hedeflenmiştir. Önceki dönemlerdeki başarılı müdahale modelleri sınıflandırılmış, çeşitli ulusal ve yerel kuruluşların işbirliğinde uygulamaya konulmuştur. IPEC büyük ölçekli müdahaleler yoluyla EKBCİ sona erdirilmesi için doğrudan eylemler geliştirme yolunda büyük enerji harcamıştır. En kötü biçimler başta olmak üzere, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik daha iddialı hedefler oluşturmuştur.

2003 yılı itibarıyla IPEC'in iyi planlanmış ve ulusal düzeyde desteklenen ülke programlarının etkin yürütülmesi yoluyla önemli başarılar elde ettiğini görmekteyiz. Ülke program yaklaşımıyla küçük ölçekli müdahalelerle yadsınamayacak başarılar elde edilmiştir. Bu başarıyı daha ileri taşımak için EKBCİ'ni öncelikli olarak ele almak (akılda tutmak) suretiyle bir değişime gerek duyulduğu paydaşlar tarafından anlaşılmıştır. Sonuç olarak, yeni bir yaklaşımla EKBCİ ile mücadelede ulusal ZBPPÇ'nde de öngörüldüğü şekilde belirli bir zaman aralığını kapsayan iyi hedeflenmiş, büyük ölçekli, açık amaçlı müdahaleler öngörülmüştür. IPEC ulusal paydaşlarıyla işbirliği içinde politika tartışmalarını desteklemiş, ulusal düzeyde ZBPPÇ'nin uygulanması için her düzeyden katılımcının yer aldığı bir diyaloga aracılık etmiştir.

Hükümete uygulamada destek vermek üzere ZBPPÇ kapsamında Zamana bağlı⁷ program destek projesi (ZBP) ve En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması projesi olmak üzere 2 program geliştirilmiştir.

7

Zamana bağlı program (ZBP) yaklaşımı IPEC tarafından ülkelerin ILO'nun 182 sayılı sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmelerini destekleyen bir araçtır. ZBP programları hükümetlerin bir dizi eylemi iyi tanımlanmış hedeflerle yerine getirmekte kullanabileceği kapsamlı bir çerçeve sunmak üzere tasarlanmıştır. Ülkelerde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini önlemeyi ve sona erdirmeyi hedefleyen bir dizi zamana bağlı, açık hedefler ve özel amaçları içeren müdahaleler ve koordine edilmiş ve entegre politikalar olarak tanımlanabilir. (ILO, 2009) <http://www.ilo.org/ipcc/Action/Programmes/lang--en/index.htm>.

Zamana Bağlı Program (2004-2007)

Türk Hükümetinin kararlılığına bir yanıt olarak, IPEC 2004-2007 yılları arasında Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için zamana bağlı politika ve program çerçevesine bir destek projesi (ZBP) uygulanmasına katkıda bulunmuştur. ZBP, ABD Çalışma Bakanlığı ve Alman Hükümeti fonları ile yürütülmüştür. ZBP başarı ile tamamlanmış, başlangıç hedeflerini geçen kayda değer gelişmeler bağımsız değerlendirme raporunda⁸ aktarılmıştır.

ZBP stratejide bir değişikliğe işaret ederek proje destekli müdahalelerden uygun çevreyi yaratmayı ön plana çıkaran, bunu da çocuk işçiliği için bütçe tahsisi, politika ve programlar ve ilgili kanunları geliştirerek uygulamaya çalışan bir yapı ile gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bu önemli bir değişimdi, çünkü projelere odaklanmaktan ayrılarak, çocuk işçiliği meselelerinde daha üst düzey politikalara odaklanan, yoksullukla mücadele, sosyal koruma mekanizmalarının genişletilmesi ve okul kalitesinde artış gibi geniş bir ölçekten bakan bir yapının ortaya çıktığını sağlamıştır.

Ulusal ZBPPÇ ile belirlenen öncelikler temelinde, ZBP çerçevesi ile iki tane birbiriyle ilişkili stratejik amaç tanımlanmıştır. Bunlar bir tarafta hedeflenmiş müdahaleler, her düzeyde kapasite gelişimi, kaynakların koordinasyonu ve politik uyumu desteklemeyi amaçlarken, diğer taraftan mobilya sektörü, mevsimlik tarım işçiliği ve sokakta çalışmaya odaklanarak Türkiye’de EKBÇİ oranlarını düşürmeyi amaçlamıştır.

Program ulusal ve yerel düzeyde 13 ilde yürütülmüştür. Esnek stratejiler geliştirilmiş, ulusal ortaklarla danışma halinde ülke öncelikleri ve koşulları dikkate alınmıştır. Buna ilave olarak pek çok ZBP projesi ulusal ZBPPÇ çıktıları ile açıkça bağlantılandırılmış, bu bağlantılar sinerjik etki yaratmıştır. ZBP aynı zamanda ulusal ZBPPÇ’ne iyi uyumlaştırılmış ve bugüne kadarki raporlar projenin önceki deneyimler üzerine farklı unsurları tutarlı bir bütün haline getirmede önemli başarı gerçekleştirdiğinin altını çizmiştir. Bu başarıların temelinde ortaklar arasındaki yakın işbirliği ve her birinin uzmanlık ve karşılaştırmalı avantajlarının program çıktılarını desteklemesi bulunmaktadır. İlgili bakanlıkların, işveren ve işçi kuruluşlarının ortak çalışması etkileyicidir.

---

⁸ Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi uluslararası program: Çocuk işçiliğine karşı Türkiye’nin zamana bağlı politika ve program çerçevesini (ZBPPÇ) desteklemeye yönelik ILO/IPEC projesi bağımsız nihai değerlendirme raporu , yayımlanmamış nihai rapor (Cenevre 2008).

Farklı müdahalelerin sürdürülebilirliği katkı sağlayanların kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yüksek düzeyde hükümet ve toplum sahiplenmesi ile sağlanmıştır.

ZBP genellikle zorlu koşullarda, pek çok bileşeni farklı sektörlerde uygulanan, yenilikçi, kapsamlı ve programlı stratejiler uygulaması ile de başarılı olmuştur. Ek 10'da listelenen toplam 10 eylem program yürütülmüştür. Amaçlar ve çıktılar karşılıklı olarak ilişkilendirilmesi ve birbirini desteklemesi sağlanmıştır. Proje toplamda 19,663 çocuğun en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden çekilmesini veya çalışmaya başlamasının önlenmesini sağlamıştır. Bunlardan 13,109 çocuk (8,851 erkek ve 4,258 kız) eğitim hizmetleri veya diğer eğitim olanakları sunumu yoluyla, 6,554 çocuk ise (4,789 erkek ve 1,765 kız) eğitim dışı hizmetlerin sunumu yoluyla tehlikeli işlerden çekilmiş veya çalışma yaşamına girmeleri önlenmiştir. Ayrıca hedeflenen çocukların bağlı olduğu 5,895 aile de çeşitli destek hizmetlerinden yararlanmıştır.

ZBP parogramın başında belirlenen hedeflerini aşmış olup, gerçekleştirilen çıktıların detayları Ek 8'de listelenmiştir.

Türkiye'de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması projesi (2005-2007)

2004 yılında Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu çocuk işçiliğinin önlenmesi ve rahabilitasyonu ile ilgili girişimleri için mali destek vereceğini duyurmuştur. IPEC ÇSGB ile yakın işbirliği içinde bir teklif hazırlamış ve bu teklif Hükümet ve Avrupa Komisyonu'nun tam onayı ile IPEC yürütücü kuruluş olarak seçilmiştir. IPEC ÇSGB ile birlikte 2005-2007 yılları arasında en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması (EKBCİOK) programını yürütmek üzere Avrupa Komisyonu ile bir anlaşma imzalamıştır.

EKBCİOK ZBPPÇ hedeflerine ulaşma sürecini hızlandırıcı bir fırsat yaratmıştır. Bu doğrultuda hükümetin ulusal zamana bağlı politika ve program çerçevesi (ZBPPÇ) ile belirtilen stratejik yön temelinde operasyonel sinerjiler yaratmak üzere tasarlanmıştır. EKBCİOK halihazırda yürüyen pek çok çalışmadan etkilenmiş, yansımaları ZBPPÇ ve ZBP ile uyumlu ve destekler nitelikte amaçlara yönelmiştir. ZBP ile paralel ilerlemeyi temin edecek stratejiler geliştirmeye özel önem verilmiştir. Bu da projenin ulusal politikayı destekleyen yeni eylemler geliştirmesini beraberinde getirmiştir.

Proje 2007 yılında başarı ile tamamlanmış, Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu Genel Müdürlüğü tarafından aday ülkeler içinden seçilen projeler arasında bir başarı öyküsü olarak değerlendirilmiştir⁹

⁹ Bakınız : http://ec.europa.eu/enlargement/key_documents/selected_project/index_en.htm

Bu projenin genel amacı çalışan çocukları en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden çekmek üzere ulusal kapasitenin güçlendirilmesi, risk altındaki çocukların çalışma yaşamına atılmalarının önlenmesi ve bu çocuklara eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmasıdır. Proje ulusal düzeyde isimleri aşağıda sıralanan seçilmiş 7 ilde yürütülmüştür: Sinop, Van, Ordu, Çankırı, Erzurum, Elazığ ve Kastamonu. Ulusal ve yerel düzeylerde ulusal ortaklarla işbirliği halinde önemli çıktılar elde edilmiştir.

Proje yukarıdaki amacı gerçekleştirmek üzere ikili bir strateji geliştirmiştir: Çocuk işçiliğini azaltmayı kolaylaştıran politik bir ortam yaratmak ve eşzamanlı olarak seçilmiş illerde bölge tabanlı programlar yoluyla en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik müdahalelere destek vermek...Ulusal sahiplenmeyi cesaretlendirme, ulusal liderlik ve kapasite gelişimi ve savunusu gibi alanlar program önceliklerini oluşturmuştur. Projenin ulusal düzeyde kapasite gelişimine katkısı çalışan çocuklar bölümüne (ÇÇB) beceri ve bilgi aktarımı ve çocuk işçiliği ile ilgili ulusal politika ve stratejileri destekleme şeklinde olmuştur. Böylece proje ÇÇB'ni yürütmenin merkezine yerleştirmiş, yerel düzeyde paydaşlar arasında güçlü işbirlikleri kurulmasını teşvik etmiştir.

Proje 1500 çocuğu hedeflemesine rağmen, 4891 çocuğa ulaşmıştır. 4,568 çocuğu en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden çekerken, bunların 3,813'ü (2977 erkek ve 836 kız) eğitim hizmetleri sunumu yoluyla tehlikeli işlerden çekilmiş veya önlenmiştir. 755 çocuk (429 erkek ve 326 kız) ise eğitim dışı hizmet sunumu yoluyla projeden yararlanmışlardır. Ayrıca proje başlangıç hedefleri 200 aileyi hedeflerken, 1722 aileye ulaşılmış, bu aileler gelir getirici faaliyetlerden yararlandırılmış, bilgi sunumu ve duyarlılık artırma çalışmalarına dahil edilmişlerdir.

Projenin çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği başlıca çıktılar EK 9'da sunulmuştur.

---

4 ÇIKTILAR VE KAZANIMLAR

Son 15 yıl içinde gerçekleştirilenler ve elde edilen çıktılara ilişkin değerlendirme iyimser olmak için güçlü bir temel oluşturmaktadır. IPEC ve ortakları programın başlangıcından bu yana çocuk işçiliğinin sona erdirilmesindeki başarılı adımları tekrar tekrar raporlamışlardır. Çocuk işçiliği konularına yönelik hükümet çabaları çok güçlü olmuş ve kayda değer sonuçlar elde edilmiştir. Aşağıdaki çıktılar çocuk işçiliğine yönelik müdahalelerin genel etkisine örnek teşkil etmektedir.

Ortakların geniş bir ittifakla harekete geçirilmesi

IPEC ve ulusal kurumların en önemli başarılarından biri çocuk işçiliğine karşı sürdürülebilir ortaklıklar geliştirmek olmuştur. IPEC Türkiye'deki çalışması boyunca

ulusal kuruluşlarla işbirliği içinde merkezi, bölgesel ve yerel düzeylerde stratejik ortaklıklar geliştirmede, genişletmede ve kuvvetlendirmede çok başarılı olmuştur. IPEC Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadele etmeye kararlı kurumlarla birlikte çalışmış, ittifaklar ve güçlü ağlar oluşturmuştur. Bu ağlar ve ittifaklarda hükümet kuruluşları, işveren ve işçi kuruluşları, STK’lar, parlamenterler, sivil toplum, özel sektör, vakıflar, üniversiteler, araştırma kuruluşları, medya, donörleri de içeren diğer kalkınma ortakları, iki taraflı ve çok taraflı uluslararası kuruluşlar yer almıştır. Böylece IPEC farklı sektörlerde ortaklarının ayrıcalıklı avantajlarına erişebilmiş, gerekli uygun çevreyi oluşturmada farklı aktörlerle çalışmış ve kaynakların da artışı sağlamıştır.

15 yıl boyunca ve özellikle ZBP ve AB finansmanlı programların yürütülmesi sürecinde yerel düzeydeki ittifakları harekete geçirmek için çaba harcanmıştır. Bu doğrultuda IPEC eylem programları çerçevesinde çocuk işçiliğine karşı il eylem komiteleri (İEK) kurulmuştur. Bu komiteler yerel ortaklar harekete geçirildiğinde nelerin gerçekleştirilebileceği konusunda iyi bir örnek oluşturmuştur. İEKleri illerde Valiler himayesinde kurulmuştur. Merkezi Hükümet tarafından atanan Valiler ildeki en yüksek mülki amir olup, ilgili bakanlıklara bağlı olarak faaliyet gösteren tüm yerel müdürlükler Valiye bağlı olarak çalışırlar. Valiliklerin kararlı ve etkin çalışması çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi için bölge tabanlı sürdürülebilir modeller ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Aşağıda Kutu 1 içinde verilen kısa özet ortakların harekete geçirilmesi ile gerçekleştirilenler konusunda bir fikir vermeyi öngörmektedir.

KUTU 1

Yerel yetkililer ve toplum ile verimli bir iletişim ağı ve koalisyonun oluşturulması : Çocuk İşçiliğine Karşı İl Eylem Komiteleri

İEK’lerini kurmaktaki temel amaç yerel yetkilileri işbirliği için teşvik etmek ve IPEC doğrudan eylem programlarını desteklemelerini sağlamak suretiyle destekleyici bir kurumsal çerçeve oluşturmaktır. İEK’lerini kurmak için ilgili sektörlerdeki hükümet kuruluşları, STK’lar, işveren ve işçi kuruluşları ve üniversiteleri belirlemek ve harekete geçirmek önem taşımaktadır. Her il Valisi, Valilik bağlı kuruluş temsilcilerini bu komitelerde görevlendirmektedir. Daha sonra Vali başkanlığında düzenli olarak aylık komite toplantıları düzenlenmekte, İEKsi üyeleri gelişmeler hakkında bilgilendirilmekte, ortaya çıkan gereksinimler ve karşılama yolları bu toplantılarda tartışılmaktadır. BBugüne kadar ülke genelinde 25’ten fazla İEK kurulmuştur.

Yerel düzeyde İEK’lerinin kurulması ve güçlendirilmesi IPEC Türkiye programlarının ve ortaklarının gerçekleştirdiği önemli konular arasında yer almaktadır. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için İEK’lerinin kararlılığı önemli ilerleme sağlamış, bu kararlılığın kaynaklara dönüşerek özellikle eğitim ve sağlık alanında yerel programlarda sağladığı ilerleme başlıca başarıyı oluşturmuştur. IPEC’in çekilmesinden sonra da İEK’lerinin sürdürülebilirliği sağlanmış, çocuk işçiliğine karşı önemli miktarda kaynak aktarımı devam etmiştir.

Kaynak: IPEC, 2007.

Kapasitelerin geliştirilmesi

IPEC ortaklarıyla yakın işbirliği içinde ulusal kapasitenin artırılmasında önemli sonuçlar elde etmiştir. Bunlar arasında çocuk işçiliği sorununun ülke ölçeğinde anlaşılması, bu konudaki bilgi artışı, politika ve program geliştirme, proje yönetimi ve izleme konularında beceri artışı, çocuk işçiliği verilerinin analizi ve etkin dağıtımı sayılabilir. Tüm kapasite geliştirme faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet rolleri de enine kesen bir konu olarak ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri planlama ve programlamasında teknik destek kapasiteleri uygun stratejilerin geliştirilmesini teminen sistematik bir şekilde güçlendirilmiştir.

IPEC ÇÇB ve İş Teftiş Kurulu'nun mevcut kapasitelerini daha da güçlendirmek üzere ÇSGB ile ortaklık yürütmüş, 1993 yılından bu yana ÇÇB ile strateji ve faaliyetlerin geliştirilmesi için birlikte çalışmıştır. ZBP ve AB finansmanlı proje süresince de IPEC ÇÇB'nin stratejik planlama, politika geliştirme ve uygulama konularında kapasitesini güçlendirmede kolaylaştırıcılığa devam etmiştir. ÇÇB politika ve ülke programların geliştirilmesinde ulusal ve uluslararası düzeyde odak kuruluş olması itibarıyla anahtar rol oynamıştır. Kutu 2'de çocuk işçiliği konularının sosyal ve ekonomik kalkınma planlarına dahil edilmesinde ÇÇB'nin stratejik konumu aktarılmaktadır.

KUTU 2

Ulusal ve stratejik liderlik:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışan Çocuklar Bölümü

ÇÇB ulusal yönlendirme komitesinin (UYK) sekreteryaya görevini yürütmektedir. IPEC ÇÇB'ne bir Danışma Grubu (DG) kurma konusunda destek vermiştir. ÇÇB'nün başlıca sorumlulukları ülkedeki çocuk işçiliği programlarının planlanması, yönetimi ve koordinasyonu, çocuk işçiliği ile ilgili mevcut mevzuatın incelenmesi ve yaptırımlarının takibi, yeni program önerileri geliştirmek, konuya ilişkin olarak diğer kuruluşlar üzerinde bir odak yapı ve kaynak oluşturmaktır. Buna ilave olarak bölüm genel kamuoyunu bilgilendirmekte ve duyarlılığını artırmaktadır.

1999 yılında IPEC faaliyetlerinin bağımsız değerlendirme raporunda, ÇÇB Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili faaliyetlerin koordinasyonunu üstlenecek en iyi konumdaki mevcut ortak olarak kabul görmüştür. ÇÇB yürüttüğü başarılı programlarla, çocuk işçiliği konusundaki savunu rolüyle, çocuk işçiliği mevzuatı konusundaki derin bilgi birikimiyle ve koordinasyondaki etkin yaklaşımıyla politika yapanlar nezdinde güven ve saygınlık kazanmıştır. ÇÇB ulusal ZBPPÇ geliştirilmesini koordine etmiş ve uygulamasını izlemeyi resmi gündemine almıştır. ÇÇB Ulusal kalkınma planlarına, Türkiye'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri 2005 raporuna önemli katkılarda bulunmuş, eğitim politikası ile bağlar geliştirmiştir. ZBP ve EU fonlu projeler çerçevesinde IPEC ÇÇB'ne desteğini sürdürmüş, ZBPPÇ hedeflerine ulaşmak için stratejik liderlik rolünü güçlendirmiş, özellikle stratejik ortaklıklar kurma ve politika diyalogunun teşviki alanlarında katkı vermiştir. ÇÇB IPEC programının sona ermesinden sonra da faaliyetlerine devam etmekte ve çocuk işçiliği konusunda bir Başbakanlık genelgesi hazırlığında çalışmaktadır. Kaynak: ÇSGB ÇÇB, 2007.

Ayrıca IPEC İTK ile yakın işbirliği içinde çocuk işçiliği ile ilgili mevzuatın yaptırım kapasitesini daha da artırmak için destek vermiştir. Bugüne kadar 600'den fazla iş müfettişi çocuk işçiliği konusunda uygulamalara katılmış, 200'den fazla iş müfettişi tam zamanlı olarak çocuk işçiliği projelerinde yer almışlardır. Binlerce çocuğu tehlikeli işlerden çekerek eğitime yönlendirmiş, iş yaşamına girmelerini önlemiş veya daha büyük yaştaki çocukların çalışma koşullarını iyileştirmişlerdir.

IPEC işçi kuruluşları ile yakın işbirliği içinde TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK bünyesinde çocuk işçiliği birimleri kurulmasını desteklemiş ve bölge ofislerinin çocuk işçiliğine karşı bölgesel eylem komiteleri kurmalarına katkı vermiştir. İşbu sürdürülebilir mekanizmalar çocuk işçiliği ile ilgili olarak kamu ilgisini ve politik eylemi büyük oranda artırmış, çocuk işçiliği ile ülkenin sosyal, eğitsel ve ekonomik ilgi alanları arasında bağlantılar kurarak duyarlılığı yükseltmiştir. IPEC, TİSK ile ortaklık halinde, İstanbul'da metal sektöründe TİSK çalışan çocuklar bürosu kurulmasını ve kapasitesinin geliştirilmesini desteklemiştir. Çocuk işçiliği bürosu sürdürülebilirliği sağlamış ve IPEC'in çekilmesinden sonra da faaliyetlerini sürdürmüştür. Çocuk işçiliği birimleri tarafından gerçekleştirilen ilerleme, çocuk işçiliği ile ilgilenen kurumsal yapıların kurulması ve düzenli kapasite artırımının sürdürülebilirliğe katkı sağlayan başlıca unsur olduğunu göstermiştir.

IPEC'in TESK ile işbirliği TESK'in işyeri danışma ve denetleme grubunun (İDDG) küçük ve orta ölçekli işletmelerde çocuk işçiliğini izleme kapasitesini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu gelişen kapasite ile İDDG'ler beş binden fazla çocuğa ulaşmış ve çıraklık eğitim merkezlerine yönlendirmiştir. IPEC MEB ile de yakın çalışarak 300 öğretmenin kapasitesinin geliştirilmesine destek vermiş, sonuç olarak 900 çocuk ihtiyaçlarına duyarlı ve başarılarına katkıda bulunacak sınıf ortamına kavuşarak okullara yerleştirilmiştir. Bağımsız değerlendirme raporunda da belirtildiği şekilde Türkiye'de sürdürülebilirliğin sağlanması kayda değer bir miras olmuş ve bu başarının temel direklerini IEC'in kapasite geliştirmeye yönelik bilinçli stratejisi oluşturmuştur.

Duyarlılık ve sosyal seferberliğin artırılması

IPEC ortakları ile birlikte 138 ve 182 sayılı ILO sözleşmeleri hedeflerini ve bunlara bağlı tavsiye kararlarını yerine getirmek için en üst ulusal düzeyden en alta kadar farklı grupları hedeflemiş ve savunu için ulusal iletişim ağları ve koalisyonlar kurulmasını desteklemiştir. Sonuç olarak tatminkar bir politik ortam gelişmiş, medya ve topluluk liderlerini de içeren ulusal ortaklardan destek alınmış, ulusal bir uzlaşma yaratılmış, genel kamuoyu ve toplulukların çocuk işçiliğine yönelik politika ve programlara katılımı sağlanmıştır. Savunu kampanyaları toplumsal cinsiyet rollerini, önyargıları ve eşitsizlikleri hedefleyen mesajlar vermiş, bu mesajların kız ve erkek çocukların her ikisine de yönelik olumlu çıktıları olmuştur.

IPEC işçi kuruluşlarıyla ortaklıklar geliştirmiş TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK ile çocuk işçiliği konularının sürekli görünür kılınmasını teminen sistematik bir şekilde sosyal ve politik diyalog geliştirmiştir. IPEC ÇSGB ÇÇBne politik istek ve değişimin önündeki sosyo kültürel bariyerleri kaldırmaya yönelik savunu için teknik destek vermiş, 182 sayılı ILO sözleşmesinin uygulanabilmesi için gerekli kurumsal değişiklikleri tanıtmıştır.

IPEC Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ile 1992'den bu yana ulusal ve yerel düzeyde işverenlerin duyarlılıklarını artırmak için birlikte çalışmıştır. TİSK bu duyarlılık artışından yararlanarak çalışan çocuklara sağlık, eğitim ve psiko-sosyal destek sunmada somut eylemler gerçekleştirmiştir. TİSK ayrıca işverenler, hükümet ve hükümet dışı kuruluşların katılımıyla çocuk işçiliği ve 182 sayılı ILO sözleşmesi konularında pek çok uluslararası toplantı organize etmiştir (TİSK, 2007). Bu toplantılar önemli oranda medya ilgisini de harekete geçirmiştir.

IPEC Türkiye'nin küçük ve orta ölçekli işletmelerinin profesyonel kuruluşu olan Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) ile de yakın çalışmıştır. 4 milyon işvereni temsil eden TESK Türkiye'nin seçilmiş illerinde 6,000'den fazla üyesini eğiterek duyarlılıklarını artırmıştır.

IPEC iş müfettişleri ile çalışarak çok sayıda işveren, çalışan çocuk ve ailelerine ulaşmıştır. İş müfettişleri kitap, kitapçık, çizgi film, film, poster ve slaytlar kullanarak düzenledikleri özel eğitim oturumlarıyla duyarlılık yaratmışlardır. Bu programların sonucunda çocuklar, aileler, işverenler ve ustalar çocuklar için tehlikeli işler ve işyerindeki öncelikli riskleri anlamış ve bu konularda bilgilenselmişlerdir. Milli Eğitim Bakanlığı ile yürütülen çalışmada pek çok ilköğretim okulu ve çıraklık öğretmenlerinin duyarlılıkları artırılmıştır. IPEC Valiliklerle yürüttüğü çalışmalarla pek çok ilde topluluklara, ailelere ve kuruluşlara ulaşmıştır. Sonuçta, çocuk işçiliğine karşı tüm ülke düzeyinde bir mutabakat sağlanmıştır.

Kutu 3'te sunulan örnek yalnızca buzdağının görünen kısmını oluşturmakta ve gerçekleştirilen duyarlılık artırma faaliyetleri hakkında genel bir fikir vermektedir.

KUTU 3

Savunuda çığır açan ortaklık:

Adana'da en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin işveren ve işçi konfederasyonlarının ortak girişimleriyle sona erdirilmesi

EKBCİ azaltılması için Adana'da TİSK ve TÜRK-İŞ'in güçlerini birleştirmesi işçi ve işveren kuruluşları arasında öncü bir işbirliğini ortaya çıkardı. Doğrudan destek ve izleme yoluyla çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi yanı sıra programın önemli bir bileşenini duyarlılık geliştirme oluşturmuş, hükümet, hükümet dışı kuruluşlar, işverenler, aileler, akranlar ve toplumun yeterli bilince ulaşması için çalışılmıştır. TÜRK-İŞ ve TİSK eğitimin önemi ve çocuk işçiliği konusunda kamusal bir tartışma başlatmada önemli rol oynamışlardır. Bu kamusal tartışmaya toplumun stratejik üyeleri arasında yer alan yerel yöneticiler, toplum liderleri, öğretmenler, okul idarecileri yanı sıra medya da katılmıştır. Medya eğitimin önemi ile ilgili anahtar mesajların aktarımında aktif rol oynamıştır. Koalisyon ve lobi oluşturma gibi etkin savunma yöntemleri kullanılmıştır. Gerçeklere dayalı savunma mesajları ve materyalleri hazırlanmış ve dağıtılmıştır. Medya personeli ve muhabirler için bilgilendirme setleri hazırlanmış, özel çalıştaylar desteklenmiştir. TİSK ve TÜRK-İŞ'in sistematik ve yoğun duyarlılık artırma faaliyetleri sonucu olarak Adana'da projeyi desteklemek ve sürdürülebilirliği sağlamak için önemli kaynaklar harekete geçirilmiştir.

Kaynak: TİSK ve TÜRK-İŞ, 2007.

Çocuk işçiliği bilgi tabanının geliştirilmesi

IPEC ve ortaklarının yoğun çabaları sonucunda çocuk işçiliği konusunda doğru ve güvenilir bir veri tabanı mevcuttur. IPEC ve işbirliği yaptığı ortakları 1994 yılından başlayarak çocuk işçiliği programlarının etkinlik ve verimliliğini artırmak için araştırmalara stratejik olarak önem vermişlerdir.

Araştırma sonuçlarının zamanında sunumuna ve bunların program tasarımında etkin kullanımına öncelik verilmiştir.

IPEC akademik ve teknik kuruluşlar, sivil toplum ve TÜİK'in çabalarını desteklemiş, çocuk işçiliği konusunda kapsamlı bir veri temini ve sunumu için birlikte çalışmıştır. Çocuklar ve hane halkına ait veri toplanmış, bu veriler demografik, ekonomik, sosyo-kültürel, psiko-sosyal unsurların, çocukların ve ailelerinin algılarının analizinde kullanılmıştır. Bilgi tabanını oluştururken veriler cinsiyete göre ayrıntılandırılmış, sonuçların toplumsal cinsiyet rolleri açısından analizi yapılarak kız ve erkek çocukların çalışma farklılıkları tespit edilerek, özel eylem tanımlamaları olanaklı kılınmıştır. Toplumsal cinsiyet, eğitim ve çocuk işçiliği ilişkisi üzerine kapsamlı bir araştırma yürütülmüştür (Ertürk, 2004)¹⁰. Bu bilgiler geliştirilecek programlar için bir temel oluşturmuştur. IPEC destekli araştırmaların listesi Ek 10'da sunulmaktadır.

Çocuk işçiliği konusundaki bu çalışmalar, yalnızca çocuk işçiliğini anlamaya değil, aynı zamanda onun politika tasarımı ve müdahalelere yansımalarını da anlamaya yardımcı olmuştur. Bilginin toplanması, üretimi ve dağıtımı ile öğrenilen dersler IPEC stratejisinin temel bölümünü oluşturmaktadır. IPEC ÇÇB ile yakın işbirliği halinde bilgi paylaşımını teminen konferans, seminer ve çalıştayları desteklemiştir. Ayrıca, IPEC ÇÇB'nün mevcut bilgileri internet vasıtasıyla yayınlamasına da yardımcı olmuştur. ÇÇB ortaklık ve savunulma amaçları çerçevesinde kamuya açık bir dokümantasyon merkezi ve web sitesi kurarak, ilgili kaynaklara da erişim vermiştir. Kalkınma uzmanları, akademisyenler, bakanlıklar, medya, STKlar ve sivil toplum bu faaliyetleri tam olarak kullanmaktadır.

Çocuk işçiliği ile mücadelede eğitimin rolünün artırılması

IPEC ve ortakları eğitim ve beceri eğitimi ile ilgili konularda ciddi ve geniş bir bilgi birikimi oluşturmuş ve bu birikimi çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve önlenmesinde müdahale stratejisi olarak kullanmıştır. MEB IPEC'in daima yakın bir ortağı olmuş, Türkiye'deki çocuk işçiliği ve eğitim girişimlerinin başarısında önemli rol oynamıştır.

¹⁰ Y. Ertürk, ve M. Dayıoğlu: *Gender, Education and Child Labour in Turkey* (Cenevre, ILO, 2004).

MEB ortaklığında önemli gelişmeler sağlanmış, çocukların çalışma yaşamından çekilmesi için önemli miktarda finansal kaynak taahhüt edilmiştir. Temel Eğitim Programı çerçevesinde MEB çok sayıda ilköğretim ve orta öğretim çağındaki çocuğu yatılı ilköğretim bölge okulları (YİBO) ve pansiyonlu ilköğretim okullarına (PİO) yönlendirmiştir. İşbu faaliyetten geniş ölçüde yararlanılmış, çalışma yaşamından çekilen çocuklar YİBO ve PİO'lara yerleştirilmiş ve masrafları MEB bütçesi tarafından karşılanmıştır. MEB, SHÇEK, ÇSGB ve IPEC arasındaki işbirliği çocuk işçiliği ve eğitim alanında uyumlu, kapsamlı ve etkin bir strateji geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur.

Kız çocuklarının çalışmasına ilişkin duyarlılık çalışmaları ve bu çalışma faaliyetinin eğitim önündeki temel engellerden olması IPEC ve ortaklarının ve başta MEB'nin çalışmalarının merkezinde yer almıştır. Türkiye'deki IPEC programları evrensel eğitimin savunusunu yapmış, kız çocuklarının çalışmasının eğitimleri önündeki önemli engellerden olduğunu vurgulamıştır. Bu durumda çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi eğitimdeki cinsiyet farklılıklarını da ortadan kaldıracak verimli bir strateji olarak değerlendirilebilir. IPEC okuma-yazmadan müfredat geliştirmeye kadar, toplumsal cinsiyet, eğitim ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiye odaklanan pek çok eğitim programını desteklemiştir. Sonuç olarak bu kavramlar eskiden olduğundan daha fazla ilgi uyandırmaktadır.

IPEC MEB ile ortaklık halinde merkezi düzeydeki MEB personeline çocuk işçiliği ve eğitim konusunda sistematik eğitim sunmuştur. Bakanlık düzeyinde eğitilen personel önemli bir deneyime sahip olmuş, uzun erimde çocuk işçiliği ve eğitim konularının kademeli olarak Türkiye geneline eğitimciler aracılığıyla aktarımı sağlamıştır.

Çalışma yaşamından çekilen çocukların eğitim başarılarının artmasını kolaylaştırıcı bir sınıf ortamı yaratılması gereğinden hareketle, ZBP ve EKBCİOK çerçevesinde MEB ile işbirliği içinde 500 öğretmen ve okul yöneticisi öncelikli müdahale alanları konusunda eğitilmişlerdir. Böylece çalışan çocukların okullaşma, okul devamlılık ve akademik başarılarının artırılması için öğretmenler gereksinim duydukları beceriye sahip olmuşlardır. Eğitim programı çalışan kız ve erkek çocukların özel gereksinimlerine yönelik olarak öğretmenlerin rol ve sorumluluklarına odaklanmış, riskleri tanımlama ve okul terklerini önlemek için alınması gerekli önlemler konularında oturumlar gerçekleştirilmiştir. Eğitim oturumları kız çocuklarının eğitime yönlendirilmesi ve bunun çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması üzerindeki etkilerin altını çizmiş, toplumsal cinsiyet rollerinde eşitlik gereğine dikkat çekmiştir.

IPEC ve ortakları, özellikle ÇSGB, MEB, SHÇEK, TİSK, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK ve TESK çalışan çocukların eğitim ihtiyaçları ile ilgili program yürütme konusunda 15 yılı aşkın deneyime sahiptir. Bu durum binlerce çocuğun çocuk işçiliğinden çekilmesine veya çalışmaya başlamasının önlenmesine yardım ederken, çocukların eğitimde bulunmalarını da sağlamıştır. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi, önlenmesi ve rehabilitasyonu için geliştirilen her bir IPEC projesinde eğitim bileşeni bulunmuş ve MEB bir şekilde tüm programlara aktif olarak katılmıştır. Çoğu programda MEB, IPEC ortaklarının çocukları yeniden örgün eğitim sistemine kazandırmasına destek vermiştir. Diğerlerinde ise sosyal destek ve

rehabilitasyon merkezlerine öğretmen görevlendirmek suretiyle ilave eğitim desteği sunmuştur.

IPEC ve ortakları il ve yerel düzeylerde MEB ile işbirliği içinde çocukların okullaşmasının önündeki tüm sosyo kültürel engelleri kaldırmak için çalışmıştır. Geniş kapsamlı savunma ve duyarlılık artırma önlemleri, ailelerin çocukların eğitimlerini sürdürmesi için istekliliklerini artırmayı hedeflemiş, aileler ve çocukların mevcut hizmetlere erişim ve yararlanma olanaklarını desteklemiştir. Çocuk işçiliği ve eğitim arasındaki ilişkiyle ilgili olarak daha olumlu değerler geliştirmeye yönelik açık diyalogu teşvik eden toplumsal tartışmalar özendirilmiştir.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi için bölgesel tabanlı sürdürülebilir modellerin oluşturulması

IPEC hedefe yönelik modeller geliştirmek için çok sayıda kuruluşa destek vermiştir. Bu çabalar çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi için uyumlu ve sürdürülebilir bölgesel tabanlı modellerin geliştirilmesiyle sonuçlanmış, eğitim olanakları yoluyla rehabilitasyon hizmetleri sunulmuştur. Ülke programları zamanında pilot projelerin yürütülmesinde kazanılan deneyim, bunların diğer alanlar ve sektörlere yaygınlaştırılmasını ve tekrarlanmasını kolaylaştırmıştır. IPEC ve ortakları ZBP ve AB finansmanlı EKBCİOK projelerinin yürütülmesinde bu deneyimden yararlanmıştır. Bu yaklaşım daha olgun stratejiler için fırsat yaratmış, sürdürülebilir ve tekrarlanabilir modellere katkı sağlamıştır.

IPEC desteğinin bitiminden sonra da faaliyetler devam etmiş, ulusal finansman ve insan kaynakları ile modeller tekrarlanmıştır.

Tüm modeller benzer temel stratejiler uygulamış, çok sektörlü bir yaklaşımla Valiliklerin, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet il müdürlüklerinin koordinasyon içindeki eylemleri geniş tabanlı bir sosyal destek yaratmıştır. Bu da yerel finansman ve insan kaynaklarının başarı ile harekete geçirilmesini sağlamıştır. Çocuk işçiliği sorununu toplumdan izole olarak değil program çerçevesinde kurulan rehabilitasyon merkezleri, okullar ve aileler yoluyla çözmeyi hedefleyen kapsayıcı bir yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmanın alternatifi olarak eğitime odaklanılmıştır ve çocukların okul devamlılıklarını sağlamak üzere farklı düzeylerde faaliyetler yürütülmüştür. Düzenli bilgi toplama, elde edilen verinin, deneyim ve öğrenilen derslerin yerel ve ulusal yetkililere aktarımı ile mikro düzeydeki faaliyetlerin makro düzeyde politika oluşturmaya katkısı sağlanmıştır.

Bu programlar farklı düzeylerde eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Mevcut destek mekanizmalarının tam kullanımı ve çocuk işçiliğini önleme ve rehabilitasyon faaliyetlerinin iyi koordine edilebilmesini teminen ulusal düzeyde, il düzeyinde, mahalle ve köy düzeylerindeki kuruluşlar ve belediyeler güçlendirilmiştir. Çocukların iş yaşamından çekilmesi, yoksulluk giderici önlemler, mesleki eğitim (16 yaş ve üzeri), eğitim desteği, savunma, duyarlılık artırma, toplum katılımı ve ailelere gelir getirici

etkinlikler sunumu ile eş zamanlı yürütülmüştür. Tüm eylemlerde toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı bir yaklaşıma özellikle dikkat edilmiştir. Kız çocuklarının eğitiminin geliştirilmesi toplum eğitimi ile desteklenmiştir. ZBP destek ve EKBCİOK projeleri çerçevesinde bu modeller sokak, tarım ve sanayide çocuk işçiliği ile mücadelede başarıyla yürütülmüştür.

Kayıt dışı sektörde çocuk işçiliğinin azaltılması

ÇSGB, işveren ve işçi kuruluşlarıyla danışma halinde Türkiye’de kayıt dışı ekonomideki çocuk işçiliğini en kötü biçimler arasında tanımlamıştır. İTK IPEC ile yakın işbirliği içinde 1993-2005 yılları arasında 28 ilde, 6 sektörde, 12 mesleki alanda yürüttüğü çalışmalarda kayıt dışı sektörlerde çalışan 10,000’den fazla çocuğa ulaşmıştır. İş müfettişleri işveren ve işçi kuruluşlarıyla, MEB, SHÇEK, araştırma kuruluşları, hastaneler, iş sağlığı ve güvenliği birimleri, valilikler ve belediyeler ile yakın çalışma halinde çok sektörlü bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu bağlamda il düzeyinde ve yerelde sosyal seferberlik konusunda önemli etki yaratılmıştır. İş müfettişleri, yerel düzeyde çocuk işçiliği sorununa ortak bir sahiplenmeyi sağlayarak yerel idareler ve ilgili kuruluşlar arasında yakın çalışma ilişkisi geliştirmiş, destek gruplarının yerel ilgisinde artışa aracılık etmiştir. ZBP çerçevesinde ve önceki deneyime dayanarak, ÇSGB İTK mobilya sektörünü seçerek büyük bir başarıyla kutu 4’te özetlenen geniş kapsamlı alan tabanlı bir program yürütmüştür.

KUTU 4

Başarı için planlama ve çalışma: İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

İTK ZBP çerçevesinde IPEC ile birlikte çalışarak Türkiye’deki EKBCİ türlerinden biri olarak belirlenen mobilya sektörüne odaklanmıştır. Geliştirilen proje İTK tarafından daha önce başarıyla yürütülen projelerden kazanılan deneyim ve birikimden de yararlanmak üzere Ankara, Bursa ve İzmir’de mobilya sektöründe çalışan çocukları kapsamıştır. Önceki ÇSGB projelerinin başarılı unsurları uyarlanarak ve tekrarlanarak çalışan çocukların EKBCİ’nden çekilmeleri ve rehabilitasyonu yanı sıra, aynı zamanda risk altındaki çocukların çalışma yaşamına atılmasının önlenmesine odaklanılmıştır. Çocuk işçiliği denkleminin arz ve talep olmak üzere her iki tarafına yönelik müdahaleler hedeflenmiştir. Program stratejileri kapasite geliştirme, savunu ve duyarlılık artırma, bir veri tabanı oluşturulması, İEK’leri kurulması, çocuk işçiliği izleme mekanizması, destek merkezleri, çalışan çocuklar ve çevrelerine yönelik doğrudan eylemleri içermiştir.

Başlıca yerel aktörlerle bir işbirliği protokolü imzalanarak, çalışan çocukların işten çekilmeleri, rehabilitasyonu ve iş yaşamına atılmalarının önlenmesine yönelik olarak etkin koordinasyon çabaları yürütülmüştür. Faaliyetler mobilya sektöründeki çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve çocuk işçiliği mevzuatı ile tam uyumlu hale getirilmesini hedeflemiştir. Bu faaliyetler çalışan çocuklar ve ailelerine doğrudan yardım hizmetleri ile birleştirilmiş, proje çerçevesinde kurulan Sosyal Destek Merkezleri tarafından sunulan ve izlenen eğitim ve yoksulluk giderici önlemleri de kapsamıştır. Proje, hedef çocuklar ve

ailelere ulaşmada önemli başarı elde ederken sürdürülebilirliği de sağlamıştır. İş müfettişleri 2302'si çalışan çocuklar ve 3,607'si risk altındaki kardeşlerinden oluşan toplam 5,909 çocuğa ulaşmıştır. 5,909 çocuk eğitime yönlendirilmiş ve 15 yaş altındaki çalışan çocuklar tehlikeli işlerden çekilmişlerdir. Çocuk işçiliği ve ilgili konularda 417 işverene eğitim verilmiştir.

Kaynak : ÇSGB, İTK, 2007.

Sokakta Çalışan Çocuklar

IPEC ve ortakları Türkiye'de sokakta çalışan çocuklar sorununun çözümleri ile ilgili olarak oldukça başarılı deneyimler kazanmışlardır. IPEC Ankara Büyükşehir Belediyesi'ni 1993 yılında bir sokakta çalışan çocuklar merkezi kurmak konusunda desteklemiş, 1996 yılında finansal desteğini sona erdirse de merkez halen faaliyet göstermektedir. IPEC aynı zamanda bu modeli dört ilde (Ankara, Diyarbakır, Gölçük-Kocaeli ve Adapazarı) tekrarlamış, IPEC desteği tamamlandıktan sonra da bu merkezlerin sürdürülebilirliği sağlanmıştır. ZBP çerçevesinde IPEC bu modeli 11 ile yaygınlaştırmak için SHÇEK'e destek vermiş, ayrıntılar kutu 5'te sunulmuştur. Proje sonu itibarıyla, 6000 çocuğa beceri eğitimi, mesleki veya meslek öncesi eğitim, yaygın eğitim ve temel okuma yazma programları sunulmuştur. Ayrıca eğitim dışı hizmetlerin sunumu yoluyla 700 çocuk tehlikeli veya sömürüye açık işlerden çekilmiş veya bu tip işlere girmeleri önlenmiştir. Projeden aynı zamanda 1000 aile gelir getirici faaliyetler, aile birlikleri oluşturma, çocuk işçiliği konusunda bilgilendirme, sağlık taraması ve beceri eğitimi gibi hizmetlerden yararlanmışlardır. SHÇEK IPEC desteği sona erdikten sonra da faaliyetlerini devam ettirmiştir.

KUTU 5

Güçlü ve çok sektörlü işbirlikleri çocukların sokakta çalışmayı bırakmalarında en önemli etmen:

Çocukların sokakta çalıştırılmalarının sona erdirilmesi için bütüncül program

SHÇEK, yürüttüğü projeye bireysel, mikro ve makro düzeylerde işlevsel olmak üzere çok katmanlı bir strateji geliştirmiş, bunların birbiriyle etkileşimini sağlamıştır. Bireysel ve mikro düzeylerde çocukların ve bağlı buldukları toplulukları hedeflemek üzere tasarlanan faaliyetler yürütülürken , programlar eş zamanlı olarak sorunun kökenindeki sosyo-ekonomik nedenleri belirleyip tüm ilgili kuruluşları sorunu ortadan kaldırmak için makro düzey politikalar geliştirmek konusunda harekete geçirmiştir.

Çocuklara bireysel düzeyde destek vermek için fiziksel, psiko-sosyal, bilişsel ve toplumsal cinsiyet rolleri gelişiminin arasındaki yakın ilişkiler göz önünde tutularak bütüncül bir yaklaşım izlenmiştir. Çocuklara yönelik çeşitli faaliyetlerin uygulanması için destek merkezleri kurulmuş, veya mevcut SHÇEK merkezleri güçlendirilmiştir. Merkezler çocuğun tespiti safhasıyla başlayan ve daha sonra danışmanlık, okuma-

yazma, eğitim ve sağlık hizmetleri sunumu ile devam eden çok aşamalı destekler sunmaktadır. Mikro düzey çalışmalar ise çalışan çocukların ailelerini, akran gruplarını, komşularını, okul, emniyet ve sağlık hizmetlerinde rol alan görevlileri kapsamaktadır. Bu düzeyde gerçekleştirilen koruyucu ve önleyici programlar sokakta çalışan çocuklara temel yardımlar sunulmasının ötesine geçerek kalkınma eksenli faaliyetlerle birleştirilmiştir. Bu yolla sorunun çözümü daha geniş bir kapsamda ele alınmış, aileler, komşular, topluluklar, okullar, diğer gruplar ve çocukların yaşamlarını etkileyen bireyler düzeyinde de çalışmalar yürütülmüştür. Çok sektörlü bir yaklaşımla, geniş tabanlı bir sosyal destek sağlamayı teminen Valiler ve Eğitim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinin koordinasyon içinde çalışmaları desteklenmiş, bu destek yerel düzeyde finansman ve insan kaynaklarının konuya başarılı bir şekilde seferber edilmesini beraberinde getirmiştir.

Makro düzeyde, çocuk işçiliği ile ilgili konuların daha geniş bir kalkınma bağlamından bağımsız olarak ve izole edilerek çözülemeyeceği gerçeğinden hareketle, programlar özellikle yoksullukla mücadele ve eğitim alanlarındaki planlanmış ve süregelen sosyal sektör müdahaleleriyle koordinasyon içinde yürütülmüştür.

Kaynak: SHCEK, 2007.

Kırsal kesimde çocuk işçiliği

Kentsel alanlarda ve sanayide çocuk işçiliği ile mücadelede kaydedilen önemli gelişmeler ile birlikte, MEB; IPEC ile işbirliğinde pek çok çocuğun okula gitmek yerine çalışmak zorunda kaldığı kırsal alanlara odaklanmıştır. MEB, ZBP çerçevesinde mevsimlik tarım işçiliğine dahil olan çocukların özel gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen ve mevsimlik işçiliğin eğitim üzerindeki etkilerini gösteren bölgesel tabanlı bir programı başarı ile yürütmüştür. Program 2005-2007 yılları arasında uygulanmış ve % 45'ini kızların oluşturduğu 2059 çocuğun iş yaşamından çekilerek ilköğretim veya yatılı ilköğretim bölge okullarına kayıt edilmelerini sağlamış, bir kısmını yaygın eğitim ve rehabilitasyon programlarına yönlendirmiştir. 1,921 çocuğun program çerçevesindeki okullar ve kurulan Merkez tarafından organize edilen sosyal faaliyetler ve tamamlayıcı eğitim programları yoluyla çalışmaya başlamaları önlenmiştir. Proje özellikle kırsal kesimde çalışan çocukları hedeflemiş, farklı operasyonel düzeylerde eylemler öngörmüştür. Mahalli düzeyde ergenlik dönemindeki kız çocuklarına bilgi ve beceri aktarımı sağlanmış, aynı zamanda yerel düzeydeki yetkililer kız çocuklarına yönelik hizmetler ve eğitim sunulabilmesi için uygun çevre ve gerekli altyapıyı sağlamaları konusunda duyarlılaştırılmışlardır. Proje toplamda 893 aileye ulaşmış ve destek sunmuştur. Aile katılımını etkin kılmaya yönelik bir yaklaşım izlenerek, yetişkinlerin duyarlılık artışı sağlanmıştır. Kız çocuklarının eğitilmesinin önemini de içeren bilgiler ailelere aktarılmıştır. Aileler eğitimin kızlar için ne kadar önemli olduğu konusunda duyarlılaştırılmıştır. Kız çocuklarının eğitimdeki başarılarının aileye ve gelecek nesillere katkısı yanında çocuk işçiliğinin önlenmesindeki rolü de vurgulanmıştır.

MEB, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü projenin sona ermesinden sonra da kutu 6'da detaylandırılan faaliyetleri devam ettirmiştir.

KUTU 6

Çocuk işçiliğine karşı en etkin ve sürdürülebilir mücadele çocukları eğitimle donatmaktır: Mevsimlik tarım işlerinde çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi

Program Adana ilinin Karataş ilçesindeki pamuk ekim alanlarında yürütülmüştür. Çok sektörlü stratejiler birbiriyle bağlantılı olarak üç ayrı düzeyde uygulanmıştır. Ulusal düzeyde bir proje izleme komitesi (PİK), Adana'da il düzeyinde geniş tabanlı bir İl Eylem Komitesi (İEK) ve yerel düzeyde Karataş'ta ilçe eylem komitesi kurulmuştur. İlçe eylem komitesi tabandan bir hareket başlatmış, öğretmenler, öğrenciler, yerel STK'lar, okul aile birlikleri ve diğer yerel kuruluşların katıldığı yerel tabanlı bir planlama yürütmüştür. Ayrıca, PİK, İEK ve ilçe eylem komitesi arasında düzenli raporlama yoluyla etkin bir iletişim mekanizması kurularak, yerel düzeydeki müdahalelerden ulusal düzeyde politika oluşturanların haberdar olmaları sağlanmıştır.

Proje yerel düzeyde, toplum tabanlı sosyal destek merkezi kurmak yoluyla çocukları doğrudan hedeflemiştir. Çocuklar merkez tarafından tespit edilerek ilk danışmanlık hizmetini almakta, durum değerlendirme doğrultusunda saha görevlileri kendilerini uygun eğitim programlarına yerleştirmektedirler. Merkez tarafından başta kız çocukları olmak üzere tüm çocukları okullaştırma ve okulda kalmalarını sağlamak için stratejiler geliştirmiş, zorunlu ilköğretimlerini tamamlamalarına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Çocukların okul başarılarını artırmak ve okulda kalmalarını sağlamak için hedeflenen çocuklara merkezde eğitim olanakları sağlanmıştır. İlçe eylem komitesi üyelerinin ve okulların aktif katılımıyla kapsamlı bir çocuk işçiliği izleme mekanizması kurulmuştur.

Kaynak: MEB, 2007

Çocuk işçiliği izleme sisteminin geliştirilip ülke çapında yaygınlaştırılması (Çİİ)

Türkiye'de çocuk işçiliğinin izlenmesi konusunda gösterilen yoğun çabalar sonucu önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ulusal ve yerel düzeylerde çeşitli kuruluşların merkezde (odakta) yer aldığı, kapsamlı, kuruluşların koordinasyon ve etkileşim içinde çalıştığı, çok disiplinli çocuk işçiliği izleme sistemleri (ÇİİS) geliştirilmiştir. Bu süreçte okullar önemli rol oynamışlardır. Çocuk işçiliği izleme mekanizmasının kurulması ve geliştirilmesi için başlangıçta iş müfettişleri asıl rolü üstlenmiştir. Fakat süreç içinde, MEB, SHÇEK, işveren ve işçi kuruluşları, çeşitli toplum kuruluşları, STKlar da her düzeyde izleme sürecine yardım etmiş, sürekli destek sağlamışlardır.

Çİİ sisteminin geliştirilmesinde stratejik bir adım olarak yeni bir sistem kurmak yerine hükümet ve hükümet dışı kuruluşlardaki mevcut bilgilerden yararlanılmıştır. En savunmasız grupların tespitinde stratejik başlangıç noktası eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve emniyet il müdürlükleri, zabıta, muhtarlar ve toplum liderleri katılımını sağlamak olmuştur.

İl Milli Eğitim Müdürlükleri okul sistemi içindeki çalışan çocuk sayıları, terk oranları, akademik başarı oranları ve çalışan çocukların kardeşlerinin eğitim durumları hakkındaki verileri derlemiştir. Mesleki Eğitim Merkezleri çıraklık sistemine devam eden çocuklar ve onların iş yaşamına atılma riski taşıyan kardeşlerine ilişkin bilgi sunmuştur. SHÇEK Başbakanlığa bağlı olarak çocukların korunmasında faaliyet gösteren kuruluş olması itibarıyla çalışan çocuklar konusundaki mevcut kayıtlarını ve ilgili bilgileri paylaşmışlardır. Emniyet ve zabıta kayıtlarından sokakta çalışan çocuklarla ilgili bilgiler, muhtarlar aracılığıyla da çalışan çocukların ailelerine ilişkin bilgiler derlenmiştir.

Her koşulda, Çİİ sistemi kırsal ve kentsel alanlarda, kayıtlı ve kayıt dışı sektörlerde çalışan çocukların durumunu izlemek için ekiplerin ortak çalışmasını kapsamıştır. Sistem çalışan çocukların tespiti, işyerindeki tehlikelerin önceliklendirilmesi ve işverenlerin bu tehlikelerin nasıl ortadan kaldırılacağı konusunda bilgilendirilmesini sağlamak üzere tasarlanmıştır. Risk altındaki çocuklar işyerlerinden çekilerek, uygun alternatifler sunulmuş, rehabilite edilen çocuklar ise dikkatle izlenmiştir. Bu projeler ortakların kapasitelerinin artırılmasına ilave olarak, veri yönetim sistemi, eğitim, teknik kılavuzlar ve materyaller hazırlanması ve sunulması konularında düzenli bir destek sağlamışlardır.

ÇSGB ÇÇB, ZBP ve EKBCİOK çerçevesinde çocuk işçiliğinin ulusal düzeyde izlenmesini sağlamak üzere özel bir veri tabanı geliştirmiştir (Veri yönetim sistemi). Bu sistem ÇSGB ÇÇB ve ilgili il ofisleri tarafından yönetilecek ve yürütülecek bir web tabanlı bilgi sistemini kapsamıştır. Böyle bir bilgi sisteminin mevcudiyeti çocuk işçiliği eğilimlerini izlemek için çok önemlidir.

Türkiye'deki Çocuk işçiliği izleme sistemi (ÇİİS) mevcut ulusal mekanizmalara dayandığı ve çocukların eğitim, refah ve korunmaları ile sorumlu ulusal kuruluşlar tarafından sahiplenildiği için IPEC desteğinin çekilmesinden sonra da sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

KUTU 7

Çocuk işçiliği sorunu ve çözümlerinde okulların harekete geçirilmesi: Okul tabanlı çocuk işçiliği izleme sistemi

Türkiye’de EKBCİOK projesi çerçevesinde seçilmiş 7 proje ilinde okul tabanlı çocuk işçiliği izleme sistemi geliştirilmiştir. İşten çekilerek okula yerleştirilen, iş ve okulu birlikte yürüten ve çalışmak için okulu terk etme riski taşıyan çocuklar hakkında bilgi toplamak için başlangıç noktası olarak okullarla işbirliği yapılmıştır. Bu modelde okullar izleme sürecinin aktif katılımcıları hatta itici gücü olmuşlardır. Projenin hareket noktası olarak öğretmenlerin çocukların nerede oldukları ve ailevi şartları hakkında en bilgili kişiler olmaları itibarıyla, izleme sürecinde önemli rol oynayabilecekleri öngörülmüştür.

Sonuç olarak, öğretmenler, okul müdürleri ve rehber öğretmenler çocuk işçiliğini izlemede projeye yardımcı olmak için eğitilmiş ve motive edilmişlerdir. Okullara çocuk işçiliği izleme formları dağıtılmış, okullaşma, devamlılık, akademik başarı ve okul tamamlama oranlarına ilişkin toplanan bilgiler proje personeli tarafından çeşitli aralıklarla değerlendirilmiştir. Hedeflenen çocukların okul ve çalışma yaşamlarına ilişkin bilgilerin paylaşımı, projenin gereken çalışmaları yürütmesini sağlamıştır. Okullardan toplanan bu bilgiler, hanelerden ve bazı durumlarda işyerlerinden toplanan bilgilerle de karşılaştırılmış, uygun yanıtları sunabilmek için çok değerli ipuçları vermiştir.

Proje toplanan bilgiler doğrultusunda aşağıdaki önlemleri benimsemiştir : Eğer iş yaşamından çekilen ve okula yerleştirilen çocuklar sınıfta başarısız oluyor veya devamlılıklarında sorun yaşıyorsa, çocuğun akademik başarısı için psikolojik ve eğitim danışmanlığı sunulmuştur; eğer çocuklar çalışma yaşamı ve okulu birlikte yürütüyorsa, bu çocukları işten çekmek ve tam zamanlı öğrenciler haline gelmeleri için her türlü çaba gösterilmiştir; Risk grubunda oldukları tespit edilen çocuklar (tam zamanlı öğrenci olmalarına rağmen iş için okulu terk etme eğiliminde olan) için de okul terklerini önlemek için koruyucu, önleyici önlemler alınmıştır.

Okul tabanlı çocuk işçiliği izleme sistemine 7 ilde dahil olan okulların nihai sayısı 155 olup, 34 pilot okulda çocuk işçiliği bilgi sistemi oluşturulmuştur. Bu etkin mekanizmanın sonucu olarak okul tabanlı çocuk işçiliği izleme mekanizması yoluyla 1,300 çocuk tespit edilmiştir. Toplamda tespit edilen 4,891 çocuğun üçte bir oranında bir bölümünün okul tabanlı çocuk işçiliği izleme sisteminden geldiği anlamına gelmektedir. Bu da okulların istekliliğini göstermekte, daha da önemlisi öğretmenler ve okul yöneticilerinin çocuk işçiliği ile mücadelede aktif bir rol üstlendiklerini açıkça ifade etmektedir.

Kaynak : IPEC, 2007.

Ailelerin güçlendirilmesi

Çocuk işçiliği sorununa çözüm üretmede en başarılılarından yaklaşımlardan biri, ailelerin çocuk işçiliği ile ilgili sorunların tespitine ve aynı zamanda çözüm üretme sürecine katılmalarıdır.

Aslında çocuğun çalışma yaşamına atılması veya okula gitmesindeki önemli belirleyiciler; ailelerin tutumu, çocuğa verdikleri değer, ekonomik durumu, eğitim düzeyleri, medeni durumları, toplumsal cinsiyet rollerindeki dağılım ve evdeki psikolojik ortam olarak sıralanabilir. Dolayısıyla yetişkinle gerçekleştirilen duyarlılık artırma çalışmaları, ailelerin çocuk işçiliğinin kısa ve uzun dönemli yansımalarını anlamalarını sağlamıştır. Çocukların sömürüye açık ve tehlikeli işlerde karşılaştıkları risklere ilişkin özel bilgilerin ailelere aktarımı sağlanmış, çalışan çocukların sağlık eğitimine erişimlerinin önemi anlatılmıştır. Aileler ayrıca sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve işe yerleştirme hizmetlerini de kapsayan mevcut sosyal destek sistemlerine yönlendirme konusunda da bilgilendirilmişlerdir. Çoğu doğrudan eylem programı ailelere beceri geliştirme ve gelir getirici faaliyetlerde bulunmak için gereksinim duydukları kaynaklara ulaşmada yardımcı olmayı hedeflemiştir. Çocuk işçiliğinin başarılı bir şekilde sona erdirilmesi çocukların sosyo-ekonomik gereksinimlerinin karşılanmasının yanı sıra, ailelerin geniş bir ölçekte desteklenmesi ile olanaklıdır. Ailelerin kapsamlı bir şekilde desteklenmesine iyi bir örnek Kutu 8’de özetlenmektedir.

KUTU 8

Çözümlerin ayrılmaz bir parçası olarak aileler: Çalışan çocukların ailelerine mesleki eğitim sunumu yoluyla en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi

HAK-İŞ Konfederasyonu, ZBP çerçevesinde çalışan çocukların ailelerine odaklanmıştır. Hedeflenen çocukların ailelerine çocuk işçiliği ve ilgili konularda örneğin çocuk işçiliğinin aileler ve topluluklar üzerindeki olumsuz etkileri, iletişim becerileri, çocuk gelişimi, ana-çocuk sağlığı ve hijyen konularını içeren eğitimler verilmiştir. 100 aile üyesi tekstil alanında mesleki eğitimden yararlanmış, 76 katılımcı kursları başarıyla tamamlamıştır. Bu grup sertifikalarını almış, iş olanaklarından yararlanmışlardır. 160 çocuk işten çekilmiş veya çalışma yaşamına girmeleri önlenmiştir. Program aynı zamanda ailelere yardım için yerel kaynakların seferber edilmesinde önemli ilerleme sağlamıştır. Şanlıurfa Belediyesi Mesleki Eğitim Merkezi eğitim makina ve ekipmanları ile bir tekstil atölyesi olarak düzenlenmiştir. Bu proje modelinin aynı problemin yaşandığı diğer bölgelerde de tekrarlanması planlanmaktadır.

Kaynak, HAK-İŞ, 2007.

---

5 BAŞARI UNSURLARI

İlk Kuşak IPEC ülkesi olarak Türkiye: vizyon ve sorumluluk

Türkiye IPEC'e katılan ilk altı ülkeden biri olarak çocuk işçiliği sorununa yönelik ileri görüşlü bir politika izlemiştir. Bu durum çocuk işçiliği sorununa erken çözüm arayışında hükümetin vizyon ve kararlılığını göstermektedir.

Başarının anahtarı çocuk işçiliği sorununun çözümü için her ortak kuruluşun sorumluluk taşıması ve IPEC'e katılmanın doğru yolda atılmış ileri bir adım olduğu görüşünü paylaşmalarıdır.

ILO-IPEC desteğini alan ve küresel bir ortaklığa katılan Türkiye, benzer hedefleri olan uluslararası kuruluşlar ve ülkelerle bir iletişim ağı oluşturmuş ve sorunla etkin mücadele için geniş kapsamlı ortaklıklar geliştirmiştir. Bu ulusal kararlılık ve uzlaşma ülkedeki makro düzeydeki sosyo-ekonomik ilerleme ve çocuklar konusunda hükümetin samimi kararlılığı ile örtüşmüştür.

Siyasi liderlik ve taahhüt

Türkiye'deki genel başarının çoğunluğu yerel ve ulusal düzeylerdeki politik kararlılığın sürdürülmesine atfedilebilir. Türkiye'de IPEC'in çok erken dönemlerinden itibaren çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi hedefinin desteklenmesinde güçlü bir siyasi liderlik mevcuttur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, işveren ve işçi kuruluşları ile birlikte başta en kötü biçimler olmak üzere çocuk işçiliğini ortadan kaldırma ve sorunla mücadele etmeye yönelik çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu kuruluşlar güçlü bir şekilde önderlik etmiş ve geniş bir yelpazeden oluşan ortaklara çocuk işçiliğinin sona erdirilmesindeki temel hedef ve ilkeleri açık bir şekilde aktarmışlardır. Çocuk işçiliği konusunda iyi işleyen bir YK ve DG yanı sıra ÇSGB ÇÇB bu tür iletişim ve bilgi paylaşımı için uygun platformları oluşturmuştur. Üçlü yapıdaki liderlik ve sorunun çözümü konusunda güçlü bir görüşbirliği ülkede çocuk işçiliği ile mücadelede geniş kapsamlı ittifakları seferber etmede de önemli rol oynamıştır.

Çocuklara yatırım konusunda ulusal sahiplenme ve politik istek

Türkiye IPEC; programlarını ülkedeki sahiplenme ve mevcut çabalar üzerine inşa etmiştir. Bu sahiplenme, çocuk işçiliğinin kökenindeki nedenlere yönelik eğitim ve sosyal koruma politikaları ve çocukları korumaya yönelik uygun yasal araçların

çokluğundan açıkça gözlemlenebilmektedir. 1921 yılından bu yana ulusal bir bayram çocuklar için adanmış ve çocuklara yatırım yapmadaki politik istek ve kararlılığı gösteren coşkulu bir katılımı her yıl kutlanmaktadır. IPEC programlarının başarısında en önemli etken, başlangıçtan bu yana ulusal düzeyde hükümet, işveren ve işçi kuruluşlarının konuyu sahiplenmesi, yerel düzeyde de Valilerin çocuk işçiliği durumunu iyileştirmeye yönelik değerli çalışmaları olmuştur. Türkiye’de IPEC’in avantajı desteğini ülkede sıfırdan başlamak yerine soruna yönelik mevcut ulusal sahiplenme ve çabaların üzerine inşa etmesinden kaynaklanmaktadır.

Çocuk işçiliği sorununa yönelik son derece etkileyici ulusal sahiplenme düzeyi ve mücadeledeki ulusal çabalar ZBP değerlendirme raporunda da vurgulanmaktadır.

Ulusal hedeflere ulaşmak için üçlü yapıda işbirliği

Türkiye’de IPEC programları üçlü yapıyla gelişmiş, önemli bir başarı unsurunu oluşturan üçlü katılım ve işbirliğinin mükemmel bir deneyimi ile sonuçlanmıştır. IPEC programı için ILO’nun üçlü yapısındaki unsurlar ile çalışmak çok önemliydi ve Türkiye’de başlangıçtan itibaren bu yaklaşım sergilendi. IPEC program 1992 yılında başlar başlamaz hükümet, işveren ve işçi kuruluşları çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi hedefini gerçekleştirmeye yönelik olarak ortaklık içinde çalışma konusunda anlaştılar. Aynı zamanda ulusal uzmanları, anahtar akademik ve araştırma kuruluşlarını ve IPEC çalışmasının gelişimine dahil olan STKları da içeren geniş tabanlı bir sosyal diyalog için bir forum oluşturma konusunda çabalarını birleştirdiler. İşveren ve işçi kuruluşları çocuk işçiliğine karşı etkin bir ulusal kampanyanın merkezinde yer alarak, çocuk işçiliğine karşı seslerini yükselttiler.

Türkiye’nin 3 büyük işçi sendikası ideolojik farklılıklarına rağmen, Türkiye’de çocuk işçiliğine karşı ön saflarda ortak eylemler yürütmek üzere çalışma ilişkisi geliştirmişlerdir. TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK işbirliği içinde çocuk işçiliği ile ilgili ILO sözleşmelerinin onaylanması ve tam uygulamayı teminen öncü kuvvet oluşturmuşlar ve MEB ile birlikte çalışarak çalışma yaşamından çekilen çocukların YİBO’larda okullarına ve devamlılıklarına katkı sağlamışlardır. Bir eğitim kampanyası için işçi sendikaları girişimi MEB kaynakları ile desteklenmiş ve büyük bir başarıya ulaşılmıştır. İşverenler, işçilerle birlikte Valiliklerle işbirliği geliştirmiş ve çocukların tarımda çalışmalarını önleyerek eğitime yönlendirilmesi için harekete geçerek eğitim programları yürütmüşlerdir. Bu üçlü yapıdaki işbirliği ve liderlik çocuk işçiliğine karşı duyarlılık artışında ve sorunu gündemde tutmada etkili olmuş ve ülke genelinde ittifaklar oluşmasına katkı sağlamıştır.

Hükümetin sosyo-ekonomik ve yapısal reformları : ulusal ivme ve fırsatlar

Hükümet liderliğinde çabalar ve hükümetlerin uygun bir politik ortam sağlamadaki rolleri çocuk işçiliğinin eliminasyonu açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de 1990’lı yılların sonlarındaki ekonomik büyüme, ülke genelindeki ekonomik politika ve reformlarla artmıştır. Bu süreçte Hükümet pek çok reform gerçekleştirerek çocuk

işçiliğinin sona erdirilmesi için daha uygun bir ortam yaratmıştır. Hükümet tarafından geliştirilen yoksulluğu azaltıcı politikalar, ailelerin işe erişimi, kaliteli eğitime evrensel erişim ve sosyal koruma önlemleri ülkedeki çocuk işçiliği sorununun çözülmüne yönelik olumlu etkiler yaratmıştır. Dahası, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve çocuk işçiliği ile ilgili konularda güçlü destek sistemleri olarak hareket eden kuruluşların varlığı, bu taahhüdün sektörel plan ve politikalara (ÇSGB, SHÇEK, MEB, İB vb. kuruluşlarca geliştirilen) yansımaları büyük fırsatlar ve ivme yartmıştır. IPEC çok yönlü politika ve stratejiler geliştirmeye yardım eden bir yaklaşımla bu kuruluşlar ve ortaklıklarla birlikte çalışmıştır. Bu fırsatlar politikaların eyleme dönüştürülmesinde önemli rol oynamışlardır.

Uygun mevzuat ve yaptırım mekanizmalarının varlığı

Uygun mevzuatın varlığı projeye meşruiyet kazandırırken, hükümet yetkililerinin katılımını da özendirmiştir. IPEC programları Türkiye’de ilk başladığında hukuki çerçeveye ilişkin geliştirilmeye açık alanlar olmakla birlikte, mevcut durum oldukça ilerdeydi. Türkiye’nin mevcut hukuki çerçevesi, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı’nın güçlü varlığı ve işçi ve işveren kuruluşlarının etkin işbirliği çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için gerekli hukuki çevreyi oluşturmaya yardımcı olmuştur. IPEC 1993 yılından başlayarak mevcut mevzuat ve yaptırım mekanizmalarından yararlanarak ÇÇB ile yakın işbirliği geliştirmiş ve ILO’nun 138 ve 182 sayılı sözleşmeleri ile ulusal hukukun uyumlu hale getirilmesini teminen birimin kapasitesini geliştirmeye yönelik katkı sağlamıştır. Buna ilave olarak, çocuk işçiliği ile mücadele çabaları sekiz yıllık zorunlu temel eğitim yasası, 1475 sayılı İş Kanunu ve 3308 sayılı Çıraklık ve Yaygın Eğitim yasalarında son yıllarda yapılan bazı değişikliklerle de destek bulmuştur.

Çocuk işçiliği ile mücadele her ne kadar yalnızca hukuki eylemler ve yaptırımlarla kazanılmasa da, bunlar olmaksızın bir galibiyet de mümkün değildir.

Türkiye’de güçlü mevzuat ve yaptırım mekanizmalarının varlığı, IPEC teknik desteği ile birleşerek hukuki süreç ve yaptırımlar konusundaki başarıda anahtar rol oynamıştır.

Politika geliştirme ve tutarlılık

IPEC Türkiye programları çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinin kalkınma politikalarının başlıca bir bileşeni olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda IPEC ve ortakları çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi hedefinin ulusal kalkınma politikalarının önemli bir amacı haline gelmesi için eşgüdümlü ve işbirliğine dayalı girişimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca IPEC çocuk işçiliği ile ilintili sosyal politikalar arası tutarlılığın sağlanması, politika alanlarında belirgin bağlantılar oluşturulması ve uygun ve etkin ulusal mevzuatın hazırlıklarının tamalanması, yasalaşması ve izlenmesi için teknik destek sunmuştur. ÇÇB işveren ve işçi kuruluşlarıyla yakın işbirliği halinde politika belirleme çalışmalarına

katılarak eğitim, yoksulluk ve ulusal kalkınma politikaları başta olmak üzere çocuk işçiliği ile ilgili daha geniş kapsamlı politikalar arasında uyum sağlamasına katkıda bulunmuşlardır.

IPEC Türkiye çocuk işçiliğinin sona erdirilmesini kalkınma politikalarının başlıca bir bileşeni olduğunu vurgulamış ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi hedefi hükümet ve sosyal ortakların ulusal politika amacı haline gelmiştir. Bu doğrultuda IPEC ve ortakları politik uyumu sağlamak, politika alanlarında belirgin bağlantılar inşa etmek ve çocuk işçiliği ile ilgili uyumlu ve etkin ulusal mevzuatın hazırlanması, yasalaşması ve izlenmesi için teknik destek sunmuştur. ÇÇB işveren ve işçi kuruluşlarıyla yakın işbirliği halinde politika diyaloguna katılarak eğitim, yoksulluk ve ulusal kalkınma planları başta olmak üzere çocuk işçiliği ile ilgili daha geniş kapsamlı politikalar arasında uyum sağlamıştır)

Analiz edilmiş veriler, bir dizi kapsamlı politikalar, amaçlar, göstergeler, çıktılar, hedef gruplar, faaliyetler ve çocuk işçiliğinin başta en kötü biçimleri olmak üzere etkin bir şekilde sona erdirilmesi için aktörlerin sorumluluklarını içeren kapsamlı bir hükümet politika dokümanının varlığı Türkiye'deki başarıya büyük katkıda bulunmuştur. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi konusunda çerçeveyi belirleyen bir ulusal politika çok önemlidir çünkü böylece ülkede öncelikler belirlenmekte, kaynaklar tahsis edilmekte ve ulusal aktörler tarafından farklılık yaratacak politikalar geliştirilmektedir.

Kapsamlı ve bütüncül yaklaşım

Değerlendirme raporunda belirtildiği şekilde, çocuk işçiliğinin çok yönlü yapısıyla mücadele etmek için kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi başarının anahtar unsuru olmuş, IPEC projelerinin sürdürülebilir etkisine de katkıda bulunmuştur. IPEC ve ortakları çocuk işçiliği konularının yoksulluk giderme ve eğitim alanları başta olmak üzere daha geniş bir kalkınma bağlamından bağımsız olarak ele alınamayacağı hususuna en yüksek özeni göstermişlerdir. Bu bütüncül yaklaşımın örnekleri aşağıda sunulmakta olup, Milli Eğitim Bakanlığı ile geliştirilen güçlü işbirliği en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır. MEB Türkiye'deki IPEC programlarının en başından itibaren en etkin bir katılımcısı olmuştur. IPEC MEB ile yakın ortaklık içinde çalışarak çalışan çocukların da eğitim ihtiyaçlarını içeren bir eğitim gündemi için ulusal kapasiteyi geliştirmiştir. Merkezi düzeydeki çabalar, öğretmenlerin becerilerini artırmaya yönelik programlarını da içeren şekilde il düzeyindeki faaliyetler için teknik destek sunum ve yönetiminde MEB'in kapasitesini güçlendirmeye odaklanmıştır. MEB, eğitim programları yoluyla çocukların çalışma yaşamından çekilmesi ve çalışma yaşamına atılmalarının önlenmesi konularında çözümün merkezinde yer alması yanında, kurumsal kapasite ve kaynaklarını projeye getirmiş, tarım işçiliği başta olmak üzere aileleriyle birlikte mevsimlik göç eden çocuklara göç edilen yerde eğitim olanakları sağlamıştır.

Bu bütüncül yaklaşıma ikinci örnek olarak IPEC'in SHÇEK ile yakın işbirliği gösterilebilir ki buda Türkiye'deki çocuk işçiliği ile mücadelenin en önemli ayaklarından birini oluşturmuştur. Yüksek kapasitesi, bütçesi ve sosyal hizmetler ve çocukların korunması konularındaki resmi gündemi ile anahtar bir rol oynarken, sokakta çalışan ve

yaşayan çocukların rehabilitasyonu ve koruyucu, önleyici hizmet sunumuna odaklanmıştır.

Makro ve mikro düzey bağlantılarının birleştirilmesi, sektörel stratejiler ve işbirlikleri

Türkiye IPEC programının güçlü taraflarından birisini farklı düzeylerde birbiriyle bağlantılı bir şekilde çalışma oluşturmuştur.

IPEC ve ortakları kısa vadeli yaklaşımların ötesine geçerek makro ve mikro düzeylerde daha stratejik ve yenilikçi işbirliği şekilleri geliştirmiştir.

Çalışan çocuklar ve aileleri ile ilgili olarak ulusal politika düzeyinden saha düzeyine kadar sıkı bağlantılar kurulmuş, ve böylece politika tartışmaları ve bakış açıları da kapsanarak her iki düzeydeki sorunlar tespit edilmiştir.

IPEC programları makro ve mikro düzey karar verici kuruluşlar (hane halkları ve topluluklar da dahil olmak üzere) arasında sürekli ve zamanında ilgili bilgi akışını sağlamak için yoğun çaba harcamıştır. Bu çabaların başarısı daha iyi bağlantılar, iletişim kanalları ve yerel ve ulusal düzeyler arasında bir uyum gerektirmiştir. Proje sonuçları farklı düzeyler arasında sistematik bir şekilde paylaşılmıştır. Makro düzey kararları, mikro düzeyde eylemlere dönüştürmek ve hedeflere ulaşabilmek için bu yaklaşım çok önem taşımıştır.

Yerel düzeyde uygulanan her bir IPEC eylem programı İEKleri yoluyla İl Valilikleriyle irtibatlandırılmıştır. Düzenli İEK toplantıları gerçekleştirilmiş ve İEKlerine münferit eylem programlarından bilgi akışı düzenli olarak sağlanmıştır. Böylece hükümet yetkilileri çocuk işçiliği konusundaki gelişmeler ve aileler ve toplulukların karşılaştığı güçlükler hakkında sürekli bilgilendirilmişlerdir. Bu da çocuk işçiliği konusunda derin bir anlayış ve bilgi birikimi gelişimini sağlamıştır. Daha sonra yerel yetkililer bu bilgi birikimini yerel kalkınma hedeflerine, politika ve ilkelerine uyarlamışlardır. İEK'inde edinilen deneyim ve bilgi birikimi ulusal düzeyde politika yapan UYKne aktarılmış ve ÇSGB ÇÇB bu süreçte önemli rol oynamıştır.

Bu bağlantılar ve bilgi akışı IPEC ve ortaklarının sektörel stratejilere de çocuk işçiliği ile ilişkileri açısından bakmalarını sağlarken mikro düzeydeki gereksinimlerle makro düzey politikalar arasında uyumun gerçekleştirilmesine de katkıda bulunmuştur. Örnek olarak, eğitimin yaygınlaştırılması için üretilen politikaların çocuk işçiliği durumuna etkisi olacaktır.

Çocuk işçiliği ve ilgili alanlardaki politik kararlar İEKlerine aktarılmakta, bu aktarım

yerel yetkililerin çocuk işçiliği alanında bu politika ve ilkeleri uygulamalarını olanaklı kılmaktadır. Bu da yerel düzeyde ulusal kalkınma politikalarının ve ilkelerinin kurumsallaşması ve kapsayıcı olmasını gerektirmektedir.

IPEC programları mikro düzey projeler ve makro düzey politikalar arasında gerekli bağlantının kurulması ile (projeler-İEK-UYK) programların sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuş, azami sinerji yaratmayı teminen anahtar kuruluşları harekete geçirmiştir.

Ortaklık ve katılım

IPEC Türkiye, bakanlıklar ve kamu sektörü, işveren ve işçi kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve iki taraflı ve çok taraflı uluslararası kuruluşları da içeren çok geniş bir yelpazeden aktörlerle stratejik işbirlikleri geliştirmiştir. Ayrıca IPEC programının başarı unsurlarından bir diğeri iletişim ağları yoluyla etkin ortaklıklar sağlaması olmuştur. IPEC ilgili kuruluşların aktif katılımını ve sürdürülebilir ortaklıkların desteğini sağlayarak, her bir ortağın bu işbirliklerine bir dizi kapasite, güç ve karşılaştırmalı avantajlar getirmesini sağlamıştır.

Ulusal düzeyde oluşturulan etkin işbirlikleri kaynak israfını önlemek ve yerel müdahalelerin çıktılarının birbirlerini tamamlaması ve en üst düzeyde sonuçlanması açısından çok önemli rol oynamışlardır. ZBP değerlendirme raporuna göre, Türkiye’de geliştirilen ortaklıklar destek ve yönlendirme için geniş bir güvenlik ağı sunarak çocuk işçiliği projelerinin başarısında önem taşımıştır. IPEC programları çok yönlü bir mücadele için pek çok ilgili kuruluşu bir araya getirmiştir.

Bu yaklaşımının diğer güçlü bir yanı ise, çok farklı düzeylerden hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar arasında bağlantı kurması ve ulusal ve yerel düzeylerdeki iletişim ağları ve sosyal gruplarla etkileşim sağlamasıdır. Örnek olarak, iş müfettişleri çocukları işyerlerinde tespit ettikten sonra, MEB İl müdürlükleri ve mesleki eğitim merkezleri yardımıyla mesleki eğitim veya örgün eğitim programlarına yerleştirmekte; ÇSGB çocukların ailelerinin işe yerleştirilmesine aracılık etmekte, Valiliklerin sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonları şartlı nakit desteği sağlamakta, aile üyeleri ve ergen kardeşler SHÇEK sosyal destek programlarına yönlendirilmektedir.

ILO Ankara ofisi ve IPEC yönetim ekibi

Bu rapor için mülakat yapılan ortakların çoğu, ZBP değerlendirme raporundaki bulguları teyid eden bir şekilde Ankara’daki ILO-IPEC ekibi tarafından gerçekleştirilen stratejik yönlendirme ve mükemmel liderliğin başlıca başarı unsuru olduğunu vurgulamışlardır. Değerlendirme raporu, ILO-IPEC merkezinin Türkiye deneyimden öğrenilen dersleri kullanarak diğer ülke ve bölgelerdeki proje performanslarını artırabileceğini belirtmiştir. IPEC ortakları, IPEC ekibinin iyi çalıştığını, iyi bir iletişim şekline sahip olduklarını, saydam bir şekilde karar verme ve mükemmel bir bilgi paylaşım becerisi sergilediğine inançlarını paylaşmışlardır. Ekibin insan kaynakları yönetim ve yönlendirme becerisi, ortaklık ve güçlendirme yaklaşımı, uzmanlıkları harekete geçirme becerisi, teknik becerileri ve bilgi birikimi mülakatlar sırasında yüksek övgü almıştır. Ekip ulusal ve

uluslararası kaynakları harekete geçirerek, stratejik ittifaklar kurmuştur. Ekip hükümet yetkilileriyle etkin bir politika diyalogu geliştirmiş, çocuk işçiliği ile ilgili konuların kamu politika gündemine ve kalkınma çerçevelerine dahil edilmesini sağlamış STKlar, finansman kuruluşları ve diğer ortak ve paydaşlarla stratejik ortaklıklar inşa etmiştir. Türkiye'deki IPEC ortakları yüksek motivasyonları ve katılımcı yaklaşımlarıyla ortak bir mutabakat ruhu oluşturmuştur. Bu durum bağımsız değerlendirme raporuna göre bir ölçüde ILO-IPEC ekibinin katılımcı yönetim şekilinden kaynaklanmıştır. Ortaklara göre IPEC ekibi tarafından kolaylaştırılan etkin iletişim programının başarısındaki belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Bu olumlu iletişim yaklaşımı, paydaşların da program çerçevesindeki sorumluluklarının farkına varmalarına katkı sağlamış, bazı durumlarda programa sahiplenmeleri ile uzun dönemde sürdürülebilirliğe öncülük etmiştir.

---

6 ÖĞRENİLEN DERSLER VE SONUÇLAR

---

15 yıldan daha uzun bir süre çocuk işçiliği programlarının yürütülmesi sonucu çok değerli deneyimler kazanılmış ve dersler öğrenilmiştir. Bu bölümde öğrenilen dersler altında detaylandırılan deneyimler derinlemesine mülakatlardan, proje raporlarından, proje final raporlarından, değerlendirme raporlarından ve ülke programı yönetim değerlendirmesinden derlenmiştir. Ayrıca, bu kitabın hazırlanışı sırasında başlıca ortaklarla yapılan kapsamlı mülakatlar sonucu ortaya çıkan genel konular, iç görüşler, düşünceler ve iyi uygulamalar da kazanılan deneyimler adı altında sınıflandırılmıştır. Bunların altını çizmeden önce, mülakat yapılan bireylerin farklı girişimlerde değişik rollerde çok geniş bir şekilde birbirini kesen yapıların temsilcileri olduğunu belirtmekte fayda görülmüştür. Müdahaleler arasında öğrenilen derslerin çoğu ciddi bir şekilde ortak özeklikler taşımaktadır.

Başlıca çıkartılan dersler aşağıda sıralanmaktadır.

Çocuk işçiliği konusunda bilgi ve anlayışın geliştirilmesi ve eylemleri destekleyici verilerin toplanması

IPEC; Türkiye'deki faaliyetlerine 1992 yılında başladı ve IPEC ile birlikte Türkiye'deki çocuk işçiliği oranları ve doğasını anlama ve bilgi birikimi oluşturmada önemli gelişmeler sağlandı. IPEC 1994 yılında, TÜİK'e ülke bütününde kapsamlı bir çocuk işgücü anketi uygulaması konusunda yardımcı olmuştur. Bu anketin ülkedeki çocuk işçiliği konusuna ciddi bir şekilde ilgi uyandırmaya katkıda bulunduğu genel kabul görmektedir. Öğrenilen başlıca derslerden birisi bölge ve cinsiyet dağılımı veren çocuk işçiliği bilgi birikiminin önemidir. Diğer bir önemli adım ise çocuk işgücü anketinin sonuçlarının yayımlanması ve dağıtımıyla konunun kamuoyu dikkatine sunulmasıdır. Buna ilave olarak özel sektör ve kamu sektörü çocuk işçiliği konusunda önemli miktarda araştırma yürütmüş, bilgi birikimi oluşturmuştur. Bu doğrultuda IPEC ve ortakları çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katıldığı seminer ve etkinlikler düzenlemiş, çocuk işçiliğine vurgu yapan iyi yönetilen bir medya kampanyası ile bu etkinlikleri desteklemiştir. Anket bulgularının geniş kapsamlı dağıtımı ve diğer savunu çabaları önemli bir kısım karar vericide davranış değişikliğini başlatmış, çeşitli teşebbüslerin akışını hızlandırmıştır. ÇİAleri 1999 ve 2006 yıllarında tekrarlanmıştır. Zaman serili veri üretmek için düzenli aralıklarla üç ulusal çocuk işgücü anketi yürütülmesi çocuk işçiliğine karşı geliştirilen politika ve eylemlerin etkisini ve verimliliğini değerlendirmeyi kolaylaştırmıştır. Bu değerli girdiler çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için eylem programları ve politikaların geliştirilmesindeki başarıya katkıda bulunmuştur.

Doğruluğu ve güncelliği onaylanmış verinin mevcudiyeti mutlak önem taşımaktadır. Veri

analizi ve bu bilginin savunu çalışmalarında kullanımı için ulusal kapasitenin güçlendirilmesi araştırmaların politika ve programlara dönüştürülmesini olanaklı kılmış, bu da çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için ulusal eylemlere katkıda bulunmuştur.

Kurumsal gelişim ve kapasite

ILO-IPEC programlarının Türkiye’deki gelişiminin ilk aşamalarından itibaren kapasite artırılması önemli bir bileşen olmuştur. Başlıca hükümet ve hükümet dışı ortaklarla işbirliği içinde pek çok faaliyet yürütülmüş ve çocuk işçiliği ile mücadelede etkin kurumsal mekanizmalar oluşturulmuştur. IPEC programları süreci boyunca açıkça ortaya çıkmıştır ki, müdahalelerin merkezdeki ve yereldeki özel ihtiyaçlara göre tasarlanması ve her iki düzeydeki kapasite gelişimini kapsaması gerekmekte, böylece merkezden sahaya yönelik sunulan teknik ve yönetsel destek kuvvetlenmektedir. Ayrıca ortaklara destek sunarken yalnızca onlara eğitim sunmakla yetinmeyip temel bir yapının çok ötesine geçen daha geniş kapsamlı bir kapasite gelişimine önem verilmelidir. Kilit rol oynayan ortakların kapasitelerin güçlendirilmesi kolaylaştırıcı bir politika ortamı, genel ulusal çerçeve ve özel kapasite gereksinimleri alanlarının tutarlı bir şekilde belirlenmesine ve koordine edilmesine katkıda bulunarak daha üst düzeyde etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, kapasite geliştirici etkinliklerin mevcut ortaklık ve müdahaleleri birleştirmesine, işbirliklerini genişletilmesine ve koordinasyon mekanizmalarını kurumsallaştırmasına önem verilmiştir.

Öğrenilen bir diğer önemli ders ise kapasite gelişiminin ulusal politika ve stratejilerle uyumlu olarak yerel gereksinimlere cevap verecek, yerel yönetimler ve paydaşların yer aldığı katılımcı planlama için kapasite ve organizasyonel yapıların kurulmasını da içermektedir. Türkiye’deki çocuk işçiliği programlarının başarısına büyük katkıda bulunan İEKleri bu yapılara mükemmel bir örnek teşkil etmektedir.

Savunu ve medya ittifakı

IPEC çocuk işçiliği programlarının en önemli bileşenlerinden birini savunu ve duyarlılık artırma oluşturmaktadır. Bu çabalarla çocuk işçiliği konusu ulusal gündemin üst sıralarına yerleşmiştir. Türkiye’deki bu deneyimden önemli dersler çıkarılabilir. Bu deneyim; çabaları sistematik hale getirmek için kapsamlı bir savunu stratejisi, başlıca iletişim kanallarının belirlenmesi ve çalıştırılması, medya yönetim stratejisi geliştirilmesi, kitle iletişim araçlarının rolüne önem verilmesi ve çok ortamlı iletişim stratejileri geliştirilmesi konularını içermiştir.

IPEC ve ortakları medya ile yakın çalışma ilişkisi geliştirmişler ve sonuç olarak Türk medyası çocuk işçiliğini çevreleyen konulara büyük ilgi göstermiştir. Bu başlıkta özel radyo ve televizyon programları yapılmış, gazete ve dergilerde makaleler yayımlanmıştır. Bu konuda en önemli öğrenilen ders, medya çocuk işçiliğine kapsamlı yer verdiği zaman yalnızca sorun ve çözümü konusunda duyarlılık artırmayıp aynı zamanda politikacıları da soruna yönelik harekete geçirmektedir.

Konuyla ilgili etkin bir politika diyalogu gereksinimi açıktır. ÇSGB ÇÇB, işveren ve işçi kuruluşlarıyla birlikte ve IPEC ortaklığında çocuk işçiliği konularının kalkınma çerçevesine dahil edilmesi, yenilikçi, tekrarlanabilir ve kanıt tabanlı yaklaşımlarla politika diyalogu ve tartışmayı geliştirici sistematik çabalar sergilemiştir.

Geniş tabanlı bir yanıt sağlamak için tüm ilgili aktörlerin seferber edilmesinin önemi de belirtilmelidir. Liderlik ve eyleme dönük çabalar hükümet, işverenler, işçiler, medya ve hatta sivil toplum olmak üzere tüm ilgili taraflardan gelmek zorundadır. Bir somut örnek olarak: Türkiye'deki üç büyük işçi sendikası yerel ve ulusal düzeyde harekete geçerek seslerini yükseltmişler ve çocuk işçiliğinin önlenmesinde eğitime yönelik talebin artırılmasında savunu çabalarını desteklemiştir. İEKlerinin eylemciliği, liderliği ve konuyu sahiplenmeleri çocuk işçiliğine etkin yanıtları desteklemekte önemli rol oynamıştır. Yerel düzeyde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve savunu için oluşturdukları platformlarda savunu konusuna liderlik etmişlerdir.

Çeşitli açılardan çocuk işçiliği ile mücadele

IPEC ve ortakları çocuk işçiliğinin sosyal, eğitsel, yasal ve ekonomik yönleriyle karmaşık bir sorun olduğunun farkında olarak, çok nedenli bu soruna müdahale için çok sektörlü bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için tüm bu farklı yönler hedeflenmek zorundadır. Bu durum ulusal düzeyde uygun bir yasal çerçeve, politika gelişimi ve uyum ve aynı zamanda farklı bakanlıkların işbirliği içinde çabalarını gerektirmektedir. Türkiye'de bu gereklilik çocuk işçiliği konusunda çok sektörlü UYK ve DG kurulmasıyla ve ÇSGB ÇÇB, işveren ve işçi kuruluşlarının sorun hakkında anahtar bakanlıkları duyarlılaştırmaya yönelik devam eden çabalarıyla yerine getirilmiştir. Yerel düzeyde, İEKleri yoluyla farklı ortak grupları masa etrafına toplanmış, somut bir şekilde işbölümü yapmışlar ve sorunun çok yönlü doğasına müdahalede önemli değişiklik yaratmışlardır.

Eğitim ve çocuk işçiliği

Türkiye'de kazanılan deneyim ve eğitim çabalarından öğrenilen dersler herkes için eğitim hedefini gerçekleştirme ve çocuk işçiliğini sona erdirme hedefleri arasındaki bağlantıları en üst düzeyde geliştirmek için uygulanan ve başarıları kanıtlanmış stratejilere dikkate çekmektedir. Çocuk istihdamının en önemli alternatifinin eğitim olduğu gerçeğinden hareketle, IPEC ve ortakları her iki alandaki stratejileri bağlantılı olarak geliştirmiştir. Çalışan çocukların eğitim gereksinimlerini açıkça hedefleyen eğitim politikalarının geliştirilmesine artan bir önem verilmiştir. Bu süreçte yerel düzeyde IPEC programları işten çekilen çocuklara örgün ve yaygın eğitim sunumunda başarılı modeller geliştirmiştir.

Makro düzey politika değişimi göreceli olarak zor ve yavaş olabilmektedir. Bu durumlarda eğitime yönelik bir değişim başlatmakta mikro düzey çabalar zorunlu hale gelmektedir. Doğrusu, küçük ölçekli eğitim girişimleri geniş eğitim sistemi içinde er veya geç politika değişimine katkıda bulunacak başlangıç adımları olarak önem taşımaktadır. Böylece ulusal politika düzeyinde değişiklik beklemeksizin kapsamlı işlevsel eylemler

geliştirilebilir. Bu doğrultuda yerel düzeyde il eğitim müdürlükleri ile birlikte çalışarak, okul müdür ve yöneticileri ve öğretmenlere eğitim verilerek işten çekilen çocuklara eğitim sunumunda etkili bir strateji geliştirilmiştir.

Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi, herkes için eğitim ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki bağlantılara vurgu yapılmıştır. IPEC Türkiye bu kapsamda birbiriyle bağlantılı müdahaleler geliştirilmesi gereğini ortaya çıkaran öncü bir araştırmayı desteklemiştir. Pek çok IPEC destekli projede çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve rehabilitasyonu için çalışan kız ve erkek çocuklarının özel ihtiyaçlarına yönelik unsurlar temel eğitim sunumu çerçevesinde kapsanmıştır. Çalışan kız ve erkek çocuklarının toplumsal cinsiyet rolleri temelli problemleri IPEC ve ortaklarının değerli çabaları sonucu eğitim yetkilileri tarafından gözönüne alınmıştır.

IPEC projelerinin eğitime yönelik müdahalelerinin yoksulluk giderme, duyarlılık artırma, yasal reformlar, mevzuat ve yaptırımlar, gelir getirici faaliyetler ve ailelere yönelik sosyal güvenlik konularındaki müdahalelerle birlikte gerçekleştirilmesi için her türlü önlemin alındığı hususu da vurgulanmalıdır.

Çabaların yoğunlaştırılması

Ülkedeki IPEC faaliyetlerinin ilk beş yılı geniş bir coğrafi dağılımda proje tabanlı yaklaşımları gerektirmişti fakat bu yaklaşım uzun dönemdeki sürdürülebilirlik ve etki için gerekli olan sinerjiyi yaratamadı. Burada başlıca öğrenilen derslerden biri sistematik bir değişim ve ulusal çıktıları vurgulayan daha geniş politika ve program tasarımlarına gerek olduğuydu (örneğin ulusal ZBPPÇ). Uzun süreli bir destek (10-20 yıl) taahhütleri sürdürebilmek için ölçek büyütmek gerekiyordu ve bunu başarabilecek tek çözüm geniş kapsamlı ve bütüncül yaklaşımdı.

Önemli alanlarda ümit veren uygulamalar, küçük ölçekli başarılı pilot projelerden örnekler ve bu çabaların ülke genelinde tekrarlanması verimliliği artırdı. 2001 yılında yürütülen alan tabanlı IPEC projesi daha sonra ZBP çerçevesinde iş müfettişleri tarafından ölçeği büyütülerek büyük bir başarıyla uygulandı. Diğer bir başarılı deneyim ise Ankara'da sokakta çalışan çocuklara yönelik yürütülen programın ölçeğinin büyütülmesi ve Türkiye'nin 15 ilinde tekrarlanmasıdır.

Dahil etme, birleştirme, bütünleştirme

Türkiye'deki IPEC deneyimi çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasına neden olan karmaşık, makro sosyo-ekonomik bağlamı da kapsayan bir müdahalenin çocuk işçiliği sorununu çözmeye gerekli olduğunu göstermiştir. Çocuk işçiliği konularının ilgili sektörel politika ve programlara dahil edilmesi önemli bulunmuştur (örneğin sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele ve istihdam). Bu durum konunun çocuk işçiliğini doğrudan hedefleyen politika ve mevzuatın ötesine geçilmesi anlamına gelmektedir. ÇSGB ÇÇB, IPEC ile yakın işbirliği içinde çocuk işçiliği konularının 5 yıllık ulusal kalkınma programlarına dahil edilmesinde öncü rol oynamıştır. Birim Milli Eğitim Bakanlığı ile Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ve İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün yer

aldığı yakın bir koordinasyon geliştirmiştir. Bu koordinasyon yoluyla çocuk işçiliği konuları eğitim politikaları içinde yer almıştır.

Sürdürülebilirlik

ZBP nihai değerlendirme raporu programın sürdürülebilirliğinin altını önemli bir miras olarak çizmekte, IPEC ve ortaklarını gerçekleştirdikleri için kutlamaktadır. Rapora göre, tasarım aşamasındaki katılımcı yaklaşım bu başarıya önemli katkı sağlamıştır.

Türkiye'deki IPEC finansmanlı faaliyetlerden sürdürülebilirlik konusunda pek çok ders öğrenilmiştir. Derslerden biri hükümet, diğer ulusal kuruluşlar ve yararlanıcılara ulusal uygulamanın tüm safhalarında liderlik etmek üzere sorumluluk ve kontrolü vermek, bu süreçte cesaretlendirmek yoluyla ulusal sahiplenmenin inşa edilebileceğidir. Bir diğeri nakit veya aynı olarak yürütücü kuruluşun kendi kaynaklarını sunması yoluyla mikro düzeyde sürdürülebilirlik konusunun başlangıçta hedeflenmesinin önemli olduğudur. Bu yolla yürütücü kuruluş uygulama ve üzerinde anlaşılan sürdürülebilirlik stratejisi için artan düzeyde sorumluluk almaktadır. Ulusal kaynakları kullanarak çocuk işçiliği programlarına sahipliği teşvik etmek, ulusal düzeyde çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için gerekli politik taahhüdü kazanmak için özel önem taşımaktadır.

Programlar halihazırda süregelen ilgili politika çabaları ile de bağlantılandırılmıştır. Bu bağlamda, ÇÇBnin ilgili Bakanlıklarla ve özellikle DPT ile koordinasyon için kuvvetlendirilmesi ve bilgi akışını sağlayacak resmi bir mekanizma kurulması sürdürülebilirlik için anahtar stratejiler olarak belirlenmiştir.

Sürdürülebilirlik için başarılı bir yaklaşım, çocuk işçiliği üzerine ulusal bir politika (ZBPPÇ) geliştirilmesi için hükümete destek vermek, çocuk işçiliği konularını kapsayacak eğitim politikalarının geliştirilmesine yoğunlaşmak ve mevcut yoksulluk giderici politikalarda çocuk işçiliğine yönelik hassasiyet göstermektir. Program makro düzey politikaları uygulamaya koyarak, mikro düzey projeler arasında gerekli bağlantıları kurarak ve ilgili Bakanlıklar : Çalışma, Milli Eğitim, Sosyal Hizmetlerden sorumlu Devlet Bakanlığı ve diğer kuruluşların duyarlılığının artırılması ve kapasite inşası yoluyla sürdürülebilirliği sağlamıştır.

IPEC yerel düzeyde mevcut yapılarla birlikte çalışarak bir odak noktası oluşturmuş ve karşılaştırmalı avantajını azami düzeye çıkarmıştır. Valiliklerle çalışmak ve İEKleri kurmak sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik mükemmel stratejiler olmuştur.

Çalışmaların gerek saha gerek en yüksek ulusal düzeyde yapılması

IPEC ve Türkiye'deki ortakları her düzeyde çalışma için güçlü çabalar sergilemiş ve doğru dengeyi sağlamıştır. Çocuk işçiliğini hedefleyen kurumsal çerçeve, mevzuat ve politikalar işlerken, yerel düzeydeki başarılı pilot projeler teşvik edilmiştir. Kapasite inşası yoluyla bilgi birikiminin tesisi ve yerel yetkililerin ülke genelinde benzer modelleri tekrarlamaları ve desteklemeleri sağlanmıştır. IPEC aynı zamanda pilot girişimleri desteklemiş, öncülük ettiği bir araştırmanın da vurguladığı şekilde diğer kuruluşlarla

ortaklıklar, hizmet sunumu ve duyarlılık artışı yoluyla tabanda çocuk işçiliğiyle etkin bir mücadele sağlanabileceğini göstermiştir. IPEC tarafından yerelden hükümetin en yüksek düzeylerine kadar yürütülen bir dizi çalışma çocuk işçiliğine karşı mücadelenin kurumsallaşmasına ve verimli eylemler için modeller kurulmasına yardım etmiştir.

Doğrudan müdahaleler

IPEC'in Türkiye'deki proje yürütme deneyimi, çocuk işçiliğinin önlenmesi, çalışan çocukların işten çekilmesi ve rehabilitasyonu için tekrarlanabilir ve sürdürülebilir modeller konusunda çok büyük bir birikim oluşturmuştur. Bazı önemli deneyimler ve öğrenilen dersler aşağıda kısaca özetlenmektedir:

İşletimsel konular

Doğrudan eylem programları yerel durumlara göre farklılaştırılmalı ve uygulandıkları ekonomik, sosyal ve kültürel çevreye uyumu sağlanmalıdır; programlar geniş kapsamlı hazırlanmalı, etkinliği bilinen tüm politika ve program müdahalelerini kullanmalıdır; programların kapsamı, ölçeği ve yoğunluğu belirgin bir değişim yaratacak şekilde üst düzeyde gerçekleştirilmeli, yerel yetkililer sürecin ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

Koordinasyon

Ortaklarla koordinasyon ve taahhütler mutabakat zaptı altında veya tüm beklentiler, yükümlülükler, sorumluluklar, başlangıç ve bitiş tarihleri ve uygulama planlarının açıkça detaylandırıldığı anlaşma metinleriyle resmi niteliğe kavuşturulmalıdır. Bazı ortaklıkların verimliliğinde işbirliği anlaşmalarındaki açıklığın katkı sağladığı uygulayıcılar tarafından belirtilmiştir. İEKlerinin başarısında da bu süreçlere atıf yapılabilir.

Yerel kapasite geliştirme

Çocuk işçiliği faaliyetlerinde sürdürülebilirliğin geliştirilmesindeki en önemli alan doğrudan eylem programlarının uygulandığı yerel düzeydeki kapasitenin güçlendirilmesidir. IPEC, İl Valilikleriyle ortaklık halinde anahtar kuruluşların çocuk işçiliği ile ilgili konulardaki kapasitesinde önemli artışa katkıda bulunmuştur. Bu deneyimlerden çıkartılan dersler kapasite inşasının işten çekme, önleme ve rehabilitasyon için destekleyici bir yerel politika ortamı yaratmaya odaklanması gerektiğini belirtmektedir.

Yeterli koordinasyon ve iletişimi sağlamak, verimli ortaklıklar kurmak ve İEK üyelerinin benzer öncelikler oluşturabilmesine uygun bir ortam yaratmak için teknik destek sunumu gereği vardır. İyi yapılanmış ve yüksek kapasiteli İEKsi sürdürülebilirliği sağlayacak, kaynakları harekete geçirecek yerel sahiplenmeyi oluşturacak kilit bir yapıdır.

Yönlendirme ve izleme

Çalışma yaşamından çekilen çocuklara eğitim, rehabilitasyon ve sağlık hizmetlerinin sunulabilmesi için uygulanabilir bir yönlendirme ve izleme sistemine gerek vardır. Yönlendirme sisteminin verimliliğini genişletmek için tabanda toplum katılımını sağlamak önem taşır. Bu katılım iletişim ağları kurmak ve üyelerin deneyim, kapasite ve hizmetlerinden çocuklar ve ailelerinin yararlanmasını sağlamayı da kapsamaktadır.

Çocuk işçiliği izleme

Çocuk işçiliği izlemenin, insan ve finansman kaynaklarının israfını önlemeyi de sağlamak üzere anlık bir çaba olarak değil sistematik bir çaba içinde yürütülmesi çok önemlidir. Standart bilgi toplama, araştırma ve izleme yöntemleri, çocuk işçiliği verilerinin sistematik bir şekilde toplanması ve analizi için her türlü gayret gösterilmelidir. Çocuk işçiliği veri tabanının güncellenmesi ve verinin zamanında dağıtımı da ayrıca önemlidir. Deneyimler göstermiştir ki; kurumsallaşma ve kapsamlı bir Çİİ sisteminin geliştirilmesi ve yapısının kuvvetlendirilmesi sürdürülebilir çabalara katkı sağlayan bir unsurdur. Türkiye'deki Çİİ mekanizmasına başarılı bir giriş noktası olarak okul tabanlı çocuk işçiliği izleme mekanizmasını da içermesi gösterilebilir. Okullar çocuk işçiliği izleme için en uygun bir alan oluşturmakta, öğretmenler de bilgi ve izleme anlamında destek için önemli bir kaynak olabilmektedir. İş müfettişleri Türkiye'de Çİİ sistemlerinin tasarım, geliştirme ve uygulamasında çok önemli rol oynamışlar ve onların adanmışlıkları, sahiplenmeleri, sosyal seferberlik becerileri ve çalışmaları teknik eğitimle birlikte Çİİ mekanizmasına katkıda bulunmuştur.

Toplum katılımı

Ailelerin ve toplumun çocuk işçiliği ile mücadeledeki rolünden de pek çok ders çıkartılmıştır. Her bir grup, çocukların çalışma yaşamından çekilmesi ve eğitime yönlendirilmesine katkı sunmada farklı bir rol oynamıştır. Dolayısıyla projelerde ve projeler ötesinde bu katkıları azami hale getirecek mekanizmalar geliştirilmelidir. Hedeflenmiş eylem programları yararlanıcılarla birlikte fakat sadece yararlanıcılar için olmayacak şekilde planlanmalıdır. Etkilenen toplulukların özgün katılımı desteklenmeli, sahiplenmelerinin önemi vurgulanmalıdır.

Rehabilitasyon ve önleme

Çocukların çalışma yaşamından çekilmesi, rehabilitasyonları ve çocuk işçiliğinin önlenmesi modeli bütüncül bir yaklaşımla çocukların fiziksel sağlığını, psiko-sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerini birlikte ele almalıdır. Programlar çalışan çocuklara çok aşamalı yardım sunduklarında daha başarılı olmaktadır. Başlangıç aşamasını erişim oluşturmakta, danışmanlık, okuma-yazma, eğitim ve sağlık hizmetleri ile bahse konu yardım devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet gereksinimlerine, ilgi ve olanaklarına göre farklılaştırılmış destek programları daha başarılı olmaktadır. Türkiye deneyimi defaten göstermiştir ki; çocuk işçiliği ile ilgili konular kalkınmanın daha geniş bağlamından ayrı olarak değerlendirilemez. Bu durumda rehabilitasyon programları çocuk işçiliği faaliyetlerini süregelen ve planlanan sosyal sektör girişimleriyle (özellikle yoksullukla mücadele ve eğitim) birlikte ele almıştır.

Toplumsal Cinsiyet

Sosyal anlamda atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin sonucu olarak, doğrudan eylem programları geliştirirken farklı yaklaşım gerektiren çalışan erkek ve kız çocuklarının yaşantıları göz önüne alınmalıdır. Bu farklılıklar rehabilitasyon ve önleme programlarında tam ve somut olarak hesaba katılmış, çocuklar sunulan hizmetler toplumsal cinsiyet gereksinimleri, ilgi ve fırsatlara göre düzenlenmiştir.

Eğitim ve mesleki eğitim

Kız ve erkek çocukların çalışma hayatına erken girmeleri durumunda kaybettikleri en önemli alanı eğitim oluşturmaktadır. Eğitime daha az erişimi olan kız çocukları için bu durum daha yaygındır. Türkiye’de çocukları çalışma yaşamından çekme, rehabilitasyon hizmetleri sunma ve çalışma yaşamına atılma riskini nleme faaliyetlerinin önemli bir bölümünü çocuklara yaygın, örgün ve mesleki eğitim olanakları sunma oluşturmuştur. Başarılı stratejiler şöyle sıralanabilir; çalışma yaşamından çekilen çocuklara yönelik eğitsel destek programları geliştirmek, temel eğitim hakkından okul dışında kalan, erişim güçlüğü yaşayan çocukların yararlanmasını sağlamak, düşük maliyetli eğitim alternatifleri geliştirmek, okul terklerini azaltmak, aileleri de kapsayan okuma yazma sınıfları açmak.

MEB’in katılım ve sahiplenmesi olmaksızın başarı mümkün olamazdı. Çalışma yaşamından çekilen çocuklara eğitim sunmada birbirinden kopuk yaklaşımlar eğitim sisteminde değişiklik olmadığında (zellikle öğretmenlerin beceri ve davranışlarında) kalıcı sonuçlar üretemez. Özellikle ZBP ve EKBCİ olmak üzere IPEC programları çerçevesinde MEB ile yakın işbirliği içerisinde pek çok okul ve öğretmene ulaşılmış ocuk işçilerin eğitimi konularında duyarlılaştırılmaları sağlanmıştır. alışan çocukların okullaşma, okul devam ve başarı oranlarının artırılması için öğretmenlere yönelik eğitim programları uygulanmıştır.

İleriye Yönelik olarak

Bu kitap Türkiye’deki IPEC deneyimini gözden geçirerek, bazı önemli yaklaşımlar ve belirleyici ilkelerin altını çizmektedir. IPEC ve ortakları ocuk işçiliği ile mücadelede önemli deneyimler edinmişlerdir. Bunu ulusal ittifaklar inşa ederek, kalkınma politikalarını daha kapsamlı hale getirerek, politik istek ve kararlılığı artırarak, çok sektörlü bir strateji yürüterek ve bilgi birikimini glendirecek gerçekleştirmişlerdir. alışan çocukların ailelerine olanaklar sunmada da önemli ilerleme sağlanmış, kız çocukları ve dezavantajlı gruplar için eğitim olanakları artırılmış, kk ölçekli müdahaleler model geliştirme yolunda katkıda bulunmuştur.

Bu sürec kazanımları daha ileri taşıma yolunda bazı özel alanlar tanımlama olanağı da sunmaktadır.

Zamana bağlı politika ve program erevesi : yol haritası

Zamana bağlı politika ve program erevesi stratejik yn belirlemiş olup, önümüzdeki 5 yıl için (2014 itibarıyla) ulusal düzeyde sahiplenilmiş amaçları gerçekleştirmede yönlendirici çabaların genel çerçevesini vermektedir. ZBPP hedeflerini gerçekleştirmek için en önemli konu tartışmasız olarak politik istek ve kararlılıktır. Aynı zamanda bu hedefler gerekli kaynaklar olmadan da gerçekleştirilemez. Dolayısıyla ulusal kaynaklar ve ilgili bakanlıkların ocuk işçiliği programlarına ayıracağı fonlarla birlikte ZBPP hedeflerine daha hızlı ve etkin bir şekilde ulaşabileceklerdir.

Çocuk işçiliğinin doğası ve dinamikleriyle ilgili daha fazla bilgi birikimine ulaşıldığında ve sorunla baş etmenin etkin yolları anlaşıldığında stratejik öncelikler ve seçeneklerin yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Hesaba katılması gereken yeni dinamiklerin de ortaya çıkışı ile kuşkusuz ortaklıklar da genişleyecektir. ZBPPÇnin düzenli olarak yeniden değerlendirilmesi de kaçınılmaz olacak ve zaman geçtikçe stratejik önceliklerin de yeniden tanımlanması gerekecektir. Bu süreçte kaynakların mevcudiyeti ile birlikte bu dinamikleri de göz önünde bulundurmak gerekecektir.

Çalışan çocuklar bölümü : stratejik program liderliği

ÇÇB tanımlanmış gündemi ve karşılaştırmalı avantajlarıyla gelecekte de kritik rol oynamaya devam edecektir. Birimin stratejik liderlik rolü ZBPPÇ ile açıkça tanımlanmıştır. Birim aynı zamanda politika ve programları uygulamaya geçirmede ulusal kuruluşlara yardım etme sorumluluğunu da taşımaktadır. Fakat, ÇÇBnin talebe dayalı ve proje odaklı yaklaşımlardan uzaklaşarak daha stratejik ve odaklanmış aynı zamanda politika diyalogu ve ulusal ve yerel düzeyde analizlere yer veren bir kapasite geliştirme modeli uygulama gereği vardır. Dahası, birim iyi örnekleri, tekrarlanabilir modelleri ve öğrenilen dersleri belirleme, toplama ve paylaşma konusundaki merkezi rolünü geliştirmelidir. ÇÇB yerelden ulusala, ulusaldan küresel düzeye iletişim zincirinin parçasını oluşturmakta, dolayısıyla iletişim ve savunma rolüne daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

İşveren ve işçi kuruluşları : temel yapılar

Türkiye'deki işveren ve işçi kuruluşları, politik isteği inşa etmek, işbirliği seferberliği başlatmak ve diyalog ve işbirliği için kendi kuruluşlarındaki çocuk işçiliği mekanizmalarını kurumsallaştırmak anlamında önemli adımlar atmışlardır. Çocuk işçiliği sorununu hedefleyen kamu politikaları geliştirmek ve bütçelendirebilmek için onların makro düzeyde oluşturduğu politika temelli savunularına ve koalisyonlarına ihtiyaç olmuştur. Mikro düzeydeki önemli rolleri ise çocuk işçiliğine ilişkin yasaların uygulanması ve yaptırım mekanizmalarının kuvvetlendirilmesi yönünde olmuştur. İşveren ve işçi kuruluşlarının çalışmaları çocuk işçiliği konusunda sürdürülebilir duyarlılık ve konunun gündemde tutulması, ulusal ve küresel düzeyde çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için yeni ittifaklar oluşturulmasına odaklanarak devam etmelidir.

İl Eylem Komiteleri : Katılımcı yaklaşım modeli

İl Eylem Komitelerinin kurulması çok başarılı bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Valiliklerle doğrudan bağlantılı olmaları politik düzeydeki yetkilerini artırmış, farklı alanlardaki yapıların birbiriyle kesişmesi faaliyetleri daha da etkinleştirmiş ve böylece programlar son derece başarılı olmuştur. Bu başarının sürdürülebilmesi için düzenli savunma, izleme ve kapasite geliştirme müdahaleleri gereklidir. İEKlerinin organize etme kabiliyeti ve ulusal ve küresel forumlarda seslerinin daha fazla duyulabilmesi daha güçlü destekle olanaklıdır. Bu yerel mekanizma ve süreçlerin daha da verimli hale gelmesi için İEKleri ile ilgili politik ve yasal çerçevenin genişletilmesi ve geliştirilmesi ve aynı zamanda finansal kaynakların seferber edilmesi gerekmektedir.

Bağlantıların güçlendirilmesi : Kapsam ve ölçek büyütme

IPEC ve Türkiye'deki ortakları ilgili daha büyük programlarla işbirliği geliştirme ve projeleri onlarla ilişkilendirme atılımlarında önemli bir geçmişe sahiptir. Ancak, bu çabaları daha da yakından birleştirmek için yeni fırsatlar yaratmak ve çalışmalarını yoğunlaştırmak gerekmektedir. Hükümetin yoksulluk giderici stratejiler ve Binyıl Kalkınma Hedefleri ile yaptığı yeni taahhütler çocuk işçiliğine yanıtın kapsam ve ölçeğini daha da büyütme için kaynakların yaratılmasını sağlamaktadır. Tutarlı bir şekilde çalışmaların kapsam ve ölçeklerini büyütme için AB, BM Kuruluşları, Dünya Bankası ve diğer ulusal kalkınma programları ile tamamlayıcı ve daha iyi bağlantılar kurulabilir. Kaliteli eğitime erişimi artırmak için tasarlanan MEB programları ile belirgin açık bağlantılar kurma olanakları da araştırılmalıdır. Özellikle kız çocuklarına yönelik eğitim programları, telafi eğitimi ve e-okul sistemi herkes için eğitim hedeflerine ulaşma ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi hedeflerini birbirine yaklaştıran fırsatlar sunmaktadır.

Kaynakların harekete geçirilmesi: İletişim ve diyalog

Finansal öncelikler belirlenirken ZBPPÇ için gereken eylemler ve kaynak seferberliği stratejisinin gözardı edilmemesi gereklidir. Buna ilave olarak, ZBPPÇ vizyonunun merkezindeki çok sektörlü, bütünleşik programlar için de finansman ayrılması gereklidir. Bu durumda ulusal ve uluslararası finansal kaynakların artan bir şekilde tahsis edilmesine yönelik olarak verimli bir diyaloga odaklanma gereği vardır. Kaynakları harekete geçirmek için mevcut çabaları kuvvetlendirmek, finansal kaynak sağlayıcılara daha fazla yaklaşmak ve ulaşmak için iletişim stratejileri geliştirilmelidir.

SONUÇ VE YORUM

ILO-IPEC yaklaşık 15 yıl boyunca Türkiye'nin yakın bir ortağı olmuş, bu süreçte ülke genelinde çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için ivme kazanan çabalar birbirini takip etmiştir. Bu bağlamda, çocuk işçiliği programları ulusal önceliklerle bütünleşmiş ve ittifak oluşturma, sinerji yaratma ve geniş tabanlı sosyal mobilizasyonun özendirilmesinde önemli adımlar atılmıştır. Kalkınma planlamasında kullanılmak üzere çocuk işçiliği verilerinin toplanması, analizi ve yorumlanması anlamında da kapasitenin kuvvetlendirilmesi diğer bir kazanım alanını oluşturmuştur. İşveren ve işçi kuruluşları ile yakın işbirliği içinde çocuk işçiliği probleminin ulusal düzeyde sahiplenilmesini kuvvetlendiren yoğun savunuyu ve politika diyalogu sağlanmıştır. Dolayısıyla çocuk

işçiliği konularının kalkınma planları ve finans çerçevelerine yasal ve örnek teşkil eder nitelikte katılımı sağlanmıştır.

Başlıca ortaklar arasında sorumlulukların açıkça bölüşümünü tanımlayarak, verimli ortaklıklar şekillendirerek her ortağın özgün becerileri ve karşılaştırmalı üstünlükleri dikkate alınmıştır. Bu ortaklıklar çocuk işçiliğine karşı yanıtların güçlenmesine yardım etmekte, sahiplenme duygusunu arttırmakta, kaynakları harekete geçirmekte, bilgi toplama ve paylaşım mekanizmalarını oluşturmaktadır. IPEC ve ortakları ulusal düzeyde UYK ve çocuk işçiliği danışma grubu, yerel düzeyde Valiliklerin himayesindeki İEKler gibi ortaklar arasında koordinasyon sağlayan çok sektörlü mekanizmalar kurmuşlardır. Bu mekanizmalar yalnızca çocuk işçiliği konularına destek sağlamakla yetinmemiş, aynı zamanda çocuk işçiliğini politika ve programlara dahil eden ve stratejiler geliştiren işlevsel gruplar olarak faaliyet göstermişlerdir. Ortak programların sayısı ve ulusal organizasyonların birlikte çalışma kararlılığı artmıştır. Kuruluşlar, şimdi işbirliği olanaklarının daha açık tanımlanmasına ve mükerrerlikleri önlemeye öncülük eden şekilde birbirlerinin gündemini daha iyi anlamışlardır.

IPEC programlarının Türkiyede sona ermesinden sonra çoğu program sürdürülmüştür. Bu temel olarak elde edilen sonuçları sürdürmek için yüksek düzeydeki sahiplenme ve kararlılıkla birlikte, kazanılan ivmeyi daha ileri taşıma kararlılığına bağlıdır. Mekanizmaların kurumsallaştırılması ve çocuk işçiliği konularının kurumların gündemlerine alınması sonuçların sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda IPEC sürdürülebilirliği sağlayan kurumsal kapasite inşası, ortak hedef ve vizyon geliştirilmesi, farklı programlar arasında sinerjiler, bağlantılar ve uyumu geliştirme çabalarına katkıda bulunmuştur.

Böylece çocuk işçiliğinin önlenmesi, çocukların çalışma yaşamından çekilmeleri ve rehabilitasyonu için sürdürülebilir modeller geliştirilmiştir. Bu modeller, çocuk işçiliği izleme birimleri ve sistemleri, sosyal destek birimleri, yönlendirme ve izleme mekanizmaları ve aile destek programlarını içermektedir. Sonuç olarak, pek çok çocuk çalışma yaşamından kurtulmuş, eğitim ve yaşam boyu öğrenme becerileri verilerek güven kazanmaları, sağlık ve psiko-sosyal durumlarının iyileştirilip gelişmesi sağlanmıştır.

Tüm bu çaba ve deneyimler çocuk işçiliği konularında işlevsel bir ulusal kapasite ve bilgi birikimiyle birleşerek IPEC ve ortaklarının hedefleri zamana bağlı ve ölçülebilir şekle çevirmesi için mükemmel koşullar sağlamıştır. Ulusal ZBPPÇ geliştirilmesi ulusal ve uluslararası paydaşların konu çevresinde güçlü bir koalisyon yaratmaya yönelik dev bir adım olmuştur.

Bu kitap için mülakat yapılan pek çok ortak “başladıktan sonra devamı gelir” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve IPEC arasındaki 15 yıllık başarılı ortaklık iyimser olmak için açık bir neden teşkil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Child Labour Unit of Ministry of Labour and Social Security (MoLSS). 2007. *Enhancement of the National Capacity on Child Labour*, unpublished final report (Ankara).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), Çalışan Çocuklar Bölümü, 2007 *Çocuk işçiliği konusunda ulusal kapasitenin geliştirilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Confederation of Real Trade Unions (HAK-İŞ) and Confederation of Progressive Trade Unions (DİSK). 2002. *Strengthening the Capacity of the Confederation of Turkish Real Trade Unions and the Confederation of Progressive Turkish Trade Unions to Combat Child Labour*, unpublished final report (Ankara).

HAK-İŞ Konfederasyonu ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2002 *Çocuk işçiliği ile mücadelede HAK-İŞ Konfederasyonu ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kapasitelerinin güçlendirilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Confederation of Real Trade Unions (HAK-İŞ). 2002. *Report of child labour in industry: A field study of Sakarya Province*
HAK-İŞ Konfederasyonu. 2002
Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu, Sakarya Pilot Bölge Arastırması (Ankara).

—. 2007. *Elimination of the WFC through Provision of Vocational Training to the Families of Child Labourers*, unpublished final report (Ankara).
2007. *Çalışan çocukların ailelerine mesleki eğitim verilmesi yoluyla EKBCİnin sona erdirilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Confederations of Turkish Trade Unions, Confederation of Turkish Real Trade Unions and the Confederation of Progressive Turkish Trade Unions (TÜRK-İŞ, HAK-İŞ and DİSK). 1999. *Education Campaign to Eliminate Child Labour*, unpublished final report (Ankara).
Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, HAK-İŞ Konfederasyonu, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK). 1999.
Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için eğitim kampanyası, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Confederations of Turkish Trade Unions (TÜRK-İŞ). 2002. *An Education Campaign for the Elimination of the Problem of Working Street Children*, unpublished final report (Ankara).
Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ). 2002
Sokakta çalışan çocuklar sorununun sona erdirilmesi için eğitim kampanyası, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 2000. *An Integrated Approach to Improving the Working Conditions of Children*, unpublished final report (Ankara).

2000. *Çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için entegre yaklaşım*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1999. *Training of the Regional and Provincial Offices of the Turkish Trade Unions*, unpublished final report (Ankara).

—. 1999. *Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu bölgesel ve yerel ofis çalışanlarının eğitimi* yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1994. *Training of Trainers and Strengthening of DERİ-İŞ*, unpublished final report (Ankara).

—. 1994. *Eğiticilerin eğitimi ve Deri-İş'in kuvvetlendirilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1993. *Upgrading the Skills of Trade Unions*, unpublished final report (Ankara).

1993. *İşçi sendikalarının eğitimi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Confederation of Turkish Tradesmen and Handicraft (TESK).1998. *Training of Workplace Inspection and Consultancy Group of TESK*, unpublished final report (Ankara).

Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK).1998. *İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu üyelerinin eğitimi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1995. *Increase the Awareness of the TESK on Child Labour*, programme document (Ankara).

.1995. *Çocuk işçiliği konusunda TESK'in duyarlılığının artırılması*, program dokümanı (Ankara)

Commission of European Communities. 2004. *Turkey's Progress towards Accession* (Brussels)

Avrupa Topluluğu Komisyonu.2004. *Türkiye'nin katılım süreci* (Brüksel)

Development Foundation of Turkey (DFT).1997. *Vocational Training for Rural and Domestic Child Labour, Erzurum, Turkey*, unpublished final report (Ankara).

Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV).1997. *Kırsal kesimde ve ev hizmetlerinde çocuk işçiliği sorununun çözümü için mesleki eğitim, Erzurum*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1997. *Vocational Training for Rural Child Labour Sinop, Turkey*, unpublished final report (Ankara).

1997. *Kırsal kesimde çocuk işçiliği sorununun çözümü için mesleki eğitim, Sinop*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Development Foundation of Turkey (DFT) and TESK.2000. Support to income generation activities for families of child labourers through the ILO Start Your Business Programme with a view to gradually eliminate child labour, Sinop, Diyarbakır and Mersin, unpublished final report (Ankara).

Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ve TESK. 2000. Çocuk işçiliğinin kademeli olarak sona erdirilmesi için ILO'nun Kendi İşini Kur programı yoluyla çalışan çocukların aileleri için gelir getirici faaliyetlere destek, Sinop, Diyarbakır ve Mersin

European Commission's Directorate General for Enlargement.2007. *Selected projects from candidate countries*. Available at:

http://ec.europa.eu/enlargement/key_documents/selected_project/index_en.htm

Avrupa Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü, 2007, *Aday ülkelerden seçilmiş projeler (yukarıdaki linkten ulaşılabilir)*

Ertürk, Y. and Dayıoğlu, M. 2004. *Gender, Education and Child Labour in Turkey* (Geneva, ILO).

Ertürk, Y. and Dayıoğlu, M. 2004. *Türkiye'de toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim ve çocuk işçiliği*

FİŞEK Institute of Health Services and Research.1996. *Provision of Health Services for Working Little Girls in Small Scale Enterprises of Denizli*, unpublished final report (Ankara).

FİŞEK Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü. 1996. *Denizli'de küçük ölçekli işletmelerde çalışan kız çocuklarına sağlık hizmetleri sunumu*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

General Directorate of Social Services and Child Protection (SHÇEK) and GAP Administration.1999. *Centre for Working Street Children in Diyarbakır*, unpublished final report (Ankara).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 1999. *Diyarbakır 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

General Directorate of Social Services and Child Protection (SHÇEK).2007. *An Integrated Programme for the Elimination of Child Work on Street Trades in Eleven Selected Provinces*, unpublished final report (Ankara).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK). 2007. *Seçilmiş 11 ilde sokakta çalışan çocuklar sorununun sona erdirilmesi için entegre program*. yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 2007. *Service Models for Children Working and Living on the Streets*,

2007. *Sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar için hizmet modeli*, yayınlanmamış rapor (Ankara)

—. 2002. *Rehabilitation and Prevention of Working Children in Gölcük and Adapazarı, Marmara earthquake region*, unpublished final report (Ankara).

2002. *Marmara deprem bölgesinde Gölcük ve Adapazarı'nda çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocukların rehabilitasyonu*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Human Resources Development Foundation (HDRF).1998. *Training Primary School Principles and its Environment on Child Labour, Istanbul*, unpublished final report (İstanbul).

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV).1998. Çocuk işçiliği konusunda İlköğretim okulları yöneticilerinin eğitilmesi, Yayınlanmamış final rapor (İstanbul)

—. 1997. *Training of Primary School Inspectors on Child Labour, İstanbul*, unpublished final report (İstanbul).

Çocuk işçiliği konusunda İlköğretim müfettişlerinin eğitilmesi, yayınlanmamış final rapor, İstanbul

International Labour Organization (ILO). 2009. International Labour Organization

Available at: <http://www.ilo.org/ipec/programme/lang--en/index.htm>

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).2009 (yukarıdaki linkten ulaşılabilir)

—. 2009. International Programme on the Elimination of Child labour

Available at: <http://www.ilo.org/ipec/programme/lang--en/index.htm>

2009. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi uluslararası programı (yukarıdaki linkten ulaşılabilir)

—. 2007. *Elimination of Worst Forms of Child Labour in Seasonal Commercial Agriculture through Education*, unpublished final report (Ankara).

2007. Mevsimlik ticari tarım işlerinde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin eğitim yoluyla sona erdirilmesi, yayınlanmamış final rapor

—.2006. The end of child labour: Within reach. Global Report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, Report of the Director-General (Geneva, ILO).

2006. Çocuk işçiliğinde sona doğru; Ulaşılabilir bir hedef. Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor (cenevre, ILO)

—. 2002. *Eliminating the worst forms of child labour: A practical guide to ILO Convention no. 182* (Handbook for parliamentarians, no. 3) (Geneva, ILO).

2002. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sona erdirilmesi. 182 sayılı ILO sözleşmesi için pratik rehber (Parlamentarler için el kitabı, sayı:3) (Cenevre, ILO)

—. 1999. The Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No.182).

Available at: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C182>

1999. En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği sözleşmesi, 1999 (Sayı: 182) (yukarıdaki linkten ulaşılabilir)

—. 1973. The Minimum Age Convention, 1973 (No.138).

Available at: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C138>

1973. Asgari yaş sözleşmesi, 1973 (Sayı: 138) (yukarıdaki linkten ulaşılabilir)

International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) .2008.

Combating the worst forms of child labour in Turkey – Supporting the Time-Bound Programme for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour in Turkey (2004-2006), unpublished final report (Ankara).

Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC). 2008

Türkiye’de çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri ile mücadele-Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için Zamana bağlı program destek projesi (2004-2006), yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 2008. *Independent final evaluation of the ILO/IPEC Project of Support to Turkey Time-Bound Policy and Programme Framework (TBPPF) on Child Labour*, unpublished final report (Geneva).

2008. *Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için Zamana bağlı program destek projesi bağımsız değerlendirme raporu, yayınlanmamış final rapor (Cenevre)*

—. 2007. *Eradication of the Worst Forms of Child Labour in Turkey*, unpublished final report (Ankara).

2007. *Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması, yayınlanmamış final rapor*

Labour Inspection Board (LIB) of MoLSS.2007. *An Integrated Programme for the Elimination of Worst Forms of Child Labour in the Furniture Sector in three Selected Provinces*, (Ankara).

ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığı.2007. Seçilmiş üç ilde mobilya sektöründe en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi için entegre program (Ankara)

Foundation of Vocational Training (MEKSA) 1998. *Vocational Training for the Migrated Children in Eastern Turkey, Diyarbakir*, unpublished final report (Ankara).

Mesleki Eğitim Destekleme ve Geliştirme Vakfı 1998. Türkiye’nin doğusunda göç eden çocuklar için mesleki eğitim, Diyarbakır, yayınlanmamış final rapor

—. 1996. *Training the Trainees of MEKSA, Bursa*, unpublished final report (Ankara).

.1996. *MEKSA eğitimcilerin eğitimi programı, Bursa*, yayınlanmamış final rapor

Ministry of Labour and Social Security (MoLSS).2003. *Integrated Programme for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour in Selected Industrial Areas in İzmir by 2003*, unpublished final report (Ankara).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). 2003. İzmir’de seçilmiş sanayi alanlarında en

kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin 2003 yılı itibarıyla sona erdirilmesi, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 2002. *National Time-Bound Policy and Programme Framework on the Elimination of Child Labour*, unpublished final document (Ankara).

2002. *Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için zamana bağlı politika ve program çerçevesi*, yayınlanmamış final dokümanı (Ankara)

—. 2000. *Report on the Implementation of Labour Inspection Policy on Child Labour in Turkey* (Ankara).

2000. *Türkiye’de çocuk işçiliğinde iş teftiş politikaları uygulama raporu* (Ankara)

—. 1999a. *Enhancing the Capacity of Child Labour Unit*, unpublished final report (Ankara).

1999a. *Çalışan çocuklar bölümünün kapasitesinin güçlendirilmesi* (Ankara)

—. 1999b. *Increasing the Awareness of Solvent Producers and Labour Inspectors in Selected Regions, İzmir, İstanbul, Ankara, Adana*, unpublished final report (Ankara).

1999b. *Seçilmiş bölgelerde İş Müfettişlerinin ve yapıstırıcı üreticilerinin duyarlılıklarının artırılması*, İzmir, İstanbul, Ankara, Adana, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1996. *Upgrading Labour Inspection Skills on Child Labour*, unpublished final report (Ankara).

1996. *Çocuk işçiliği konusunda iş teftiş becerilerinin yükseltilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1994. *Elimination of Child Labour by Strengthening the Capacity of the Labour Inspectors of the MoLSS*, unpublished final report (Ankara).

1994. *ÇSGB İTK İş Müfettişlerinin kapasitesinin kuvvetlendirilmesi ile çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

Ministry of Labour and Social Security (MoLSS) and Governorate of Yalova .2001.

Rehabilitation and Prevention of Working Children in Yalova, Marmara Earthquake Region, unpublished final report (Ankara).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Yalova Valiliği 2001.

Marmara deprem bölgesi Yalova’da çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çalışan çocukların rehabilitasyonu

Ministry of National Education (MoNE).2009. *National education statistics, MEB*

Yayımlar Dairesi Başkanlığı (Ankara).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2009. *Ulusal eğitim istatistikleri, MEB Yayımlar Dairesi Başkanlığı* (Ankara).

—. 2007. *Elimination of Worst Forms of Child Labour in Seasonal Commercial Agriculture through Education*, unpublished final report (Ankara).

2007. *Mevsimlik ticari tarım işlerinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin eğitim yoluyla*

önlenmesi, yayınlanmamış final rapor

—. 2001. *Increasing the attendance, retention and performance rates of working children in the primary education system in Adana, Ankara, Diyarbakır, İçel, Istanbul, İzmir, Kocaeli, Sinop, Van*, unpublished final report (Ankara).

2001. *Adana, Ankara, Diyarbakır, İçel, Istanbul, İzmir, Kocaeli, Sinop ve Van'da ilköğretim sistemindeki çalışan çocukların okula yeniden kayıt, devamlılık ve başarılarının artırılması*, yayınlanmamış final rapor

—. 1998. *Increasing the Awareness of Principals in the Apprentice Training Schools*, unpublished final report (Ankara).

Çıracılık Eğitim Merkezlerindeki yöneticilerin duyarlılıklarının artırılması, yayınlanmamış final rapor

—. 1996. *Increasing the Awareness of Teachers in the Apprentice Training Schools, Istanbul*, unpublished final report (Ankara).

İstanbul'da Çıracılık Eğitim Merkezlerindeki öğretmenlerin duyarlılıklarının artırılması, yayınlanmamış final rapor

Ministry of National Education (MoNE), TÜRK-İŞ, HAK-İŞ and DİSK .2001. *An Education Campaign for the Elimination of Child Labour: From the Streets into Schools - Guiding working street children into education*, unpublished final report (Ankara).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK. 2001. *Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için bir eğitim kampanyası: Sokaktan okula: sokakta çalışan çocukların eğitime yönlendirilmesi*, yayınlanmamış final rapor

Özcan. Z., Akşit, B., Dayıoğlu, M., Gündüz-Hoşgör, A.1999. *Development of guidelines for policy makers: Country report Turkey on sustainable action against child labour* (Ankara, ILO).

Özcan. Z., Akşit, B., Dayıoğlu, M., Gündüz-Hoşgör, A.1999. *Politika yapanlar için rehber geliştirilmesi : Çocuk işçiliğine karşı sürdürülebilir eylem: Türkiye ülke raporu*(Ankara, ILO)

State Institute of Statistics (SIS).2002. *Child labour 1999*, (Ankara).

Devlet İstatistik Enstitüsü 2002, *Çocuk işgücü anketi 1999* (Ankara)

—. 1997. *Child labour 1994*, [Çocuk İşgücü Araştırması] (Ankara).

1997. Devlet İstatistik Enstitüsü 2002, *Çocuk işgücü anketi 1994* (Ankara)

State Planning Organization .2006. *Ninth Five-Year Development Plan*, (articles 255, 258 and 623),

Devlet Planlama Teşkilatı 2006. *Dokuzuncu Kalkınma Planı* (255,258 ve 623. Paragraflar

(Ankara).

Turkish Statistical Institute (TurkStat).2008. *Address based population registration system 2007 population census results*, Press release No. 9,

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).2008 Basın Bildirisi 9, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007 nüfus sayım sonuçları* (Ankara).

—. 2007. *Child labour survey*, News bulletin No. 61,

2007. Çocuk İşgücü Anketi, Haber Bülteni Sayı : 61 (Ankara).

—. 2006. *Income distribution statistics*, News bulletin No. 207 (Ankara).

2006. Gelir dağılımı istatistikleri, Haber Bülteni Sayı : 207

Turkish Confederation of Employer Associations (TİSK), *Report on the Inter-Regional Conference on Sharing Experiences and Lessons Learnt on Child Labour İstanbul, Turkey 27-28 September 2007*,

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), *Çocuk işçiliği ile mücadelede işverenler: Çocuk işçiliği ile ilgili deneyimlerin ve öğrenilen derslerin paylaşılması hakkında bölgeler arası konferans raporu, 27-28 Eylül 2007*

—. 2004. *Children working in industrial sites and TİSK Activities on Child Labour*,

2004 *Sanayi sitelerinde çalışan çocuklar ve TİSK'in çocuk işçiliği çalışmaları* (Ankara, TİSK Sayı : 224)

—. 2002. *Elimination of work for children under the age of 15 and improving the working conditions of children above the age of 15 in the metal sector in Pendik industrial site*, unpublished final report (Ankara).

2002. *TİSK'in Çalışan Çocuklar Birimi'ni kuvvetlendirerek Pendik Sanayi Sitesinde metal sektöründe çalışan 15 yaşın üzerindeki çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve 15 yaşın altı için çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1998. *Establishment of a Child Labour Centre within TİSK in the Metal Sector in İstanbul*, unpublished final report (Ankara).

1998. *İstanbul'da metal sektöründe "TİSK çocuk işçiliği birimi" kurulması*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1995. *Increasing the Awareness of Small Scale Enterprise in the Metal Industry, İstanbul*, unpublished final report (Ankara).

1995. *İstanbul'da metal sektöründe küçük ölçekli işletmelerde duyarlılığın artırılması*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1993. *Upgrading the Awareness of Employers, Ankara, Adana, Bursa, İstanbul*, unpublished final report (Ankara).

1993. *Ankara, Adana, Bursa ve İstanbul'da işverenlerin duyarlılığın artırılması*, yayınlanmamış final rapor (Ankara)

—. 1992, *Child labour in industrial sites*, publication. (Ankara TİSK) no. 156

1992. Sanayi sitelerinde çocuk işçiliği (Ankara TİSK yayını, sayı : 156).

Turkish Confederation of Employer Associations (TİSK) and TÜRK-İŞ .2007.

Elimination of Worst Forms of Child Labour in Adana through a Joint Employers and Workers Confederations Initiative, unpublished final report (Ankara).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)

Adana'da işveren ve işçi kuruluşları ortak girişimiyle en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi, yayınlanmamış final rapor

United Nations Development Programme (UNDP).2008. *2007/2008 Human Development Report, Turkey*

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP).2008. *2007/2008 İnsani Gelişim Raporu, Türkiye*

Ekler

<u>Ek 1</u>	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 2</u>	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 3</u>	Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 4</u>	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 5</u>	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 6</u>	İşçi Sendikaları tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 7</u>	STKlar tarafından yürütülen ILO-IPEC programlarının kısa özetleri
<u>Ek 8</u>	Türkiye’de En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin sona erdirilmesi için zamana bağlı ulusal politika program çerçevesinin (2004-2007) temel çıktıları
<u>Ek 9</u>	Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması projesinin temel çıktıları (2005– 2007)
<u>Ek 10</u>	Türkiye’de ILO-IPEC tarafından desteklenen çocuk işçiliği konusundaki çalışmaların listesi

Ek 1: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen ILO-IPEC Eylem Programlarının kısa özetleri

Çalışan çocuklar bölümünün kapasitesinin güçlendirilmesi (1993-1999): ÇÇB 1993-1999 yılları arasında kapasitesini güçlendirmeye yönelik olarak dört ILO-IPEC Eylem Programı yürütmüştür. Programların ulusal düzeyde çocuk işçiliğine yönelik çalışmaların geliştirilmesi ve genişletilmesi için uygun bir çevre sunulmuş ve bölümün kapasitesinin güçlendirilmesinde önemli etkisi olmuştur. ÇÇB halihazırda Türkiye'deki çocuk işçiliği ile ilgili konularda tanınan ve geniş bir kesim tarafından bilinen bir konumdadır.

Deprem sonrası Yalova'da çocukların sokakta çalışmalarının önlenmesi (2000-2002): 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrasında, ÇSGB ve Yalova Valiliği ILO-IPEC desteği çerçevesinde bir program başlatmıştır. Program 1500 çocuğa ulaşmış ve çocukların ilköğretim sistemine yönlendirilmesi için bir eğitim kampanyası yürütülmüştür. Program büyük başarı kazanmış ve doğrudan bir eylem programı yürütmek ÇÇB'nü çalışan çocuklar ve ailelerine yakınlaştırmıştır. Sahada çalışma sonucu öğrenilen dersler ve kazanılan deneyim bölümün daha geniş politika çalışmalarını beslemiştir.

Türkiye'de çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi Geliştirilmesi (2001-2002): ÇÇB ILO-IPEC desteğiyle Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili kuruluşların derinlemesine analiz ve değerlendirmesini yapmıştır. Bu çalışmanın çıktılarına dayanarak "Türkiye'de çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için politika çerçevesi" taslağı hazırlanmış, ulusal düzeydeki çok sektörlü platformlar ve yedi bölgede düzenlenen toplantılarda sunulularak tartışmaya açılmıştır. Geri bildirimler doğrultusunda önce taslak politika dokümanı hazırlanmış, nihayetinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sona erdirilmesi için kapsamlı bir ZBPPÇ taslak dokümanına dönüştürülmüştür.

Türkiye'de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması (2005-2007): Projenin stratejik yönünün merkezine ulusal kapasite gelişimini koyan program ÇÇB personelinin kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. Proje ÇÇB'nün politika yapma düzeyi başta olmak üzere kurumsal kapasitesini geliştirmek üzere teknik destek ve eğitim sunmuştur. Proje 4,891 çocuğa ulaşmış, 4568 çocuğa eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sunmuştur.

Çocuk işçiliği konusunda ulusal kapasitenin güçlendirilmesi (2005-2007): Bu eylem programı ZBP çerçevesinde yürütülmüştür. Sonuç olarak birimin kapasitesi ulusal düzeyde çocuk işçiliği konularını hedefleyen araştırma, yeni hedefler belirleme ve vizyon tanımlama yoluyla artırılmıştır. Bu eylem programı ZBPPÇ çerçevesini yürütmekteki liderlik rolünü göstermek üzere, hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar, kalkınma kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle ortaklık geliştirmesi ve yürütmesini teminen organizasyon becerisini geliştirmek ve kuvvetlendirmek için ÇÇB'ne yardım etmiştir. Tüm bunlar ZBPPÇ için uygun çevreyi sağlamaya yönelik bir bakış açısı taşımıştır.

İş müfettişlerine çocuk işçiliği konusunda eğitim sunumu (1994-1999): İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Türkiye'deki çocuk işçiliği problemine yönelik olarak üç IPEC eylem programını tamamlamış, çocuk işçiliği konusunda seçilmiş İş Müfettişlerine bir dizi eğitim sunulmuştur. Bu programların yerel ve ulusal düzeylerde çocukların tehlikeli işlerden çekilmesinde, bu tip işlere girmelerinin önlenmesinde ve sosyal seferberlik çabalarında önemli etkisi olmuştur. İş Müfettişleri 1,571 işyerini ziyaret etmişler, 6,224 çocuğa ulaşmışlar, 2,000'den fazla işvereni çocuk işçiliğinin zararları konusunda eğitmişlerdir. İş Müfettişleri yerel ilgiye ve destek gruplarına katkıda bulunmuş, yerel yönetimler ve diğer kuruluşlarla yakın çalışma ilişkisi geliştirmiş ve bu da yerel düzeyde çocuk işçiliği sorununa ortak sahiplenmeyi sağlamıştır. Mikro düzeyde yürütülen çalışmalar tüm ilgili kuruluşların çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için makro düzeyde politikalar geliştirmesine yönelik harekete geçirilme gereği konusunda İş Müfettişlerinin duyarlılığını artırmıştır. İş Müfettişlerinin bu bağlamda yürüttükleri çalışmalar Türkiye'deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin belirlenmesi için gerekli altyapıyı oluşturmuştur.

Kimyasalların çalışan çocuklar üzerindeki etkilerinin analizi (1995-1999): Proje ayakkabı ve deri imalat sanayinde kullanılan yapıştırıcılardaki hegzan ve heptan başta olmak üzere zararlı kimyasalların etkilerini ölçmüş ve bu analiz sonuçlarına dayanarak tehlikeden korunmak için işyerlerinde alınması gereken önlemler konusunda işverenler ve çocukları eğitmiş, etkilenen 327 çocuğun tedavisini sağlamıştır. Bu projeyi aşağıda sunulan aynı konudaki bir diğer proje izlemiştir.

Seçilmiş bölgelerde yapıştırıcı üreticilerinin ve İş Müfettişlerinin duyarlılığının artırılması (1996-1999): İş Müfettişleri pek çok işverene ulaşmış, yapıştırıcı üreticileri ve ilgili kuruluşların duyarlılıklarını artırmıştır. Yapıştırıcı üretiminde kullanılan hegzan gibi çözücülerin başta deri sanayinde çalışan çocuklar olmak üzere çalışanların sağlığına zararları konusunda bilgilendirmede bulunmuşlardır. İş Müfettişleri yapıştırıcı üreticilerine kullanılan çözücü miktarlarını azaltma ve formülasyonu geliştirme konularında tavsiyede bulunmuştur. Bu çalışma Türkiye'de kullanılan yapıştırıcılar için standartlar geliştirilmesine de yardımcı olmuştur. Sonuç olarak üreticiler kullanılan hegzan oranını % 90'lardan % 60'lara düşürmüşlerdir.

İTK seçilmiş sektörlerde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini önlemeyi hedefleyen saha tabanlı iki büyük program yürütmüştür: **İzmir'de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için alan tabanlı program (2000-2004)** ve **Seçilmiş üç ilde mobilya sektöründe en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için entegre program (2005-2007)**. Bu kapsamlı ve iyi tasarlanmış programlar Ankara, İzmir ve Bursa'da EKBCİni önleme çabalarında büyük etki yaratmıştır. İşyeri ziyaretleri yoluyla 13,909 çalışan çocuk ve 2,637 işverene ulaşılmıştır. Uygulama sırasında İş Müfettişleri eğitici rolünü de yerine getirmişler, aynı zamanda iletişim becerilerini geliştirmişlerdir. Projeler sosyal seferberlik konusunda kayda değer başarı sağlamış, İl Valileri, Belediye Başkanları, Sosyal Hizmetler, Eğitim, Sağlık ve Emniyet İl Müdürleri ve üniversitelerle yakın çalışma ilişkisi geliştirilmiştir. Bu işbirliği projenin başarısına katkıda bulunan önemli girdileri de beraberinde getirmiştir.

Ek 2: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının kısa özetleri

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar merkezi kurulması (1999-2002): Bu program SHÇEK, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Diyarbakır Valiliği tarafından ortaklaşa yürütülmüştür. “Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi” başlıklı IPEC eylem programının tekrarı olan bu programda çok düşük düzeyde IPEC finansal desteği kullanılmıştır. Bu program sağlık, beslenme, eğitim ve psiko-sosyal destek sunumu yoluyla çalışan çocukların yaşam kalitesini yükseltmek için tasarlanmıştır. Sokakta çalışan 2,500 çocuğa ulaşılmış, okuma-yazma, bilgisayar, müzik ve sanat kurslarından yararlanmaları sağlanmıştır. Çok yoksul olduğu belirlenen aileler Valilik ve GAP BKİ tarafından desteklenmiştir. Sürdürülebilirlik sağlanmış, IPEC faaliyetlerinin sona ermesinden sonra da merkez yerel kaynaklarla faaliyetlerini genişleterek devam ettirmiştir.

Deprem felaketine yanıt: Gölcük ve Adapazarı’nda çocukların çalışma yaşamına girmelerinin önlenmesi (2000-2002): Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü projeyi Türkiye’de depremin vurduğu bu iki bölgede yürütmüştür. Program temel olarak Gölcük ve Adapazarı’nda kurulan merkezler yoluyla sokakta çalışan çocukların rehabilitasyonu ve sokakta çalışmanın önlenmesine odaklanmıştır. Toplamda 1,086 çocuğa ulaşılmıştır. SHÇEK’in merkez ve saha personeli, başta İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri olmak üzere yerel düzeydeki kamu ve sivil toplum kuruluşları ile çok yakın çalışarak yerel kaynakları harekete geçirmiştir. Projenin sona ermesinden sonra merkezlerin sürdürülebilirliği sağlanmıştır.

Seçilmiş 11 ilde çocukların sokakta çalışmalarının sona erdirilmesi entegre programı (2005-2007): Çocukların çalışma yaşamından çekilmesi için yerel düzeyde çalışma grupları oluşturulmuştur. Proje illerindeki mevcut SHÇEK merkezleri kullanılarak veya kurulan yeni toplum merkezleri 15 yaşın altında olup, sokaklarda çalıştığı proje tarafından kurulan birimle tespit edilen çocuklara hizmet sunmuştur. Bu merkezlerin kuruluşunda çoğunlukla yerel finansman olanaklarından yararlanılmıştır. Daha iyi bir yanıt sunabilmeyi hedefleyen program birden fazla müdahaleyi öngörmüş, sinerji yaratan çabalarla azami etkiyi sağlamak üzere etkileşimli çalışmalar yürütmüştür. Bu müdahaleler aşağıdaki başlıklarda sunulmuştur: (a) ulusal ve yerel düzeylerde kapasite inşası; (b) çocuk işçiliği izleme birimleri kurarak doğrudan eylemler, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin tespit edilmesi, çocukların önleme ve rahabilitasyon tedbirleri için sosyal destek merkezlerine yönlendirilmesi; (d) duyarlılık artırma ve aile ve toplum katılımı...Yoksulluk azaltıcı önlemler ve mesleki eğitimin de parçası olduğu çalışmalarla proje 6,000 kız ve erkek çocuğa eğitim ve/veya çeşitli kurs ve sosyal faaliyet desteği sağlamıştır. Proje ayrıca hedef topluluklardan 1,000 aileye psiko-sosyal destek ve danışmanlık sunmuştur.

Ek 3: Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının kısa özetleri

Çıracılık Eğitim Merkezi öğretmenlerinin duyarlılıklarının artırılması (1994-1996) ve Çıracılık Eğitim Merkezi yöneticilerinin duyarlılıklarının artırılması (1997-1999): Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü çalışan çocukların sorunları konusunda bir araştırma gerçekleştirmiş ve sonuçlarının geniş bir kesime dağıtımını yapmıştır. Çıracılık Eğitim Merkezi yöneticileri ve çocuk işçiliği ile ilgili kurum ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen çok sektörlü bir toplantıda araştırma sonuçları, politikalar ve kurumsal konular tartışılmıştır. Bu toplantının sonucunda MEB'na çıracılık eğitim sistemi ile ilgili öneriler aktarılmıştır. Bu araştırma sonuçları ve öneriler yeni çıracılık eğitim mevzuatı ile ilgili gerekli altyapıyı oluşturmuştur. İkinci program çalışan çocukların sorunları ve öğretmenlerin bu sorunları çözümedeki rol ve sorumlulukları konusunda seçilmiş çıracılık eğitim merkezi öğretmenlerinin duyarlılıkları artırılmıştır.

İlköğretim sisteminde çalışan çocukların okullaşma, devam ve başarı oranlarının artırılması (1999-2001): Projenin coğrafi kapsamı dokuz ili içermiştir: Adana, Ankara, Diyarbakır, İçel, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sinop ve Van. Bu proje 1997 yılında çıkartılan 4306 sayılı, zorunlu ilköğretimi beş yıldan sekiz yıla çıkartan Kanunun uygulanmasını destek için ülke genelinde yürütülen kampanyanın da bir paçasını oluşturmuştur. Bu programla Milli Eğitim Bakanlığı'nın çocuk işçiliği sorununa yanıt verebilme kapasitesi güçlendirilmiş ve geliştirilmiştir. 30 kişilik bir çekirdek grup eğitimcilerin eğitimcisi olarak yetiştirilmiş ve bu grup toplamda 180 öğretmene bilgi ve becerilerini aktarmıştır. Eğitimmiş 180 öğretmen ise dokuz ilde 900 çocuğun okul devamlılık ve başarılarını artırmak için eğitim ve danışmanlık sunmuşlardır.

Eğitim yoluyla mevsimlik tarım işlerinde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi (2005-2007): MEB pek çok çocuk çocuğun okula gitmek yerine çalıştığı tarımsal alanlara da önemli dikkat ve ilgi göstermiştir. Program özellikle mevsimlik gezici ve geçici tarım işleri olmak üzere, tarımsal faaliyetlerde çalışan çocukların karşılaştığı özel sorunlarla ilgilenmek üzere tasarlanmıştır. Program 1,671'i kız olmak üzere toplamda 3,780 çocuğa ulaşmıştır. 2,553 çocuk eğitim hizmetleri sunumu ve okullaşmalarının sağlanması yoluyla çalışma yaşamından çekilmiş veya çalışma yaşamına girmesi önlenmiştir. Çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu 200'den fazla çocuk çalışma yaşamından çekilerek yatılı ilköğretim bölge okullarına yerleştirilmişlerdir. Eylem programının tamamlanmasından sonra sürdürülebilirlik sağlanmış, Sosyal Destek Merkezi Milli Eğitim Bakanlığı İlçe Halk Eğitim Merkezi tarafından sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmiştir.

Ek 4 : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının kısa özetleri

Çocuk İşçiler Konusunda Yöneticilerin Eğitimi Projesi(1993-1994): TİSK çalışan çocukların sorunları ve mevcut durumları hakkında bilgi toplamış ve genel kamuoyunun ve işverenlerin duyarlılıklarını artırmıştır. TİSK ayrıca çıraklık eğitim merkezi öğretmenleriyle birlikte de çalışmış, çeşitli illerde seminerler düzenlemiştir.

Küçük Ölçekli Metal Sanayi İşverenlerinin Duyarlılıklarını Artırmak programı Nisan 1995 ve Mart 1996 tarihleri arasında İstanbul'da Pendik ve Atatürk Sanayi Sitelerinde yürütülmüştür. **“Metal Sektöründe küçük ölçekli işletmelerde çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi”** başlıklı üçüncü TİSK-IPEC programı İstanbul'da metal sanayinin yoğun olduğu İMES ve Fatih sanayi sitelerinde yürütülmüştür. Temel stratejiler iş sağlığı ve güvenliği konularında seminerler yoluyla işverenlerin eğitilmesi, işyeri kazalarını önlemek için riskleri ortadan kaldırma yardımı ve küçük işletmelerde çocukların çalışma koşullarının nasıl iyileştirileceği konularına odaklanmıştır. 1995-1997 dönemindeki eylem programları İstanbul'da 5 sanayi sitesini hedeflemiş, çalıştay ve seminerlere küçük işletmelerden 520 işveren katılmıştır.

İstanbul'da metal sektöründe küçük ve orta ölçekli işletme sahipleriyle birlikte “Çalışan Çocuklar Bürosunda ” kurulması (1998- 1999): Bu proje önceki çalışma döneminde TİSK tarafından kazanılan deneyimi kullanarak, çocuklar ve işverenlerin katılımıyla çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için tasarlanmıştır. Bu girişimin sonucu olarak Türkiye'de bu modeldeki ilk ÇÇB örneğini oluşturan bir ÇÇB işverenlerin katkılarıyla kurulmuştur. Bölümün kapasitesini daha da kuvvetlendiren ikinci bir aylem programı da yürütülmüştür; **TİSK'in Çalışan Çocuklar Birimi'ni kuvvetlendirerek Pendik Sanayi Sitesinde metal sektöründe çalışan 15 yaşın üzerindeki çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve 15 yaşın altı için çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi (2001-2002) :** Program işverenlerin seferber edilmeleri durumunda çalışan çocuklar sorununu çözmeye ne kadar büyük rol oynayabildiklerini göstermiştir. Programın etkisi sanayide çalışan çocukların gereksinimlerini karşılamada tekrarlanabilir bir model yaratılmasından da görülmektedir. Çocuk işçiliği konularında deneyimli iki IPEC ortağı arasındaki işbirliğinin programın verimliliğine büyük katkıda bulunduğu vurgulanmalıdır. Yukarıdaki tüm faaliyetlerde, çeşitli kuruluşların işbirliği yaptığı bir çok sektörlü müdahale stratejisi geliştirilmiştir. 2002 yılında TİSK kendi öz kaynakları ve yine işverenlerin katkısıyla Pendik'e komşu bir diğer sitede (Veli Baba Sanayi Sitesi) ÇÇB kurmuştur. TİSK üçüncü ÇÇBnu ise Kartal Kaymakamlığı, Kartal Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü desteğiyle 3 Mayıs 2007 tarihinde MEB Kartal Mesleki Eğitim Merkezi içinde kurmuştur.

8000'den fazla çocuk sağlık taramasından geçirilmiş, Marmara Üniversitesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı öğrenci ve öğretim üyeleri işverenlere ve çocuklara sağlık eğitimi vermişlerdir. Çocuklar ayrıca iş sağlığı ve güvenliği kural ve uygulamaları konusunda eğitilmiş, gereksinim duyanlara psiko-sosyal danışmanlık sunulmuştur. Tüm sağlık hizmetleri çocuklara ücretsiz olarak sunulmuştur. ÇÇB üyeleri işyeri ziyaretleri yaparak,

işverenlerle çocuk işçiliği konularını düzenli olarak tartışmışlardır. Başarıdaki temel unsur ÇÇB, işverenler ve çocuklar arasında geliştirilen karşılıklı güvendir. Çırak öğrenciler becerilerini usta ve işveren nezaretinde teorik eğitimle artırdıkları MEB Mesleki Eğitim Merkezleri'ne haftada bir gün devam ederken, haftanın diğer günlerinde pratik eğitimlerini sürdürdükleri işyerlerinde çalışmaya devam etmişlerdir.

Adana'da işveren ve işçi kuruluşları ortak girişimiyle en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi (2005-2007): TİSK ve TÜRK-İŞ tarafından ortaklaşa uygulanan bu eylem programı Adana'da ve ülke genelinde çocuk işçiliğine karşı yürüttüğü kampanyalarla hükümetin zamana bağlı politika ve program çerçevesinin uygulamasına katkıda bulunmuştur.

Ek 5: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının kısa özetleri

TESK'in profilini anlamak (1995-1996): Çocuklara verilen mesleki eğitimin kalitesini artırmak ve küçük ve orta ölçekli işletmelerdeki çalışma koşullarını iyileştirmek üzere TESK ulusal mevzuattaki değişikliklerin de desteğiyle çıraklık ve mesleki eğitim için iç düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'deki ilk hükümet dışı teftiş birimi olarak İDDG'leri kurmuş ve finanse etmiştir. Kendi kendini denetleyen bir sistemin geliştirilmesi konuya yönelik kurumsal kararlılığın da bir göstergesini oluşturmuştur. IPEC bir rehber geliştirmek için İDDG'lere yönelik bir ihtiyaç analizi çalışması yapmak üzere TESK'i desteklemiştir.

İDDG'lerin eğitimi için El Kitabı geliştirilmesi (1996 -1997): Birinci programı takiben, danışmanlık ve denetim hizmetleri sırasında İDDG'lerin kullanacağı bir el kitabı geliştirmek için ikinci bir IPEC eylem programı yürütülmüştür. Bu el kitabı çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için İDDG'lerin gerekli beceri ve materyallerle donatmak üzere tasarlanmıştır. Hazırlık sürecinde problemler ve çözüm önerileri konularında işverenler, ustalar, ticaret ve sanat erbabı ve çocuklarla tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

TESK'in işyeri Danışma ve Denetleme Grubu Üyelerinin Eğitimi (1998- 2001): Program birbirinden bağımsız pek çok bileşen içermiştir. Birinci aşamada, 30 TESK personeline "Eğiticilerin Eğitimi" programı sunulmuştur. Bu eğiticiler IPEC desteğinin çekilmesinden sonra kurum içindeki İDDG yapısının kuvvetlendirilmesi sürecinde sorumluluk almışlardır. ÇSGB ile işbirliği halinde entegre bir eğitim modülü hazırlanmıştır. İkinci aşamada 230 İDDG birinci aşamada eğitilen TESK personeli ve İş Müfettişleri tarafından verilen eğitimden yararlanmışlardır. TESK IPEC desteğinin tamamlanmasından sonra 5,000 İDDG üyesini eğitmiştir. İki yıl içinde İDDG üyeleri 15-18 yaş grubundaki 5,000 çalışan çocuğa ulaşmıştır.

Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ve Türkiye Kalkınma Vakfı tarafından yürütülen çocuk işçiliğinin kademeli olarak sona erdirilmesi için ILO'nun Kendi İşini Kur programı yoluyla çalışan çocukların ailelerinin gelir getirici faaliyetler için desteklenmesi (1999-2001): Bu program ILO'nun Kendi İşini Kur programı ile çalışan çocukların ailelerinin gelir getirici faaliyetlerle desteklenmesi için tasarlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için, yürütücü kuruluşların girişimcilik eğitimi verme kapasitelerini geliştirmek yoluyla temel iş geliştirme becerilerinin devam eden gelir getirici faaliyetlerle bütünleştirilmesine çalışılmıştır (ILO KİK programı ile). Beceri eğitimi ile iş geliştirme eğitimi ve kredi koşulları arasında bağlantılar kurularak gelir getirici faaliyetler desteklenmiştir. Kırsal ve kentsel alanlarda 270 aileye erişilmiştir. Proje 500'den fazla çocuğa ulaşmış ve destek vermiştir.

Ek 6: İşçi Sendikaları tarafından yürütülen ILO-IPEC eylem programlarının kısa özetleri

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) tarafından yürütülen İşçi Sendikalarının becerilerinin artırılması projesi (1993-1994): TÜRK-İŞ 1993 yılındaki ilk IPEC destekli eylem programında çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için tutarlı politikalar geliştirmek ve TÜRK-İŞ'in çocuk işçiliğine yönelik faaliyetlerini koordine etmek üzere bir çocuk işçiliği bürosu kurdu. Büro, çeşitli projeler yoluyla çocuk işçiliği hakkında TÜRK-İŞ üyelerinde duyarlılık yaratmaya ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların tespiti ve işten çekilmeleri için gerekli kapasiteyi oluşturmaya çalıştı.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) tarafından yürütülen Eğitimcilerin eğitimi ve DERİ-İŞ Sendikasının kuvvetlendirilmesi (1994 -1995): Bu projede DERİ-İŞ küçük işletmeler ve çalışan çocuklar arasında aracılık hizmetleri sunarak deri sanayinde çalışan çocukların sorunlarına çözüm bulunmasına yardımcı olmuştur.

TÜRK-İŞ Bölge ve İl ofislerinde eğitim verilmesi (1996-1998): TÜRK-İŞ bu programın uygulanması sırasında il düzeyinde ve bölge düzeyinde çocuk işçiliği konusunda duyarlılık artırıcı faaliyetler yürütmüştür. Altı bölgede bir dizi kampanya, çalıştaylar ve eğitim seminerleri yoluyla duyarlılık artırılmıştır. Çocuk işçiliğine karşı il eylem komiteleri ve bölge eylem komiteleri kurulmuştur.

Çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için entegre yaklaşım (1999-2000): Bu program önceki programların ilkeleri üzerine kurgulanmış, TÜRK-İŞ'in kapasitesini kullanarak bu deneyimi çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için anlamlı bir pratiğe dönüştürmüştür. Bu proje ILO-IPEC ve UNICEF tarafından ortaklaşa olarak finanse edilmiştir. Proje önceki dönemde kurulan il eylem komiteleri ve bölge eylem komitelerini seferber etmiş, ülkedeki beş farklı bölgede kayıtlı sendika üyelerinin çalışan kız ve erkek çocuklara yaygın eğitim sunmalarını sağlamıştır. Bahse konu yaygın eğitim paketi Çocuk Hakları Sözleşmesi, sağlık, beslenme, hijyen, çocuk işçiliği, ilk yardım ve sosyal beceriler konularına odaklanmıştır.

Sokakta çalışan çocuklar sorununun çözümüne yönelik eğitim kampanyası (2000-2001): Bu program TÜRK-İŞ tarafından HAK-İŞ Konfederasyonu ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu işbirliğinde yürütülmüştür. MEB ile işçi sendikaları arasında işbirliği geliştirilmesi hedef gruba ulaşmanın verimliliğini genişletme yolunda önemli bir adım oluşturmuş, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi çalışmalarına büyük etkide bulunmuştur. İşçi Sendikaları bu program çerçevesinde çocukların ilköğretim sistemine yönlendirilmesinde özellikle aileleri hedefleyen sistematik bir kamu erişim programı oluşturmada hep birlikte ön saflarda yer almışlardır. 1,600 çocuğa ulaşılmış ve çocukların çalışma yaşamından çekilerek ilköğretim okullarına yerleştirilmeleri sağlanmıştır.

Adana’da işveren ve işçi kuruluşları ortak girişimiyle en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi (2005-2007): Bu eylem programı ile işçi sendikaları ve işveren kuruluşları çabalarını sanayide, sokakta ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan çocuklar üzerine yoğunlaştırmışlardır. Adana’da bir çocuk işçiliği bürosu kurarak çeşitli faaliyetler yürütmüşler ve temsil ettikleri sanayi iş kollarında çalışan çocuklar hakkında bilgi toplamışlardır. Bu bilgiler çıraklara daha iyi eğitim olanakları sunmak için politika geliştirmede, çocukların kapasitelerine uygun olmayan işlerde çalışmalarının önlenmesinde ve mümkün olduğunda çalışan çocukların örgün eğitime yönlendirilmesinde kullanılmıştır.

HAK-İŞ Sakarya’da sanayideki çocuk işçiliğini derinlemesine anlamak için bir anket çalışması yürütmüştür (1999- 2000): Anket çocukların faaliyetlerini tespit etmiş, verilerin analizi çalışma koşulları hakkında verdiği değerli bilgilerin yanı sıra çocuk emeğinin üretim sürecine nasıl yansıtıldığını da ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarının paylaşımı için çok sektörlü bir toplantı düzenlenmiştir. Analiz sonuçları politika yapanların çocuk işçiliğini anlamalarına ve ortadan kaldırılması için çeşitli çözümlerin tartışılmasına olanak sağlamıştır.

HAK-İŞ Konfederasyonu ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun çocuk işçiliği ile mücadele kapasitelerinin güçlendirilmesi (1999- 2000): HAK-İŞ ve DİSK çocuk işçiliği ile mücadelede işçi sendikalarının oynayabileceği rolün bilincinde olarak, çocuk işçiliğine karşı daha sistematik ve planlı bir yaklaşımla somut eylemlerde bulunma kapasitelerini artırmak için eylem programları başlatmışlardır. Bu programlar temelde HAK-İŞ ve DİSK’in merkezi ve bölgesel yapılarını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak çocuk işçiliği ile mücadele için bölgesel eylem komiteleri kurulmuştur. Komitelerin kurulma amacı soruna daha tutarlı, kapsamlı ve kurumsal bir yaklaşım sergilemektir. Doksan işçi sendikası üyesi çocuk işçiliği konularını gündemlerine alma, ulusal ve uluslararası politikaları eyleme dönüştürme konularında eğitilmiştir.

Çalışan çocukların ailelerine mesleki eğitim sunumu yoluyla EKBCİnin sona erdirilmesi (2006-2007): Bu eylem programı çerçevesinde HAK-İŞ Konfederasyonu Şanlıurfa ilinde yerel yönetim birimleri, Valilik ve Belediye Başkanlığı ile verimli bir koordinasyon sağlamıştır. Bu koordinasyon çocukların refahı ile ilgili strateji ve konuların GAP Bölge Kalkınma İdaresi gibi yerel ve bölgesel kalkınma programları yürüten kuruluşların gündemlerine dahil edilmesini ve aynı zamanda çocuk işçiliği ile ilgili programların kaynak tahsisinde öncelik almasını sağlamıştır. İl veya bölge düzeyinde mesleki eğitim gereksinimlerinin tespit edilmesinden sonra, mesleki eğitim programları geliştirilmiş ve 100 aile gelir düzeyini artıracak becerilerle donatılırken, çocukları da çalışma yaşamından çekilmiştir.

Ek 7: STK'lar tarafından yürütülen ILO-IPEC Eylem Programları

Fişek Enstitüsü

Fişek Enstitüsü çalışan çocuklar ve diğer yüksek risk gruplarını hedefleyen programlar yürüten gönüllü bir kuruluştur. Enstitü; Fişek Sağlık Hizmetleri Araştırma Enstitüsü (kuruluş: 1986) ve uzmanlaşmış Fişek Enstitüsü-Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfından (kuruluş: 1997) oluşmaktadır. ILO-IPEC desteği ile beş proje yürütmüştür. Bu programlar temelde kentsel enformel ekonomide çalışan çocukların sağlık konularına yönelmiştir. Fişek Enstitüsü ILO-IPEC ve ortakları ile işbirliği halinde çalışma yaşamından çekilen çocukların rehabilitasyonu ve çocuk işçiliğinin önlenmesinde sağlık ve psiko-sosyal hizmet sunumunda tekrarlanabilir modeller kurmuştur.

Türkiye Kalkınma Vakfı

TKV kırsal alanlarda çalışmış ve ILO-IPEC desteği ile dört eylem programı yürütmüştür. Bu projeler kırsal alanlarda çocukların çalışma yaşamından çekilmeleri için örgün eğitime yönlendirme ve mesleki eğitim sunumunu kapsamıştır. Çalışan çocukların ailelerinin aktif katılımı bu programların önemli stratejik bileşenini oluşturmuştur. Bu bileşen mesleki eğitim ile çocuk işçiliği, toplumsal cinsiyet rolleri, temel hijyen, güvenli su kullanımı gibi yaşam becerileri eğitimlerini ilişkilendirmiştir. Modelin yaygınlaşmasını sağlamak için aynı zamanda kapsamlı bir savun programı da yürütülmüştür.

Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) çocuk işçiliğinin ILO'nun Kendi İşini Kur programı yoluyla kademeli olarak sona erdirilmesinde çalışan çocukların aileleri için gelir getirici faaliyetleri destekleyen bir ortak program başlatmıştır. Bu amaca ulaşmak için, yürütücü kuruluşların girişimcilik eğitimi verme kapasitelerini geliştirmek yoluyla temel iş geliştirme becerilerinin devam eden gelir getirici faaliyetlerle bütünleştirilmesine çalışılmıştır (ILO KİK programı ile).

Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı (MEKSA) ILO-IPEC ile birlikte çalışmış ve Türkiye'nin doğusunda göç ile gelen çocuklara mesleki eğitim vermiştir. MEKSA projelerinde tüm katılımcıları 11-15 yaş grubunda, 5 yıl veya daha az eğitim görmüş, düşük gelirli ailelerden gelen ve kayıt dışı sektörde çalışan erkek çocuklar oluşturmuştur.

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), eğitim ve çocuk işçiliği arasındaki bağlantının bilincinde olarak ILO-IPEC ile birlikte çalışarak öğretmen ve okul yöneticilerinin çocuk işçiliği konusundaki duyarlılıklarını artırmıştır.

Ek 8: Türkiye’de En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program çerçevesinin başlıca çıktıları (2004–2007)

ZBP ulusal ve yerel düzeylerde ulusal paydaşlarla işbirliği içinde aşağıda ana başlıklarla çerçevesi çizilen önemli çıktılar gerçekleştirmiştir :

Politik uyum : Politik uyumu sağlamak için çocuk işçiliği, yoksulluk azaltma, eğitim ve sosyal güvenlikle ilgili kamu kuruluşlarına teknik destek sunulmuştur. Çocuk işçiliği konularının ilgili politikalara entegre edilmesine öncelik verilmiştir. Ulusal kalkınma planları, herkes için eğitim ve sosyal koruma gibi çocuk işçiliğini etkileyen politikalar arasında bağlantılar kurmaya yönelik yoğunlaşan çabalar sergilenmiştir.

Çocuk işçiliği konusunda genişleyen bilgi tabanı: Zaman bağlı hedefler güncel ve güvenilir verinin mevcudiyetini gerektirmiştir. ZBP bu gereksinime yanıt olarak 2006 ÇİA uygulamasını desteklemiş, proje yararlanıcılarını belirlemek ve başlangıçtaki durumu belirlemek üzere temel saha araştırmaları ve değerlendirmeler gerçekleştirmiştir. Program böylece başta en kötü biçimleri olmak üzere, çocuk işçiliği konusundaki bilgi açığını kapatmıştır.

Artan duyarlılık ve sosyal seferberlik: ZBP amaçlarını gerçekleştirmeyi desteklemek üzere güçlü bir ulusal duyarlılık ve sosyal seferberlik programı yürütülmüştür. Bu program TİSK, İTK, TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ gibi bu stratejiyi ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde toplumun farklı kesimlerinden geniş tabanlı bir seferberlik yoluyla gerçeğe dönüştüren kuruluşlar tarafından izlenmiş ve desteklenmiştir. Birincil başarı politika planlayıcıları, sosyal ortakları, parlamenterleri, STKları, özel sektörü, yerel ve ulusal medyayı bu sürece katmak ve devamlılıklarını sağlamayı başarmıştır. Savunu çabaları çocuk işçiliğine karşı kamuoyu ilgisini ve politik eylemleri artırmış, çocuk işçiliği ile eğitim, ekonomik ve sosyal politikalar arasındaki pek çok bağlantıyı gündeme taşımıştır.

Kapasite geliştirme, koordinasyon yapıları ve mekanizmaları: ZBP; yerel yönetim birimleri, Belediye Başkanları, Kaymakamlar ve Valilerin katılımıyla iyi koordine edilmiştir. Temel amaç çocukların refahı ile ilgili strateji ve konuların yerel kalkınma programlarına dahil edilmesi, aynı zamanda çocuk işçiliği ile ilgili kaynak tahsislerine öncelik verilmesidir. Bu stratejiler yerel yönetimlerin kararlılığını güçlendirmiş, çocuklara ve ailelerine gelir getirici faaliyetler, mesleki beceriler, sağlık ve eğitim hizmetleri sunumu için kaynak tahsisine yardımcı olmuştur. Bu stratejilerin diğer kayda değer bileşenlerini ise yürütücü kuruluşların kurumsal kapasite gelişimi ve öğrenilen derslerin koordinasyon ve paylaşımını sağlayan sistemler oluşturmuştur.

Topluluk tabanlı çok disiplinli ve çok katmanlı çocuk işçiliği izleme mekanizması: ZBP çerçevesinde çocuk işçiliği izlemede çok sektörlü sürdürülebilir yaklaşımlar kurmak için kurumsal kapasite geliştirmede de önemli ilerleme sağlanmıştır. Bu düzeyde sürdürülebilir bir çocuk işçiliği izleme mekanizması kurmak için yerel paydaşlarla önemli çalışma yürütülmüştür. Proje süresinin ötesinde çocukların çalışmasını izlemek üzere hükümet çabalarını tamamlayıcı topluluk tabanlı sistemleri de kapsamıştır. MEB ile merkezi düzeyde ve İl Milli Eğitim Müdürlükleriyle yerel düzeyde geliştirilen politika

diyalogu yoluyla çocukların örgün eğitim ve mesleki eğitime yönlendirilmeleri kolaylaştırılmış ve bu doğrultuda yerel kaynaklar harekete geçirilmiştir.

Uygun eğitim, sosyal içirme ve koruma hizmetleri: Bu hizmetler çalışma yaşamından çekilen çocuklara ve ailelerine destek merkezleri veya diğer mekanizmalarla sunulmuştur. Merkezlerde yerel kapasiteyi harekete geçirmek, yerel kaynaklardan yararlanmak, yönlendirme ve izleme mekanizmaları kurulmuştur. İşlevsel düzeyde yerel hizmet kuruluşları ve savunu gruplarıyla ortaklıklar geliştirilmiş, yönlendirme ve destek hizmetleri iyi koordine edilmiştir. Eylemler yalnızca çocuklara yönelik olmaktan daha ileriye geçerek, geniş bir çerçevede ailelere de odaklanmış gelir yaratma, mikro kredi, sosyal koruma, yoksulluk giderme programlarından yararlanmaları sağlanmıştır. Ailenin geçimlik fırsatlarını geliştirmede bu programlardan hedef grubu oluşturan çocukların ailelerinin çeşitli hizmetler yoluyla yararlanması sağlanmıştır.

Ek 9: Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması (2005– 2007)

Proje aşağıda listelenen çıktıları gerçekleştirmiştir.

ÇÇB’nin kapasitesinin geliştirilmesi: Proje ÇÇB’ne politika yapma düzeyi başta olmak üzere kapasite inşasında teknik danışmanlık ve eğitim sunmuştur. ÇÇB çocuk işçiliği konusunda değişen önceliklere, gereksinimlere ve koşullara göre stratejilerini düzenli olarak genişletmiş ve geliştirmiştir.

Bilgi tabanında gelişme: Hedeflenen 7 ilde temel saha araştırması yapılmıştır. Bu araştırmalar EKBÇİnin karmaşık yapısının derinlemesine anlaşılmasına yardım etmiştir. Araştırma sonuçlarına dayanarak çocuk işçiliğinin azaltılmasını hedefleyen politika ve programlarla ilgili öneriler yapılmıştır.

İl Proje Koordinasyon Ofisleri (İPKO): Yerel gereksinimlere yanıt vermek için hedef illerde İl Proje Koordinasyon Ofisleri kurulmuştur. İPKO yerel düzeyde geniş kapsamlı program faaliyetlerinin yürütülmesinde doğrudan sorumlu olmuştur. İPKOların kapasitesinin geliştirilmesi ve merkez personelinin becerilerinin artırılmasına öncelik verilmiştir.

İl Eylem Komiteleri (İEK): Seçilmiş 7 ilde il eylem komiteleri kurulmuştur. İEKlerinin temel işlevi yerel düzeydeki kaynak kullanımının verimliliğinin, program faaliyetlerinin ve uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesidir. İEKleri ve İPKOleri arasındaki yakın işbirliği önemli başarıyı da beraberinde getirmiştir.

Çocuk işçiliği izleme sistemleri: Çocuk işçiliği izleme alanında önemli miktarda çalışma yürütülmüş ve yol alınmıştır. Bu proje EKBÇİ ve çocuk işçiliğinin haritalandırılması ve düzenli bilgi toplama konularında ÇÇBnin teknik kapasitesini geliştirmiştir. Çocuk işçiliğinin izlenmesi için kapsamlı, entegre, koordinasyon halinde çok disiplinli bir sistemin geliştirilmesi ve yürütülmesi için yerel ve ulusal düzeylerde çok çeşitli kuruluş odak nokta olarak hareket etmek üzere donatılmışlardır. Okullar Çİİde önemli rol oynamışlardır.

Gelişen duyarlılık ve politika diyalogu: Program her düzeyden politika planlayıcı ve karar vericiyi hedefleyen savunu stratejilerini desteklemiştir. STKların, sivil toplum ağlarının ve medyanın kapasitesi bu amaca yönelik olarak kuvvetlendirilmiştir. Kamu yetkililerine, parlamenterlere ve medyaya yönelik savunu ve eğitim materyalleri geliştirilmiş, bu gruplarla yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiştir.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sona erdirilmesi: Proje toplamda 1,500 çocuğu hedeflese de, 4,891 çocuğa ulaşmış ve bunlardan 4,568 çocuk eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmıştır. Başlangıçta proje 200 aileyi hedeflerken, hedef grubu oluşturan çocukların mensup olduğu 1,722 aile üyesine ulaşmış, gelir getirici faaliyetler, duyarlılık artırma, beceri eğitimi ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmıştır. Bu bağlamda proje kalıcı bir başarı sağlamıştır (EKBÇİ final raporu 2008).

Ek 10: Türkiye ILO-IPEC tarafından desteklenen çocuk işçiliği çalışmalarının listesi

1. Çocuk İşgücü Anketi, 1994, TÜİK / Child Labour Survey, 1994, TURKSAT.
2. Research Project for the Children Working on the Streets of Istanbul / Istanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar Araştırma Projesi Dökümanı,1994, Bülent İlik, Zeynep Türkmen
3. Çocuk İşçiliğinin arkasındaki temel neden olarak iç göç araştırma projesi, 1994/ Internal Migration Research Project, as a Basic Reason Behind Child Labour, 1994, Bülent İlik, Zeynep Türkmen
4. 12 sektörde çalışan çocukların durumları araştırması / Survey on the situation of working children in 12 sectors, 1994, TİSK
5. İstanbul'da deri sektöründe çocuk işçiliği araştırması : çalışan çocukların problemleri ve beklentileri ile işçi sendikalarının rol ve sorumlulukları / Research on child labour in the leather sector in Istanbul: problems and expectation of working children, and the role and responsibilities of trade unions, 1995, TÜRK-İŞ
6. Durum Analizi: Seçilmiş sektörlerde çalışan çocukların sorunları, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı,1994, ÇSGB / Situation analysis: problem of working children in the selected sectors, Labour Inspection Board, 1994, MoLSS
7. Halı sanayinde çocuk işçiliği / Child labour in the carpet industry, 1996, TESAR
8. Çalışan çocukların sorunları araştırması, 1999, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, MEB / Research on the problems of working children, 1999, General Directorate of Apprenticeship Training Centres, MoNE
9. Ev hizmetlerinde çocuk işçiliği, 1997, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı / Child Domestic Labour, 1997, Women's Library and Information Centre
10. Durum analizi : Çocuk işçiliği ve küçük ve orta ölçekli işletmelerde iş sağlığı ve güvenliği, 1996, Ali Naci Yıldız / Situation analysis: occupational health and safety in small and medium size enterprises and child labour, 1996, Ali Naci Yıldız
11. Türkiye'de kırsal kesimde çocuk işçiliği, 1996, Türkiye Kalkınma Vakfı / Rural Child Labour in Turkey, 1996, Development Foundation of Turkey

12. Çocuk İşgücü Anketi, 1999, TÜİK / Child Labour Survey, 1999, TURKSAT
13. İzmir’de çalışan çocuklar ve ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri, 2001 / Working children in Izmir and socio economic characteristics of their families, 2001, Prof. Dr. Ercan Tatlıdil , Prof. Dr. Nükhet Hotar Başargan
14. Üç büyük şehirde sokakta çalışan çocuklar : Hızlı saha araştırması, 2001 / Working Street Children in Three Metropolitan Cities : A Rapid Assessment, 2001, Prof. Dr. Bahattin Akşit , Prof. Dr. Yakın Ertürk and Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör
15. Sanayide çalışan çocuklar raporu : Sakarya ilinde bir saha çalışması, 2002 / Report of Child Labour in Industry: A Field Study of Sakarya Province, 2002, HAK-İŞ
16. Tarımda En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Temel Saha Araştırması, 2003/ Baseline Survey on Worst Forms of Child Labour in the Agriculture Sector, 2003, Assoc.Prof.Bülent Gülçubuk, Ertan Karabıyık, Assoc.Prof. Ferdi Tanır
17. Türkiye’de hafif işlerde çalışan çocukların çocukların okul devamlılıkları ve akademik başarıları, 2004 / Light Work, Academic Performance and School Attendance of Children in Turkey, 2004, Assoc.Prof. Cennet Engin Demir, Assoc.Prof. Erol Demir, Sevil Uygur
18. Kentsel enformel sektörde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği temel saha araştırması, 2005, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Prof. Dr. Ergün Karaağaoğlu, Özgür Arun / Baseline Survey on Worst Forms of Child Labour in Urban Informal Sector , 2005, Ministry of Labour and Social Security, Labour Inspection Board, Prof.Ergün Karaağaoğlu, Özgür Arun
19. Çocuk İşgücü Anketi, 2006, TÜİK / Child Labour Survey, 2006, TURKSAT
20. Seçilmiş 7 ilde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği temel saha araştırması, 2007/ Baseline survey on the worst forms of child labour in seven selected provinces, 2007, Eduser